

በኢትዮጵያ ሕግ የግልግል ዳኝነት ስምምነት በሦስተኛ ወገኖች ላይ ያለው ተፈጻሚነት፡- በውል ሕግ እና በፍትህ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ መካከል የሚፈጠሩ ተቃርኖዎች

ፈቃዱ ጴጥሮስ ገ/መስቀል*

አሀጽሮተ ጽሑፍ

ይህ ጽሁፍ በተዋዋሮች ስምምነት በሚቋቋም የግልግል ዳኝነት መድረክ የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ ጋር በተያያዘ የሚፈጠረውን ክርክር ይዳስሳል። የግልግል ዳኝነት መሠረቱ የተዋዋሮች ስምምነት ሲሆን፣ የስልጣን ወሰኑ ተዋዋሮች እና ተዋዋሮቹ የወሰኑት የክርክር ጉዳይ ብቻ ነው። ይህ ከሆነ ከተዋዋሮቹ ውጭ ያሉ ሦስተኛ ወገኖች መብታቸውን ለማስከበር በምን አግባብ ነው ወደ ግልግል ዳኝነት መግባት የሚችሉት የሚለው ጥያቄ አስቸጋሪ ነው። የፍትህ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ሦስተኛ ወገኖች በፍትህብሔር ክርክር ውስጥ ስለሚገቡበት ሁኔታዎች በዝርዝር ይደነግጋል። በክርክር መግባት ሲኖርበት ያን ማድረግ ያልቻለ በውሳኔው መብቱ የተነካበት ሦስተኛ ወገን ውሳኔን የመቃወም መብት እንዳለውም በሥነ-ሥርዓት ሕግ ተደንግጓል። እነዚህ የሥነ-ሥርዓት ድንጋጌዎች የሦስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ ያለመ ሲሆኑ ሕገ-መንግስታዊ የዳኝነት ስልጣን ባላቸው ፍርድ ቤቶች መስተናገዳቸው አከራካሪ አይደለም። በሌላ በኩል የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለበት ውል ለሦስተኛ ወገን ሲተላለፍ ያለመግባባቱን ለግልግል ዳኝነት የማቅረብ መብት ወይም ግዴታ አብሮ ይተላለፋል ወይስ አይተላለፍም? የሚለውም ጥያቄ አብሮ ሊመረመር የሚገባ ነው። ይሁን እንጂ እነዚህ ጥያቄዎች የዳኝነት ስልጣን ከተዋዋሮች ስምምነት ለሚያገኙ የግልግል ዳኞች ግን አስቸጋሪ ናቸው። ጥያቄዎቹ የሚታዩት በአንድ በኩል ስምምነቱን ካልሰጠው ሦስተኛ ወገን አንጻር ሲሆን፣ በሌላ በኩል ከሦስተኛ ወገን ጋር ስምምነት ያላደረጉ የመጀመሪያዎቹ ተዋዋሮችንም መብት እና ጥቅም የሚመለከት ነው። ይህ ጽሁፍ ለግልግል ዳኝነት ስልጣን መሠረት የሆነው የስምምነት ቅድመ ሁኔታ ቀለል ባለ መመዘኛ ሊታይ ይገባል የሚል አቋም ያንጸባርቃል። ሦስተኛ ወገን ወደ ግልግል በጣልቃ ገብነትም ይሁን በሌላ መንገድ ለመሳተፍ ፈቅዶ ከቀረበ ስምምነቱን እንደገለጸ በመቀጠር ችግሩን በከፊል መፍታት ይቻላል ብሎ ይከራከራል። ስምምነቱን ያልገለጸን 3ኛ ወገን አስገድዶ ማስገባት ግን የስምምነትን መርህ እና ሕገ መንግስታዊ መብትን ስለሚጥስ አይደገፍም።

ቁልፍ ቃላት፡ የግልግል ዳኝነት ስምምነት፣ ሦስተኛ ወገኖች፣ ጣልቃ ገብ፣ የውል መተላለፍ፣ ውሳኔን መቃወም

* ኤል.ኤል.ቢ.፣ ኤል.ኤል.ኤም.፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ሕግ ትምህርት ቤት ረዳት ፕሮፌሰር፣ የሕግ አማካሪና ጠበቃ። ጸሐፊው የLegal Knowledge Sharing ቡድን አባላትን እና የቡድኑን አስተባባሪ አቶ ብሰራት ተክሉን ለማመስገን ይወዳል። የዚህ ጽሁፍ የመጀመሪያ ረቂቅ የቀረበው በዚያ ስብሰባ ሲሆን ለጽሁፉ መዳበር ብዙ አስተያየቶችን ሰጥተዋል። በተጨማሪም ለጸሐፊው ማገኛቸው ያልተገለጸውን ሁለቱን የጽሁፉን ገምጋሚዎች ጸሐፊው ያመሰግናል። ለጽሁፉ መሻሻል አስተያየታቸው ከፍተኛ አስተዋጽኦ ነበረው። በተረፈ በጽሁፉ ውስጥ ላለው ማንኛውም ጉድለት ኃላፊነቱ የጸሐፊው ብቻ ነው።

መግቢያ

የግልግል ዳኝነት መነሻው የተከራካሪዎች ስምምነት መሆኑ ባያከራክርም ይህ የተከራካሪዎች ስምምነት ከተዋዋሮቹ ውጭ ባሉ ሦስተኛ ወገኖች ላይ ያለው ተፈጻሚነት ግን ያልተፈታ ችግር ነው። ተከራካሪዎች ጉዳያቸውን በግልግል ዳኝነት ለመፍታት የሚያደርጉት ስምምነት ሁለት ተያያዥ ውጤቶች አሉት። በአንድ በኩል በተዋዋሮች መካከል የሚነሳን ያለመግባባት በግልግል ዳኝነት የመፍታት ግዴታን የሚፈጥር ሲሆን በሁለተኛ ደረጃ ለግልግል ዳኛው/ዳኞች/ ደግሞ የዳኝነት ስልጣንን ያጎናጽፋል።¹ የግልግል ዳኝነት አካል በተከራካሪዎች በተሰጠው ስልጣን መሠረት የሚወስነው ውሳኔ የሦስተኛ ወገኖችን መብት/ጥቅም የሚነካ ሊሆን ይችላል። አሊያም በክርክሩ ውስጥ መግባት ያለበት ሌላ አካል ሳይገባ ቢቀር የሚሰጠው ውሳኔ ሊፈጸም የማይችል ሰነድ ሊሆን ይችላል። ከተፈጸመም የሦስተኛ ወገንን መብት የሚጎዳ ሊሆን ይችላል። ይህ የፍትህ-ብሔር ክርክር ባህሪ ስለሆነ በፍትህ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ ውስጥ በክርክር ውስጥ መብቱ ሊነካ የሚችል ሦስተኛ ወገን ጣልቃ የሚገባበት፣ በክርክሩ ውስጥ ተከሳሽ ሊሆን የሚገባው ሰው ተገዶ የሚገባበት፣ በስህተት በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት የተሰየመ ሰው በትክክለኛው ሰው የሚተካበት፣ በክርክሩ ሳይሳተፍ ውሳኔ የተሰጠበት ሦስተኛ ወገን ውሳኔን የሚቃወምበት ድንጋጌዎች ሰፍረው እናገኛለን። እነዚህ ሥነ-ሥርዓቶች የፍትህ ብሔር ክርክሮችን ወጪ ቆጣቢ፣ ቀልጣፋ እና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ ለመምራት እንዲያስችሉ ታስበው የተቀመጡ ናቸው። የግልግል ዳኝነት መሠረቱ የተዋዋሮች ስምምነት በመሆኑ ከስምምነቱ ውጭ ያሉ ሦስተኛ ወገኖችን በእነዚህ የሥነ-ስርዓት መንገዶች ወደ ግልግል ዳኝነት ክርክር ማስገባት ይቻላል ወይስ አይቻልም? የሚለው ጥያቄ ይህ ጽሁፍ መልስ የሚፈልግለት ጉዳይ ነው።

በመደበኛ ፍርድ ቤት እነዚህን ጥያቄዎች ለማስተናገድ ፍርድ ቤቶች ሕገ-መንግስታዊ ስልጣን ስላላቸው አስቸጋሪ አይደለም። በግልግል ዳኝነት ግን የዳኝነት ስልጣን የሚመነጨው ከተከራካሪዎች ስምምነት ስለሆነ የግልግል ዳኝነት አካሉ በሦስተኛ ወገኖች ላይ ስልጣን አለው ወይ? የሚል ጥያቄ ይነሳል። የግልግል ዳኝነት መነሻው የተከራካሪዎች ስምምነት ነው ከተባለ ከተዋዋሮች ውጭ ያሉ 3ኛ ወገኖችን ለማሳተፍ የሚቻልበት አግባብ ምንድነው? የሚለው መልስ የሚሻ ጥያቄ ነው። እዚህ ላይ የሚነሳው ጥያቄ ሁለት ዓይነት ነው። በአንድ በኩል በግልግል ዳኝነት መብቱን ለማስወሰን ያልተስማማ አካልን አስገድዶ ወደ ግልግል ዳኝነት ማስገባት ይቻላል ወይ? የሚል ጥያቄ ይነሳል። በተቃራኒው ደግሞ በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ያልነበረ ሦስተኛ ወገን በጣልቃ ገብነት ወይም በተተኪነት ወደ ግልግል ለመግባት ቢፈልግ ለመከላከል ወይም ለመፍቀድ የሚቻለው በምን የሕግ አግባብ ነው? የሚል ጥያቄ ይነሳል። ይህ ጸሁፍ ሦስተኛ ወገኖች በፍትህ-ብሔር ክርክሮች በመግባት መብታቸውን ለማስከበር የሥነ-ስርዓት ሕገ-የሚሰጣቸውን ዕድል በግልግል ዳኝነት ወቅት መገፈግ የለባቸውም ብሎ ይከራከራል። ሦስተኛው

¹ James Hosking, *The Third Party Non-Signatory's Ability to Compel International Commercial Arbitration: Doing Justice without Destroying Consent*, 4(3) PEPPERDINE DISPUTE RESOLUTION LAW JOURNAL 476 (2004); <https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1138&context=drlj> accessed on 27 January 2019.

ወገን እስከተሰማግ ድረስም የክርክሩ ተሳታፊዎችን መብት በተሟላ እኳኋን ለማስከበር ለማገዝ ወደ ክርክር እንዲገባ መፈቀድ አለበት ብሎ ያምናል። ዋናው መመዘኛ የሦስተኛው ወገን ስምምነት እንጂ የሌሎች ተከራካሪዎች ሊሆን አይገባውም ብሎም ያምናል።

ሌላው በግልግል ዳኝነት የሦስተኛ ወገኖች ጉዳይ የሚነሳው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ለሦስተኛ ወገን መተላለፍ ጋር በተያያዘ ነው። በመሰረቱ የውል መብትና ግዴታ ከአንድ ተዋዋይ ወደ ሦስተኛ ወገን የመተላለፍ ጉዳይ በሕግ የተፈቀደ እና በተግባርም የተለመደ ሲሆን ለግልግል ዳኝነት ስምምነት ይሰራል ወይስ አይሰራም የሚለው መመርመር ያለበት ጥያቄ ነው። ይህ ዓይነቱ ጥያቄ ዓይነተኛ በሆነው የውል መተላለፍ ድርጊት በተለይም በዳረጎት ወቅት ይነሳል። ይህ ጥያቄ የውል ሕግ መርሆችን መተንተን የሚጠይቅ ሲሆን በተጨማሪም በፍርድ ቤት ቀርበው ውሳኔ የተሰጠባቸው መዝገቦችን መመርመር የሚሻ ጉዳይ ነው።

ይህ ጽሁፍ በእነዚህ ጥያቄዎች ዙሪያ አግባብነት ያላቸውን የሰበር፣ የበታች ፍርድ ቤት እና የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች ከሕጉ እና በዘርፉ ከተጻፉ ጽሁፎች አንጻር በማየት ለችግሩ መፍትሄ ለመጠቀም ያለመ ነው። በግልግል ዳኝነት የዳበረ ሕግና ልማድ ያላቸውን ጥቂት አገሮች ተሞክሮም ቀንጭቦ ለማቅረብ ይሞክራል። ይሁን እንጂ በዓለም ዓቀፍ የግልግል ዳኝነት ከፍተኛ ተጽዕኖ ያላቸውን የአንገራት-ራራ (UNCITRAL) እና የዓለም ዓቀፍ የንግድ ምክር ቤት (International Chamber of Commerce-ICC) ደንቦች እና ተሞክሮዎች ግን በዚህ ጽሁፍ አይዳሰሱም። ምክንያቱም የእነዚህ ተቋማት ሥራ እና የሚያወጧቸው ደንቦች ትኩረት የሚያደርጉት በዓለም ዓቀፍ የግልግል ዳኝነት ስለሆነ ከውል ሕጎችን እና ከፍትሐ-ብሔር ሕጎችን አተገባበር የሚመነጩ ችግሮችን ለመፍታት ጥሩ የተመክሮ ምንጭ ሊሆኑ አይችሉም።

ጽሁፉ በቅድሚያ የግልግል ዳኝነት ስምምነት በሦስተኛ ወገኖች ላይ ያለው ተፈጻሚነት ላይ ንድፈ ሃሳባዊ ነጥቦችን ያነሳሳል። ይህ በክፍል ሁለት የሚደረግ ይሆናል። ክፍል ሦስት በሦስተኛ ወገኖች ላይ የግልግል ዳኝነት ያለውን ተፈጻሚነት ከሌሎች አገሮች ተሞክሮ አንጻር ይዳሰሳል። ክፍል አራት በኢትዮጵያ ሕግ የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ የሥነ-ስርዓት መንገዶችን ይተነትናል። በዚህ ክፍል ውስጥ የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች በጉዳዩ ላይ ከተወሰኑ የፍርድ ቤቶች እና የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች አንጻር በሰፊው ይዳሰሳሉ። ጸሐፊው በዚህ ጉዳይ ላይ ለማግኘት የቻላቸው የሰበር ውሳኔዎችም ይተነትናሉ። በመጨረሻም ማጠቃለያ እና አንዳንድ መሻሻል ስላለባቸው ሕጎች ጥቆማ በማድረግ ጽሁፉ ይጠናቀቃል።

በዚህ ውስብስብ በሆነ ጉዳይ ላይ የጸሀፊው እይታ ብቸኛው የተረጋገጠ የመፍትሄ ሀሳብ ነው ብሎ የሚያቀርበው አይደለም። ዋናው የጸሀፊው ዓላማ በጉዳዩ ላይ የተለያዩ አማራጭ ሀሳቦችን ማነሳሳት እና በብዙ አማራጭ ሀሳቦች ላይ የተመሰረተ መፍትሄ እንዲበጅ መሻሻ ሀሳብ ማቅረብ ነው።

1. የግልግል ዳኝነት ስምምነት እና ሦስተኛ ወገኖች፡ ዋና ዋና ንድፈ ሀሳባዊ ጉዳዮች

1.1 በግልግል ዳኝነት የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ የሚነሳባቸው አውዶች

አብዛኞቹ ትልልቅ ዘመናዊ ውሎች ውስብስብ እና ብዙ አካላትን የሚያሳትፉ ናቸው።² ዋና ተዋዋይ ወገኖች ሁለት ሊሆኑ የሚችሉበት አግባብ የተለመደ ቢሆንም በዋና ተዋዋይ ወገኖች ስር ሆነው ግዴታዎችን የሚፈጽሙ ንዑስ ተዋዋዮች የሚኖሩበት ሁኔታ ብዙ ነው።³ ውሎች በዚህ መንገድ ውስብስብ እየሆኑ ለመምጣታቸው ከሚጠቀሱ ምክንያቶች ውስጥ ዋናው የክህሎት ልዩነት (specialization) እየተስፋፋ መምጣቱ ሊሆን ይችላል። በመሆኑም አንድ የውል ግዴታ ውስጥ የገባ ተዋዋይ ሁሉንም ስራዎች ራሱ ከመፈጸም ይልቅ ልዩ ልዩ ክህሎት የሚጠይቁ ስራዎችን ለሌሎች አካላት በማስተላለፍ ግዴታውን በተዘዋዋሪ ይፈጽማል። አገልግሎት ተቀባይ ግዴታው በ3ኛ ወገን በኩል እንደሚፈጸም በግልጽም ይሁን በውስጠ ታዋቂነት ሊሰማግ ይችላል። አገልግሎት ተቀባይ በበኩሉ የሚቀርብለትን አገልግሎት በራሱ ገምግሞ ለማረጋገጥ ብቃት ላይኖረው ይችላል። በዚህም ስራውን የሚከታተልለት፣ የተሰጠው አገልግሎት የተሟላ እና ደረጃውን የጠበቀ መሆኑን ከሚገመግምለት ሌላ አካል ጋር ንዑስ ውል ሊዋዋል ይችላል። ዞር ዞር በእንዲህ ያለ ግንኙነት ውስጥ ዋናዎቹ ተዋዋዮች ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት ለመፍታት የሚያድርጉት ስምምነት በንዑስ ውል ፈጻሚው/ፈጻሚዎች/ ላይ የሚኖረው ውጤት መታየት ያለበት ነው።

ይህ ዓይነት ጉዳይ የሚያጋጥመው በግለሰብ ነጋዴዎች ወይም ኩባንያዎች ላይ ብቻ አይደለም። በዓለም አቀፍ የግልግል ዳኝነት መንግስታት የዚህ ተጠቃሚ አሊያም ተጎጂ የሚሆኑበት ጊዜ አለ። ብዙ ጊዜ በመንግስት ባለቤትነት ስር ያለ ኩባንያ ከውጭ አገር ኩባንያዎች ጋር የሚገባበትን ውል ተቆጣጣሪ የሚኒስቴር መስሪያ ቤት በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ ይሳተፍበታል። ይህም ውሉን በመደራደር፣ በማጽደቅ፣ አሊያም የልማት ድርጅቱን በመቆጣጠር ተሳትፎ ይኖረዋል። በእንዲህ ዓይነት ጉዳይ ላይ የሚደረግ የግልግል ዳኝነት ውስጥ መንግስታት የውሉ አካል ባይሆኑም ተገደው የሚገቡበት ጊዜ ብዙ ነው። አብዛኞቹን በዓለም ዐቀፍ የግልግል ዳኝነት መንግስታት እንደ ሦስተኛ ወገን ተገደው የገቡባቸውን የግል ዳኝነቶች በርናርድ ሃኒቷ የተባለ ጸሐፊ በዝርዝር አጥንቶ ያቀረበ ሲሆን የበለጠ ለመረዳት ጽሁፉን ማየት ይጠቅማል።⁴ በዚህ ጽሁፍ ግን ትኩረት የሚደረግበት በግለሰቦች ወይም በኩባንያዎች መካከል ባለው አውድ ውስጥ ብቻ ይሆናል።

እዚህ ላይ በልማድ ከሚያጋጥሙ ውስብስብ ውሎች የሚከተሉትን መጥቀስ ይቻላል፡-

² Stavros Brekoulakis, *The Relevance of the Interests of Third Parties in Arbitration: Taking a Closer Look at the Elephant in the Room*, 113 PENN. ST. L. REV. 1179 (2009).
³ James Sentner, *Who is Bound by Arbitration Agreements: Enforcement by and Against Non-Signatories*, 6 BUS. L. INT'L 57 (2005).
⁴ Bernard Hanotiau, *The Issue of Non-Signatory States*, 23(3) THE AMERICAN REVIEW OF INTERNATIONAL ARBITRATION (2012).

1.1.ሀ. በዚህ ረገድ በመጀመሪያ ሊነሱ የሚገባቸው የግንባታ ውሎች ሊሆኑ ይችላሉ።⁵ በግንባታ ውል ተቋራጭ ንዑስ ተቋራጮችን በማሰማራት ግዴታውን ሊወጣ ይችላል። በአሰሪ እና በተቋራጭ መካከል ተቆጣጣሪ መሃንዲስ ወይም አማካሪ ይኖራል። እንዲሁም የስራ አፈጻጸም ዋስትና የሚሰጡ የገንዘብ ተቋማት ሊኖሩ ይችላሉ። በእንደዚህ ዓይነት ሁኔታ ውስጥ በአሰሪ እና በተቋራጭ መካከል የሚደረግ የግልግል ዳኝነት የሌሎቹን ንዑስ ተዋዋዮች መብት የሚገነ ሊሆን ይችላል።

1.1.ለ. የተባደኑ ኩባንያዎች ሌላ የግልግል ዳኝነት በሦስተኛ ወገን ላይ ያላቸውን የተፈጻሚነት ጥያቄ የሚያስነሱ ሁኔታዎችን የሚፈጥሩ ናቸው። ባለሀብቶች ኃላፊነትን ለመገደብ ሲሉ በተለያዩ የስራ ዘርፎች ኩባንያዎችን ያቋቁማሉ። በዚህ ጊዜ በአንዱ ስም ውሉን ሊደራደሩ፣ በሌላኛው ኩባንያ ስም ሊፈራረሙ እና በመጨረሻም ውሉን የሚፈጽመው ሌላ 3ኛ ኩባንያ ሊሆን ይችላል። በዚህ ጊዜ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለበትን ውል የፈረመው ኩባንያ ብቻ ነው በግልግል ዳኝነቱ የሚገደደው ወይስ ውሉን በመደራደር እና በመፈጸም የተሳተፉት ኩባንያዎችም ይመለከታቸዋል? በተለይ ውሉን የፈረመው ኩባንያ ምንም ሀብት የሌለው (የክሰረ) ከሆነ፣ አሊያም የንግድ ፈቃዱ የታገደ ከሆነ፣ ወ.ዘ.ተ. በግልግል ዳኝነት ስምምነት ለታሰረው ሦስተኛ ወገን ይህን ድርጅት መክሰስ አያዋጣውም። ከሦስቱም ኩባንያዎች ጀርባ ሆኖ የሚያንቀሳቅሰው ያው አንድ ባለሀብት ከሆነ የግልግል ዳኝነት ውስጥ እንዲገባ ማድረግ ይቻላል ወይስ አይቻልም?

1.1.ሐ. አንድ ሀብትና ንብረቱ ተሟጦ ያለቀን ኩባንያ ገንዘብ ጠያቂዎች በፍርድ ቤት ሲከሱ ጥፋት ካለበት ዋና ስራ አስኪያጅንም አጣምረው ሊከሱ ይችላሉ። እንበልና በከላሽ እና በተከላሽ ኩባንያ መካከል የግልግል ዳኝነት ስምምነት ቢኖር ዋና ስራ አስኪያጁን በግልግል ዳኝነት አጣምሮ መክሰስ ይቻላል ወይስ አይቻልም? የሚለው መመርመር ያለበት ጥያቄ ነው።

1.1.መ. አንዳንድ ኩባንያዎች መተዳደሪያ ደንባቸው ውስጥ ኩባንያውን የሚመለከት ያለመግባባት በሙሉ በግልግል ዳኝነት እንደሚፈታ ይስማማሉ። ይህ ዓይነት ስምምነት ባለበት ኩባንያውን እና ስራ አስኪያጁን አጣምሮ ለመክሰስ የፈለገ ባለአክሲዮን ኩባንያውን በግልግል ዳኝነት ለመክሰስ ይገደዳል። ነገር ግን ዋና ስራ አስኪያጁን በግልግል ዳኝነት መክሰስ ይችላል ወይስ አይችልም የሚለው አጠያያቂ ነው። “ኩባንያውን የሚመለከት” በሚለው ሀረግ ላይ ብቻ ትኩረት ካደረግን ዋና ስራ አስኪያጁ በግልግል ዳኝነት ስምምነት ፈራሚ ባይሆንም ይገደድበታል ሊባል ይቻል ይሆናል። እዚህ ላይ ኩባንያውን በግልግል ዳኝነት፣ ስራ አስኪያጁን ደግሞ በፍርድ ቤት ይክሰስ ቢባል ሊያስከትል የሚችለው የልፋት ድግግሞሽ ብቻ አይደለም። ተቃራኒ ውሳኔ በሁለቱ የፍትህ መድረኮች ሊሰጥ እንደሚችል ልብ ማለት ያስፈልጋል።

⁵ በዚህ ላይ የበለጠ ለማወቅ Philip L. Burner, *Dual Track Proceedings in Arbitration and Litigation: Reducing the Perils of “Double Jeopardy” by Consolidation, Joinder and Appellate Arbitration*, 31 THE INTERNATIONAL CONSTRUCTION LAW REVIEW 538 (2014).

በአጠቃላይ በግልግል ዳኝነት ጉዳዩ እየታየ ያለ ተከሳሽ የሚያቀርበው መከራከሪያ የሌላ 3ኛ ወገን ተግባርን፣ ግዴታን፣ መብትን ወዘተ የሚመለከት ከሆነ የ3ኛው ወገን ወደ ክርክሩ መግባት እና በአንድ መደረክ ላይ ውሳኔ መስጠቱ ፍትሃዊ ሊሆን ይችላል። አሊያም በተከራካሪዎች መካከል ያለው ጉዳይ ላይ የሚሰጥ ውሳኔ የ3ኛ ወገንን መብት ወይም ኃላፊነት የሚመለከት ከሆነ የሚመለከተው 3ኛ ወገን ወደ ክርክሩ መግባት ተገቢ ሊሆን ይችላል። እነዚህ ጥያቄዎች የፍትሕ ብሔር ክርክር በሚመራበት የሥነ-ስርዓት ሕግ ተገቢ ምላሽ የተሰጣቸው ቢሆንም የግልግል ዳኝነት መሠረቱ የተዋዋሉ ስምምነት ከመሆኑ አንጻር አከራካሪ ናቸው።

በግልግል ዳኝነት የሦስተኛ ወገኖችን መብት በሚመለከት የሚነሱትን ጥያቄዎች የበለጠ ለማብራራት ከላይ በቁጥር 1.1.ሐ. ላይ ያለውን ምሳሌ አብራርተን እንመለከት። ለምሳሌ ባለአክሲዮን “ሀ”፣ ኩባንያውን “ለ”፣ “መ”ን ደግሞ ሥራ አስኪያጁ ነው እንበል። በዚህ መሠረት “መ” በ“ሀ” እና “ለ” መካከል ባለ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የመግባት ጉዳይ በሚከተሉት ስድስት የተለያዩ ሁኔታዎች ውስጥ ሊነሳ ይችላል።⁶

1. “ሀ” “መ”ን (እና “ለ”ን) በግልግል ዳኝነት ለመክሰስ ፋይዳ ቢከፍት “መ” የግልግል ዳኝነት ጉባኤውን ስልጣን ይቃወማል። በእሱ እና በሁለቱ ተዋዋሎች መካከል የግልግል ዳኝነት ስምምነት የለም በማለት፤
2. “መ” “ሀ”ን (እና “ለ”ን) በፍ/ቤት ቢከስ “ሀ” እና “ለ” ወይም አንዳቸው ማህበሩን የሚመለከት ጉዳይ በግልግል ዳኝነት እንዲወሰን ስምምነት ስላለን ክስ ይቋረጥልን ሲሉ ያመለክታሉ፤
3. “ሀ” “መ”ን በፍ/ቤት ቢከስ እና “መ” በበኩሉ ማህበሩን የሚመለከት ክርክር በግልግል ዳኝነት እንዲወሰን ስምምነት አለ በማለት ክስ እንዲቋረጥ ሲያመለክት፤
4. “መ” “ሀ” (እና “ለ”) ላይ በግልግል ዳኝነት ክስ ቢመሰርት እና “ሀ” እና “ለ” ከ“መ” ጋር የግልግል ዳኝነት ስምምነት የለንም በሚል የግልግል ዳኝነት ጉባኤውን ስልጣን ቢቃወሙ፤
5. “ሀ” “ለ”ን በግልግል ዳኝነት ቢከስ እና “መ” በጉዳዩ ጣልቃ ለመግባት ቢያመለክት፤ ወይም
6. “ሀ” “ለ”ን በግልግል ዳኝነት ቢከስ እና “ለ” “መ” በክሱ ውስጥ ይግባልኝ ሲል ያመለክተ እንደሆነ።

ከላይ ከተጠቀሱት የተለያዩ ምሳሌዎች ውስጥ አንዳንዶቹ በተጨማሪ የሚያጋጥሙ ችግሮች ሊሆኑ እና ሌሎቹ ደግሞ ንድፈ ሀሳባዊ ብቻ ሊሆኑ ይችላሉ። ዋናው ለማሳየት የተፈለገው ነጥብ በግልግል ዳኝነት ውስጥ የሦስተኛ ወገኖች መብት በተለያዩ አውዶች ውስጥ ሊነሳ የሚችል መሆኑን ነው። ለእነዚህ ፈርጆ ብዙ ችግሮች የሚሰጡ መፍትሄዎችን ለማመልከት ከመጠኑ

⁶ James Hosking, *supra* note 1, at 488.

በፊት የግልግል ዳኝነት ስርዓት የሚመራባቸውን ዓላማዎችን እና መርሆዎችን ማየት ሊጠቅም ይችላል።

1.2 በግልግል ዳኝነት ስርዓት ውስጥ የሚጋጩ መርሆች እና ዓላማዎች

በዚህ ንዑስ ክፍል የግልግል ዳኝነት ስርዓት ውስጥ የሚፈጠሩ መሠረታዊ ተቃርኖዎችን እንመለከታለን። ከመርሆዎች አንጻር በአንድ በኩል የግልግል ዳኝነት መሠረቱ የተከራካሪዎች ፍቃድ ነው የሚለው የግልግል ዳኝነት ስርዓት መሠረት ነው። ከዚህ መርህ አኳያ በግልግል ዳኝነት በግልጽ ያልተስማማ አካል ላይ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ስልጣን ሊኖረው አይችልም። በመሆኑም ይህ መርህ ከተዋዋዮች ውጭ የሆኑ ሰዎች በግልግል ዳኝነት ውስጥ ሊሳተፉ አይችሉም ወደሚል ድምዳሜ ይወስደናል።

በሌላ በኩል ደግሞ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ዋጋ ያለው እና ሊፈጸም የሚችል ውሳኔ መስጠት አለበት የሚለውም እንዲሁ ራሱን የቻለ የግልግል ዳኝነት መርህ ነው። በሁለት ተከራካሪዎች መካከል ባለ ጉዳይ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ የሚሰጠው ውሳኔ የሦስተኛ ወገንን መብት የሚነካ ሊሆን ይችላል፤ አሊያም የግልግል ስምምነቱ ተዋዋይ በሆነ ተከሳሽ ላይ ውሳኔ ቢሰጥበትም ምንም ሁከት የሌለው ወይም ዕዳውን ለመሸሽ ሲል ሀብቱን በተንኮል ለሦስተኛ ወገን አስተላልፎ ሊሆን ይችላል። በዚህ ሁኔታ ውስጥ ውሳኔ ቢሰጥም ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም። በአንድ በኩል መብቱ የተነካበት 3ኛ ወገን ውሳኔውን ስለሚቃወም፤ በሌላ በኩል ደግሞ ሀብቱን በተንኮል ለሌላ ወገን ያስተላለፈ ወገን ፍርዱን እንዳይፈጸም ስለሚያደርግ። ስለዚህ በግልግል ዳኝነት መብቱ የተነካበት 3ኛ ወገን ጣልቃ እንዲገባ የሚፈቅድ መሆን አለበት። በሌላ በኩል ከተከሳሽ ጋር በተንኮል ተባብሮ ሀብት ያሸሸ ወገን በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ውስጥ ባይኖርበትም ተገዶ እንዲገባ ሊደረግ ይገባል ወደ ሚል ድምዳሜ ይመራናል።

1.2.1 የተከራካሪዎችን ፍቃድ በማክበር እና ዋጋ ያለው ውሳኔ በመስጠት መካከል ያለ ተቃርኖ (Consent v enforceable award)

ሀ. የተከራካሪዎች ፈቃድ መሠረታዊነት

በብዙ አገሮች ሕጎች፣ በኩሙን ሎውም ሆነ በሲቪል ሎው፣ የግልግል ዳኝነት ስርዓት የሚገዛበት ዋናው መሰረተ ሀሳብ የተዋዋዮች ፍቃድ ነው።⁷ ይህ መርህ ሁለት ተደራራቢ ውጤቶች አሉት። የመጀመሪያው ዜጎች ሕገ-መንግስታዊ የሆነውን በፍርድ ቤት ወይም በሕግ የዳኝነት ስልጣን በተሰጠው አካል ክርክራቸውን የማስወሰን መብት የሚያጡት ከተስማሙ እና በተስማሙበት ልክ ብቻ ነው። (የኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገ-መንግስት አንቀጽ 37ን ይመልከቷል።) ስለዚህ አንድ ሰው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ካልገባ በግልግል ዳኝነት መብቱን እንዲያስወስን ማንም

⁷ THOMAS CARBONNEAU, THE LAW AND PRACTICE OF ARBITRATION (Oxford University Press 4th ed., 2012).

ሊያስገድደው አይችልም። ይህ ግልጽና የማያከራክር ሲሆን የሚያከራክር ቅጥያም አለው። እሱም አንድ ሰው ለምሳሌ «ሀ» ከ «ለ» ጋር የግልግል ዳኝነት ስምምነት ቢኖረው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የሌለው «መ» በሁለቱ ክርክር እንዳይገባ መቃወም ይችላል የሚለው ነው።

ይህ የፈቃደኝነት መርህ (principle of consent) የተመሰረተው በሕገ-መንግስታዊ መብት ብቻ ሳይሆን ዲሞክራሲያዊ እሴትም ላይ ጭምር ነው። ሰዎች በሕግ የተጠበቀላቸውን ፍትህ የማግኘት መብት በፍቃዳቸው መተው የዲሞክራሲ አንዱ መገለጫ ነው። የግልግል ዳኝነት መሠረቱ የተዋዋዮች ፈቃድ መሆኑ ከዚህ የዲሞክራሲ እሴት የመነጨ ነው ማለት ይቻላል። በፍርድ ቤት የመዳኘት መብትን ትቶ በግልግል የመዳኘት ውሳኔ የዲሞክራሲ መገለጫ ሲሆን በፍርድ ቤት የመዳኘት መብቱን ለመተው ያልተሰማግን ሰው አስገድዶ በግልግል ዳኝነት መዳኘት ግን ዲሞክራሲን ይቃረናል። በመሆኑም የግልግል ዳኝነት ስርዓት የዲሞክራሲ እሴቶችን ማጠናከር እንጂ ማዳከም የለበትም።⁸ ሁለተኛው የዚህ መርህ ውጤት የግልግል ዳኝነት ጉባኤ የዳኝነት ስልጣን ላይ ያለው አንድምታ ነው። ይህም የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ስልጣን የሚኖረው ጉዳያቸውን በግልግል ዳኝነት ለመፍታት በተሰማሙት ወገኖች ላይ ብቻ ነው። በመሆኑም ሁለቱ ተከራካሪዎች 3ኛ ወገን ወደ ክርክሩ እንዲገባ ተሰማምተው ቢያመለክቱም እንኳን የግልግል ዳኝነት ጉባኤው በሦስተኛ ወገን ላይ ስልጣን የለኝም ብሎ ከክስ ሊያስወጣው ይችላል። የግልግል ዳኝነት ስምምነት በመከላከላቸው ያለ ተከራካሪዎች እና 3ኛ ወገን ከተሰማሙ ግን ጉባኤው ብቻውን ስልጣን የለኝም ላይ ይችላል። ዞር ዞር የፈቃድ መርህ የግልግል ዳኝነት ስልጣንን የሚመለከት መሆኑ ሊሰመርበት የሚገባ ነጥብ ነው።

ለ. የግልግል ዳኝ የሚሰጠው ውሳኔ ሊፈጸም የሚችል /ዋጋ ያለው/ ሊሆን ይገባል

በግልግል ዳኝነት መድረክ የሚሰጥ ውሳኔ በፍርድ ቤት እንደሚሰጥ ውሳኔ ሁሉ መፈጸም የሚችል መሆን አለበት።⁹ ነገር ግን የግልግል ዳኞች የሚሰጡት ውሳኔ በተለያዩ ምክንያቶች እንዳይፈጸም የሚያደርጉ ዕክሎች ሊፈጠሩ ይችላሉ። በልማድ ተደጋግመው ከሚፈጠሩ እክሎች ውስጥ አንዱ ውሳኔው በክርክሩ ያልተሳተፈ 3ኛ ወገንን መብት የሚነካ ከሆነ ነው። በዚህ ጊዜ ውሳኔው መብቱን የነካበት 3ኛ ወገን ውሳኔውን ስለሚቃወም ለውሳኔው ተፈጻሚነት እንቅፋት ይሆናል። በሌላ በኩል የፍርድ ባለዕዳ ቢደረግ ሊከፍል የሚችል 3ኛ ወገንን ያላከተተ ውሳኔ ዋጋ አይኖረውም። ይህም 3ኛ ወገን የከሳሽን መብት በሚጎዳ ሁኔታ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ካለው ተከሳሽ ጋር በመተባበር ሀብት በማሸሽ ተግባር የተሳተፈ ከሆነ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ያለመኖሩ ከሌላ ሊሆንለት አይገባም። እንዲሁም በግልግል ዳኝነት እየታየ ካለው ጉዳይ ጋር አንድ አይነት የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ያለው 3ኛ ወገን የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ስለሌለ ብቻ ተከራካሪዎች ከእሱ ጋር ያላቸውን ክርክር ጎን ለጎን በፍርድ ቤት ያድርጉት ቢባል በውሳኔ አፈጻጸም ላይ እክል ሊፈጠር ይችላል። ይህም በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ በሌላ መድረክ ተቃራኒ

⁸ LEONARD L. RISKIN ET AL, DISPUTE RESOLUTION AND LAWYERS 549 (West Academic Publishing 5th ed., 2014).
⁹ WILLIAM PARK, ARBITRATION OF INTERNATIONAL BUSINESS DISPUTES 8 (Oxford University Press 2nd ed., 2012).

ውሳኔ ቢሰጥ የአንደኛው ውሳኔ መፈጸም ሌላውን ስለሚያከሽፈው ነው።¹⁰ ስለዚህ አንድ የግልግል ዳኛ እየዳኘ ያለው ጉዳይ ውስጥ ተሳታፊ የሆነ አንድ ወይም ከዚያ በላይ ተከራካሪ በተመሳሳይ የሕግና የፍሬ ነገር ላይ ከሦስተኛ ወገን ጋር ጎን ለጎን በፍርድ ቤት የሚከራከር ከሆነ የግልግል ዳኛው ሊፈጸም የሚችል ውሳኔ እንደሚሰጥ እርግጠኛ መሆን አይችልም።

1.2.2. ቅልጥፍና እና ወጪ ቆጣቢነት ከፍትሐዊነት ጋር ያለው ተቃርኖ (efficiency v. fairness)

ሰዎች ፍርድ ቤትን ትተው የግልግል ዳኝነትን ከሚመርጡባቸው መመዘኛዎች ዋነኛው የግልግል ዳኝነት ክርክሮችን በተቀላጠፈ እና ወጪ ቆጣቢ በሆነ መንገድ ለመቋቋት ይረዳል በሚል ሀሳብ ነው። በተለይ ነጋዴዎች የግልግል ዳኝነትን የሚመርጡበት ዋነኛ ምክንያት ይህ የመጀመሪያው ነው ለማለት ይቻላል። የፍትሕ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግም ቢሆን ይህንን አይነት ፍላጎት ከግምት የሚያስገባ ነው የሚመስለው። ለምሳሌ በፍትሕ ብሔር ሕጎችን ውስጥ ስለቀደምትነት፣ ክሶችን ስለ ማጣመር፣ ያለ አግባብ ተከሳሾችን ማጣመርን መከልከል፣ ተከራካሪ ወገኖችን ስለ መጨመር ወይም ስለ መተካት፣ ስለ ጣልቃ ገብነት፣ ሦስተኛ ወገኖችን በክስ ውስጥ ስለማስገባት ወ.ዘ.ተ. የተቀመጡት ድንጋጌዎች ዋና ዓላማ ክርክሮችን በአጭር ጊዜ፣ እንዲሁም ያለ ብዙ ወጪና ድካም ለመፍታት እንዲያስችል ነው።¹¹

በሌላ በኩል የፍትሕ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕጉ በግልግል ዳኝነት ሂደት የይግባኝ መብትን የመተው አማራጭን ማስቀመጡ (የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 350(2))፣ እንዲሁም መብቱ ባልተተወበት ሁኔታ ይግባኝ የሚባልባቸው ምክንያቶችን ገደብ ለማስቀመጥ መሞከሩ¹² (የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 351) ቅልጥፍና እና ወጪ ቆጣቢነት የግልግል ዳኝነት አንኳር እሴቶች መሆናቸውን መቀበሉ እንደሆነ መገንዘብ ይቻላል። አለመግባባትን በአንድ የግልግል ዳኝነት መድረክ መቋቋት እና በውሳኔው ቅሬታ እንኳን ቢኖር ይግባኝ እያሉ ያለመጓተት ጊዜን፣ ገንዘብን እና ጉልበትን ከማባከን ያድናል።

በተመሳሳይ መንገድ ተከራካሪዎች የግልግል ዳኞችን ራሳቸው እንዲመርጡ በሕግ መብት መስጠቱ ተከራካሪዎች ከጉዳያቸው ጋር በተያያዘ ልዩ ዕውቀት ያላቸውን ሰዎች መርጠው እንዲሾሙ ሲሆን ይህም ክርክርን በተፋጠነ መንገድ ለመወሰን ጠቃሚነቱ ከፍተኛ እንደሆነ ሊሰመርበት ይገባል። የግልግል ዳኝነት የተገዛዙ ሥነ-ስርዓታዊ ድንጋጌዎችን ማቅለልን

¹⁰ Stavros Brekoulakis, *supra* note 2, at 1176.
¹¹ ROBERT ALAN SEDLER, ETHIOPIAN CIVIL PROCEDURE LAW 87 (Faculty of Law HSIU, 1968).
¹² የፍትሕ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ ከግልግል ዳኝነት ውሳኔ ይግባኝ የሚባልባቸውን ምክንያቶች የመገደብ ዓላማ እንዳለው የአንቀጽ 351 ቢያመለክትም በሕግና በፍሬ ነገር ስህተት ምክንያት ይግባኝ ማለትን ስለሚፈቅድ የይግባኝ ምክንያቶችን የመገደብ ዓላማው የሚሳካ አይደለም። ምክንያቱም ማንኛውም የቅሬታ ምክንያት የሕግ እና/ወይም የፍሬ ነገር ስህተት ተብሎ ሊቀርብ ይችላል። በተጨማሪም በግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች ላይ የሚቀርቡ ይግባኞች እንደ ማንኛውም የመደበኛ ፍርድ ቤት ይግባኝ ነው የሚታዩት። የይግባኝ ፍርድ ቤቶች ከግልግል ዳኝነት ውሳኔ ይግባኝ ሲባል የይግባኝ ምክንያቶች የተገደቡ ከመሆናቸው አኳያ ይግባኙ ማስቀረብ አለማስቀረቡን ከተለየ መመዘኛ አንጻር አይመረምሩም።

መፍቀዱም ቅልጥፍናን እና ወጪ ቆጣቢነትን ለማስረጽ የታሰበ ነው። ከዚህ አንጻር የፍትሐ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ¹³ የሚለው የግልግል ዳኝነት ሥነ-ስርዓት “በተቻለ መጠን በፍትሐ ብሔር ጉዳይ ከሚሰራበት ሥነ-ስርዓት ጋር ተመሳሳይ እና ተስማሚ መሆን አለበት” ነው። ይህ በግልጽም ባይሆን በተዘዋዋሪ ሂደቱን ለማቀላጠፍና እና ወጪን ለመቆጠብ ሲባል አንዳንድ የተንዛዙ አካሄዶችን ማቃለልን የሚፈቅድ ነው። ስለሆነም የግልግል ዳኞች የተከራካሪዎችን መሠረታዊ መብቶች ሳይጎዱ ውስብስብ እና የተንዛዙ የሥነ-ስርዓት ድንጋጌዎችን ቢያቃልሉ የሕግ ጥሰት ፈጽመዋል ሊያሰኝ አይችሉም። ዋናው ክርክሮችን በተቀላጠፈ እና ወጪ ቆጣቢ በሆነ አሰራር መፍታታቸው ነው።

ስለሆነም በተከራካሪዎች መካከል ተመሳሳይ የሕግና የፍሬ ነገር ክርክሮች በግልግል ዳኝነት እና በፍ/ቤት በተመሳሳይ ጊዜ መታየታቸው ቅልጥፍናን ከማጥፋቱ እና ወጪን ከማበዛቱም በላይ በአንድ ጉዳይ ላይ ተቃራኒ ውሳኔዎች እንዲሰጡ ያደርጋል። ለምሳሌ በአሰራር የተከሰሰ የስራ ተቋራጭ የመከሰሱ ምክንያት በንዑስ ተቋራጭ በተሰራው የግንባታው ክፍል ላይ ጉድለት መገኘቱ ከሆነ ዋናው ተቋራጭ ለአሰራር ካሳ ከከፈለ በኋላ ንዑስ ተቋራጭን በፍርድ ቤት ወይም በሌላ የግልግል ዳኝነት ከሰ አስፈርዶ ለሰአራው የከፈለውን ማስመለስ አታካኝ እና ረጅም መንገድ የሚያስኬድ ነው። ከዚህም በላይ በፍርድ ቤት ወይም በሌላ መድረክ በሚቀርብ ክስ ላይ ንዑስ ተቋራጭ ዋና ተቋራጭን ሊረታ ይችላል። ስለዚህ ከመጀመሪያው ንዑስ ተቋራጭ ወደ ግልግል ዳኝነቱ እንዲገባ ቢደረግ ወጪን ለመቀነስ ከማስቻሉም በላይ በተመሳሳይ የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ላይ የሚጣረሱ ውሳኔዎችን የመሰጠት አደጋን ያስወግዳል። ስለዚህ ቅልጥፍናን እና ወጪ መቆጠብን እንደ ዋነኛ የሥነ-ስርዓት መመሪያ አድርገን ከወሰድን በግልግል ዳኝነት ከተያዘው ጉዳይ ጋር አንድ ዓይነት የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ያለው ሦስተኛ ወገን ምንም እንኳን በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ባይኖርበትም በግልግል ዳኝነት ጉዳዩ ሊታይ ይገባል ወደሚል አንድምታ ይወስደናል።

ነገር ግን የፍትሐዊነት ጥያቄ ከዚህ በተቃራኒ ይቆማል። ይህም አንድ 3ኛ ወገን ባልተስማማበት የግልግል ዳኝነት ሊገደድ አይገባም፤ በሕገ-መንግስቱ የተጎናጸፈውን በፍ/ቤት መብቶቹን የማስወሰን ዕድሉን ማጣት የለበትም የሚል ነው። ስለዚህ የክርክሩን አካሄድ ለማቀላጠፍ እና ወጪን ለመቆጠብ ሲባል የግልግል ዳኝነቱ ስምምነት ሲደረግ ያልነበረን እና ያልተስማማንሰው ማስገደድ ፍትሐዊ አይሆንም። ከግለሰብ ሕልውና አንጻርም “የራስን ዕድል በራስ የመወሰን” ነጻነትን የሚያሳጣ እንደመሆኑ መሠረታዊ የዲሞክራሲ እሴትን ይሸረሽራል እንጂ አያሳድግም። ስለሆነም ከዚህ አንጻር ስናየው የሦስተኛ ወገኖች በግልግል ዳኝነት ውስጥ ተገዶ መጣባት በሕግ የሚደገፍ አይመስልም። ሌላው ከዚህ ጋር የሚደጋገፍ መከራከሪያ የግልግል ዳኝነት ሂደት ሚስጢራዊነት ነው። ከዚህ አኳያ ሦስተኛ ወገኖች ያለተከራካሪዎች የጋራ ስምምነት ወደ ክርክር የሚገቡ ከሆነ የግልግል ዳኝነት የሚያስገኘው የተከራካሪዎችን ሚስጢር የማስጠበቅ ጥቅም ዋጋ ያጣል።¹⁴

¹³ የኢትዮጵያ ንጉስ ነገስት የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ 1957፣ አንቀጽ ቁ. 317(1)).

¹⁴ Stavros Brekoulakis, *supra* note 2, at 1172.

ስለዚህ የተሻለው አካሄድ ቅልጥፍና እና ወጪ ቆጣቢነት ከፍትሐዊነት ጋር አመዛዝኖ መጓዝ ነው እንጂ አንዱን ወይም ሌላውን እንደ ብቸኛ መመሪያ መከተል አይሆንም። እነዚህ እሴቶች በተወሰነ ደረጃ ቢቃረኑም የሚደጋገፉበትም ሁኔታ ብዙ ነው። በዚህ ነጥብ ላይ ዊሊያም ፓርክ የተባለ አሜሪካዊ ተመራማሪ ስለ እነዚህ እሴቶች ተደጋጋፊነት እና አለመገጣጠል ለማሳየት በታዋቂው የአሌክሳንደር ዱማስ ልብ ወለድ ውስጥ ባሉት ሦስቱ ባለነፍጦች (The Three Musketeers) ገጸ ባህሪያት ይመስላቸዋል።¹⁵ ገጸ ባህሪያቱ «ሁሉም ለአንዱ፣ አንዱ ለሁሉም» (all for one; one for all) በሚል ቢሂል እንደሚመሩት ሁሉ በግልግል ዳኝነትም ውስጥ ቅልጥፍናን እና ወጪ ቆጣቢነትን (efficiency)፣ ሚዛናዊነትን fairness፣ እና ስህተት አልባ ውሳኔ መስጠትን (accuracy) አንዱ ያለ ሌላው ምሉዕ ሊሆኑ የማይችሉ ተደጋጋፊ ናቸው ሲል ይገልጻል።¹⁶

1.3 በግልግል ዳኝነት ውስጥ ሦስተኛ ወገኖችን አስመልክቶ የሚነሱ ጥያቄዎችና ዓይነታቸው

የግልግል ዳኝነት ስምምነት ከሦስተኛ ወገኖች አንጻር የሚያስነሳቸው ጥያቄዎች ብዙ እና ውስብስብ ናቸው። ዋናዎቹ ጥያቄዎች (ሀ) መብቱ በሌለበት የሚወሰንበት ሦስተኛ ወገን፣ (ለ) ከስምምነታቸው ውጭ ከሆነ 3ኛ ወገን ጋር በግልግል እንዲዳኙ የሚገደዱ ተዋዋቶች፣ እንዲሁም (ሐ) በቀጥታ ባልተዋዋለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት የሚገደድ ወይም የሚያስገድድ 3ኛ ወገን ናቸው። ይህ የመጨረሻው በተለይ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ለሶስተኛ ወገን መተላለፍ መቻል ወይም አለመቻል ጋር የተያያዘ ጥያቄ ሲሆን አንድም በተላለፈው ውል ውስጥ ከጅምሩ አንስቶ የነበረ ወገን ውል የተላለፈለትን ሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ሲያስገድደው ወይም እንዳይጠቀም ሲቃወመው የሚነሳ ጥያቄ ነው። ይህ ሙሉ በሙሉ የሥረ-ነገር ሕግ ማለትም የውል ሕግ ጉዳይ ነው። የመጀመሪያዎቹ ሁለቱ ጥያቄዎች ((ሀ) እና (ለ)) ግን በከፊል የሥነ-ሥርዓት ሕግ ጥያቄዎች ቢሆኑም ዋናው ጉዳይ የግልግል ስምምነት ያለመኖር እስከሆነ ድረስ የሥረ-ነገርም ይዘት ያላቸው ጥያቄዎች ናቸው። ከዚህ አንጻር የሦስተኛ ወገን ተገድዶ ወደ ግልግል ዳኝነት መግባት እና ሦስተኛ ወገን ፈቅዶ ወደ ግልግል ዳኝነት መግባት የሚያስነሳቸው ጥያቄዎች የተለያዩ ናቸው።

ከስምምነታቸው ውጭ ከሆነ 3ኛ ወገን ጋር በግልግል እንዲዳኙ የሚገደዱ ተዋዋቶችን በተመለከተ ከ3ኛ ወገን ጋር የግልግል ዳኝነት ስምምነት ስለሌላቸው ከአሱ ጋር በግልግል ለመዳኘት በተወሰነ ደረጃ “አንጻራዊ የፈቃድ ጉድለት” (relative lack of consent) ይፈጠርባቸዋል። ይሁን እንጂ ይህ ዓይነቱ “አንጻራዊ የፈቃድ ጉድለት” ምንም ዓይነት የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ያልገባ 3ኛ ወገን ሲገደድ ከሚፈጠረው “ሙሉ የፈቃድ ጉድለት” (absolute lack of consent) ጋር ሲነጻጸር ብዙ የሚያሳስብ አይደለም።¹⁷ አንጻራዊ የፈቃድ ጉድለት ላይ

¹⁵ William Park, *supra* note 9, at 6.
¹⁶ William Park, *supra* note 9.
¹⁷ *Ibid.*, at 309.

የተመሰረተ ክርክር ተቀባይነት ሊኖረው እንደማይችል አንድ የእንግሊዝ ዳኛ እንደሚከተለው አስቀምጠዋል፡ -

I would be loathe to think that where a claim by party A to a contract with party B has been submitted to arbitration under that contract's arbitration clause, another claim based on identical facts brought by a third party to the same contract, party C, could not (without the agreement of B) be referred to the same arbitration.... No authority has been cited to me which compels me to determine that that would have to be done. I know of course that arbitration is a consensual process, but where the relevant parties are bound to arbitrate, I do not see why the respondent's refusal to recognize party C's submission of its claim to the same arbitrators can force parties A and C to arbitrate in separate arbitrations... The vice of that (apart from time and resources) is the danger of inconsistent decisions in separate arbitrations.¹⁸

በሌላ በኩል የሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት ክርክር መግባትን አስመልክቶ የሚነሳው ክርክር ከሁለት አቅጣጫዎች መታየት ይኖርበታል። አንዱ በሌለበት መብቱ የሚነካበትን ሦስተኛ ወገን ጥቅም ማስጠበቅ ሲሆን ሌላው በክርክሩ ውስጥ ያለን ወገን መብት በተሟላ አኳሃን ማስከበር ነው። መብቱ የሚነካበትን ሦስተኛ ወገን በተመለከተ የግልግል ዳኝነት ተዋዋዮች የሦስተኛ ወገንን መብት ለመጉዳት የሚጠቀሙበት መድረክ ሊሆን አይገባውም። አንድ መብቱ የሚነካበት 3ኛ ወገን ጉዳዩ በፍርድ ቤት ቢታይ ኖሮ መብቱን ለማስጠበቅ የነበረው ዕድል ጉዳዩ በግልግል ዳኝነት በመታየቱ እንዲያጣ መደረግ የለበትም። ከዚህ አንጻር ሲታይ 3ኛ ወገን እስከተሰማማ ድረስ ወደ ግልግል ዳኝነት ክርክር መግባት ሊፈቀድለት ይገባል። የተዋዋይ ወገኖች መስማማት ወይም አለመስማማት የሦስተኛ ወገኖችን መብት ለማስጠበቅ ወሳኝ ቅድመ ሁኔታ መሆን አይገባውም።

የተከራካሪዎቹን ጥቅም ለማስጠበቅ ሲባል የሦስተኛ ወገኖች ወደ ግልግል ዳኝነት ክርክር ይግቡ የሚለውን አቋም ለመደገፍ ሁለት መከራከሪያዎች ይቀርባሉ። አንደኛው መከራከሪያ የተከራካሪዎቹን የእኩልነት መብት ማስጠበቅ ነው። በብዙ አገሮች የግልግል ዳኝነት ሕግ እና በተቋማትም ደንብ ውስጥ የተከራካሪዎችን እኩልነት ማስጠበቅ አንዳር ከሚባሉ መርሆች ውስጥ ይመደባል።¹⁹ ምሉዕ የሆነ እኩልነት የሚረጋገጠው ተከራካሪዎች እያንዳንዳቸው በእኩል ሁኔታ ላይ ሆነው ሲከራከሩ ነው። ለምሳሌ ከተከራካሪዎቹ አንዱ ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ ካልገባ በቀር ከሚጠይቃቸው መብቶች ውስጥ የተወሰነውን የሚያጣ ወይም ሊቀርባቸው ከሚችላቸው መከራከሪያዎች ውስጥ የተወሰነውን ማንሳት የማይችል ከሆነ ከሌላኛው ተከራካሪ አንጻር በእኩል

¹⁸ Willie & Co. v. Ocean Laser Shipping Ltd., "The SMARO," [1999] 1 Lloyd's Rep.225 (Q.B.D. Comm.) as cited in James Hosking, *supra* note 1, at 546, FN 360.
¹⁹ S. Strong, *Third Party Intervention and Joinder as of Right in International Arbitration: An Infringement of Individual Contract Rights or a Proper Equitable Measure?* 31 VAND. J. TRANSNAT'L L. 978 (1998).

አቋም ላይ ሆኖ ነው የሚከራከረው ለማለት ያስቸግራል።²⁰ በመሆኑም የተከራካሪዎቹን እኩልነት ለማስጠበቅ ሲባል የሦስተኛ ወገኖችን ወደ ክርክር መግባት መቀበል ያስፈልጋል የሚል ክርክር ይቀርባል። ሁለተኛው መከራከሪያ ክርክርን አሟላልቶ የማቅረብ መብትን ማክበር ነው። የፍትሕ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ የተከራካሪዎችን የመሰማት መብት እንደ አንድ መሠረታዊ መርህ ይቀበላል። የመሰማት መብት ሳይሸራረፍ የሚከበረው አንድ ተከራካሪ አሉኝ የሚላቸውን መከራከሪያዎች በሙሉ እንዲያቀርብ መብቱ ሲከበርለት ነው። መከራከሪያዎቹን አሟልቶ ለማቅረብ በክርክሩ ውስጥ የሌለ ሦስተኛ ወገን መግባት አስፈላጊ ከሆነ የግልግል ዳኝነት ሥርዓት ይህንን ሳያስጠብቅ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ መስጠት የተከራካሪውን የመሰማት መብት ይጎዳል።²¹ ምንም እንኳን ሦስተኛ ወገንን አስገድዶ ወደ ግልግል ዳኝነት ማስገባት ባይቻልም፣ የራሳቸውንም ሆነ በክርክሩ ተካፋይ የሆነን ተከራካሪ መብት ለማስጠበቅ ወደ ግልግል ለመግባት የሚስማሙ ሦስተኛ ወገኖች ሲኖሩ ግን ሊከለከሉ አይገባም።²²

በአጠቃላይ በግልግል ዳኝነት ወስጥ የሦስተኛ ወገኖችን ተሳትፎ አስመልክቶ የሚነሱት ጥያቄዎች በሦስት ተከፍለው ሊታዩ ይችላሉ። አሊያም በሌላ አገላለጽ ከሦስት የተለያዩ አቅጣጫዎች ሊታዩ ይችላሉ። እነዚህም በአንድ በኩል የግልግል ዳኝነት ስምምነት በግልጽ ከተሰማሙት ተዋዋሮች አልፎ ሌሎችን ሊሸፍን ይችላል ወይስ አይችልም? የሚለው ሲሆን ይህም ስምምነቱን “የማስፋፋት ጉዳይ” ሲሆን አንዳንድ ጸሐፊት extension of the arbitration agreement የሚሉት ነው። ሌላው ከዚህ ጎን ለጎን ሊታይ የሚገባው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ለሌላ ሦስተኛ ወገን ሊተላለፍ ይችላል ወይስ አይችልም? በሚል ጥያቄ መልክ የሚታይ ሲሆን ይህም በተለምዶ transfer of arbitration agreement በሚል ርዕስ ስር የሚታይ ነው።²³ ሦስተኛው በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ የግልግል ዳኝነት በሦስተኛ ወገኖች ላይ የሚኖረው አንድምታ የዳኝነት ጉባኤውን የስልጣን ወሰን (arbitral jurisdiction) የሚመለከት መሆኑ ነው።

እነዚህን በአጭሩ ለየብቻቸው እንመልከት።

²⁰ *Ibid.*, at 980.

²¹ *Ibid.*, 982.

²² በዚህ ዙሪያ የሚቀርቡ ዝርዝር ክርክሮችን ለማየት የሚከተለውን ጽሁፍ መመልከት ይረዳል:- Keechang Kim and Jason Michenson, *Voluntary Third Party Intervention in International Arbitration for Construction Disputes: A Contextualized Approach to Jurisdictional Issues*, 30(4) JOURNAL OF INTERNATIONAL ARBITRATION (2013).

²³ ከብዙ በጥቂቱ የሚከተሉትን መመልከት ይቻላል:- Andrea Vincze, *Arbitration Clause – Is it Transferred to the Assignee*, 1 NORDIC JOURNAL OF COMMERCIAL LAW (2003). Mertcan İPEK, *Assignment of Contractual Rights and Its Impact on Arbitration Agreements*: MÜHF - HAD, C.22, S.1: at 521-548 available at <https://dergipark.org.tr/download/article-file/274363>; Anthony C. Sinclair, *The Assignment of Arbitration Agreements*, available at <https://www.worldcat.org/title/enforcement-of-arbitration-agreements-and-international-arbitral-awards-the-new-york-convention-1958-in-practice/oclc/271654058>

1.3.1 የግልግል ዳኝነት ስምምነትን የማስፋፋት ጥያቄ

ስምምነቱን ከተፈራረሙት ወደ 3ኛ ወገኖች የማስፋፋት ጥያቄ በሚነሳበት ጊዜ ጥያቄው የሚሆነው 3ኛወገን ከጅምሩ አንስቶ በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ውስጥ አለበት ወይስ የለበትም? የሚለው ነው። ስለዚህ ማስፋፋት የሚለው አስተሳሰብ የሚሰራው ከግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ጋር ምንም ግንኙነት የሌለው አካል ላይ ሳይሆን በቀጥታ ተዋዋይ ባይሆንም በተዘዋዋሪ በግልግል የመዳኘት ስምምነቱን ተቀብሏል ሊባል በሚችል 3ኛ ወገን ላይ ነው።²⁴ ይህ ጥያቄ የሚነሳው ግልጽ ስምምነት በሶስተኛ ወገን በኩል ከሌለ እና በተለይም ተከራካሪዎቹ ወይም አንዳቸው ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ እንዲገባ ሲጠይቁ ነው። ለምሳሌ በአንድ እናት ከባንያ ስር ያሉ የተለያዩ ከባንያዎች ወይም በአንድ ባለሀብት ቁጥጥር ውስጥ ያሉ ከባንያዎች ውስጥ አንዱ የግልግል ስምምነት ያለበትን ውል ቢደራደር፣ ሌላው ከባንያ ውሉን ቢፈረም እና 3ኛ ከባንያ ደግሞ የውል ግዴታውን በመፈጸም ስራ ላይ ቢሳተፍ ያለመግባባት በሚፈጠርበት ጊዜ ውሉን ከፈረመው ከባንያ ውጭ ያሉት ሌሎች ከባንያዎች ላይ ወይም ከዚህ ሁሉ እንቅስቃሴ ጀርባ ባሉት ተቆጣጣሪ ባለአክሲዮን/እናት ከባንያ ላይ የግልግል ዳኝነት ግዴታው ይፈጸማል ወይስ አይፈጸምም? የሚለው የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን የመለጠጥ ጉዳይ ተደርጎ ሊታይ ይችላል። ነገር ግን ይህ አስተሳሰብ እነዚህ 3ኛ ወገኖች የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን ያውቃሉ ብቻ ሳይሆን ውስጥ-ለውስጥ ተቀብለውታል (implied consent) በሚል የህሊና ግምት ላይ የተመሰረተም ጭምር ነው።

ይህ ዓይነት ጥያቄ ሊነሳ የሚችለው በተለይ የግልግል ዳኝነቱን የፈረመው ከባንያ ምንም ሀብት ከሌለው እና ሌሎች ግን የከሳሽን የይገባኛል ጥያቄ መክፈል የሚችሉ ከሆነ ነው። በዓለም አቀፍ የግልግል ዳኝነት ልማድ የተቧደኑ ከባንያዎች ውስጥ የሚፈጠረው ይህ ዓይነት ሁኔታ የግልግል ዳኝነት ስምምነትን ከቀጥተኛ ተዋዋሮች አልፎ ሌሎች ላይ ተፈጻሚ ለማድረግ አንዱ ንድፈ ሃሳብ ነው።²⁵ በኢትዮጵያ የፍትህ ብሔር ሥነ ስርዓት ሕግ መሠረት በቁጥር 36 መሠረት ከአንድ በላይ ተከሳሾችን አጣምሮ ለመክሰስ የሚቀርብ ጥያቄ፣ አሊያም በቁጥር 43 መሠረት 3ኛ ወገን በተከሳሽነት እንዲገባ የሚቀርብ ማመልከቻ እንዲሁም በቁጥር 41 መሠረት ጣልቃ ለመግባት የሚቀርብ ማመልከቻ ሦስተኛ ወገን የግልግል ዳኝነት ስምምነትን በተዘዋዋሪ መቀበሉን እንደ መነሻ በመውሰድ ሊሆን ይችላል።

1.3.2 የግልግል ዳኝነት ስምምነት መተላለፍ ይችላል ወይስ አይችልም?

እዚህ ላይ ጥያቄው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ሊተላለፍ ይችላል ወይስ አይችልም? ነው። ይህ በባህሪው የውል ሕግ ጥያቄ ነው። በውል አማካኝነት የሚፈጠር መብት ከአንድ ተዋዋይ ወደ

²⁴ Bernard Hanotiau, *Groups of Companies in International Arbitration*, in PERSVASIVE PROBLEMS IN INTERNNATIONAL ARBITRATION 280 (Lukas Mistelis and Julian Lew eds., Kluwer Law Internatuional, 2006).
²⁵ *Dow Chemicals et al v. ISOVER Saint Gobian, Interim Award*, Sept. 23 1982, reported in Peter Sanders (Edr.) 9 YEARBOOK ON COMMERCIAL ARBITRATION 131-137 (1984).

ሦስተኛ ወገን እንዳይተላለፍ የሚከለክለው ሙብቱ በባህሪው ሙተላለፍ የማይችል ከሆነ ወይም ተዋዋቶች እንዳይተላለፍ ከተስማሙ አሊያም ሕግ ከከለከለ ብቻ ነው። ስለ ሙብቶች ሙተላለፍ የሚደነግገው የፍትሕ ብሔር ሕግ ቁጥር 1962 እንደሚከተለው ይነበባል፡-

1962 - የገንዘብ ሙብትን ስለማስተላለፍ

የገንዘብ ሙብትን ማስተላለፍ በሕግ ወይም በውል ካልተከለከለ ወይም የጉዳዩ ተፈጥሮ ካላገደው በቀር የባለዕዳው ፈቃደኝነት አሰፈላጊ ሳይሆን ባለገንዘቡ ሙብቱን ለሌላ 3ኛ ወገን አሳልፎ መስጠት ይችላል።

ይህ ድንጋጌ ሲነበብ የሚመለከተው ገንዘብ የመከፈል ሙብትን ቢመስልም ሃሰቡ ግን በጠቅላላው አኮኖሚያዊ ጥቅምን የሚመለከት ሙብትን በሙሉ የሚመለከት እንጂ ገንዘብ የመከፈል ሙብት ላይ ብቻ የተገደበ አይደለም።²⁶ ቢሆንም ግን ድንጋጌው የሚመለከተው የስራ-ነገር ሙብትን (substantive right) ብቻ ይመስላል። የግልግል ዳኝነት ሙብት ደግሞ የስነ-ስርዓት ሙብት (procedural right) ነው። ስለዚህ ከቁጥር 1962 ድንጋጌ የግልግል ዳኝነት ሙብት ሙተላለፍ ስለመቻሉ ወይም አለመቻሉ መልስ ለማግኘት አይቻልም። ስለዚህ ስለ ሥነ-ስርዓት ሙብቶች ሙተላለፍ የሚናገረውን የፍ/ብ/ሕ/ቁጥር 1973ን መመልከት ያስፈልጋል።

1973 - የማስተላለፍ ወይም የዳረጎት ውጤት

1. የተዳረገው ባለገንዘብ ወይም የባለገንዘብነት ሙብት የተላለፈለት ሰው በዕዳው ላይ በተሰጡት ልዩ ሙብቶች፣ በዋስትናዎች እና በሌሎችም ተጨማሪ ሙብቶች ሊሰራባቸው ይችላል።

በዚህ ድንጋጌ ውስጥ «ልዩ ሙብቶች፣...ሌሎችም ተጨማሪ ሙብቶች») የሚሉት አገላለጾች ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የማስወሰን ሙብትን ይጨምራል ለማለት ይቻላል። ስለሆነም የግልግል ዳኝነት ሙብት ሙተላለፍ የሚችል የስነ-ስርዓት ሙብት ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ ከኢትዮጵያ ሕግ ጋር ተመሳሳይ ድንጋጌ ያላትን የፈረንሳይን ሕግ ያጠና አንድ ጸሃፊ ተመሳሳይ ድምዳሜ ላይ መድረሱን እንደሚከተለው ያብራራል፡-

In France transfer of an arbitration agreement during assignment is justified on the basis of Article 1692 of the French Civil Code, which provides that the assignment of a claim "includes all accessories attaching thereto, such as a right against the surety and any right of property or mortgage securing the same," thus the arbitration agreement

²⁶ አዚህ ላይ በአጠቃላይ በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ህግ የውል ሕግ ውስጥ «ባለገንዘብ» እና «ባለዕዳ» የሚሉት ቃላት የእንግሊዘኛውን «Creditor» እና «Debtor» ለሚሉት ቃላት አቻ ሲሆኑ ባለገንዘብ ሲባል የገንዘብ ክፍያ ጠያቂን ብቻ ሳይሆን ከገንዘብ ክፍያ ውጭ በሌላ መንገድ የሚፈጸም ግዴታ ባለሙብትንም ያጠቃልላል ሀሳብ ሲሆን ባለዕዳም በተመሳሳይ መንገድ ሰፊ ተደርጎ የሚወሰድ ሀሳብ ነው።

is analogous to a "right attaching to the claim" and automatically forms part of the assignment.²⁷

በሌሎችም አገሮችና በዓለም አቀፍ የግልግል ዳኝነት ያለው ተሞክሮ የሚያሳየንም አንድ ከውል ግንኙነት የመነጨ መብት ሲተላለፍ ያንን መብት አስመልክቶ የተቀመጠው ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የመፍታት መብት አብሮ እንደሚተላለፍ ነው።²⁸ ይህ በቤልጂየም፣ በሲዊዘርላንድ እና በጀርመን ሕጎች ተቀባይነት ያለው እንደሆነ ጸሐፍት ያስረዳሉ።²⁹

እዚህ ላይ አንድ ልብ ሊባል የሚገበው ነጥብ አለ። ይህም የፍ/ብ/ሕ/ቁጥር 1962ም ሆነ 1973 የሚናገሩት ስለ መብት መተላለፍ ነው እንጂ ስለ ግዴታ መተላለፍ አይደለም የሚል ሀሳብ ሊነሳ ይችላል። ይህ በጥሬው ሲታይ ድንጋጌው ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የመፍታት መብት የተላለፈለት ሰው በመብቱ መጠቀም እንደሚችል ነው እንጂ እንደሚገደድ አይደለም ሊባል ይችላል። ይህም መብት የተላለፈለት ሰው ካልፈለገ በግልግል ዳኝነቱ ሊገደድ አይችልም ወደሚል ድምዳሜ ይመራናል። ይህ አተረጓጎም ግን የሚያዋጣ አይደለም። መብት ከግዴታ ተለይቶ ሊሰራበት አይችልም። ስለሆነም የውል መብት የተላለፈለት ሰው መብቱን ከተቀበለ ተያያዥ የሆኑ ግዴታዎችንም አብሮ ይቀበላል እንጂ መብቶቹን የሚደነግጉ አንቀጾችን ብቻ እየመረጠ ሊጠቀም አይችልም።

1.3.3 የግልግል ዳኝነት ስልጣን (Jurisdiction)

ሌላው የሦስተኛ ወገኖች በግልግል ዳኝነት ውስጥ የመሳተፍ ጥያቄ ባህሪ የግልግል ዳኝነቱን አካል የስልጣን ወሰን የሚመለከት መሆኑ ነው። የግልግል ዳኝነት ስርዓት መሠረቱ የተዋዋሮች ውል ነው ሲባል በአንድ በኩል የግልግል ዳኝነት አካል ተዋዋሮች በስምምነታቸው ከሰጡት ያነሰም ሆነ የበለጠ ስልጣን ሊኖረው አይችልም ለማለት ነው።³⁰ ይህም ብዙውን ጊዜ የግልግል ዳኝነት ስምምነቶች ላይ ጉባኤው በተዋዋሮች (ለምሳሌ በ «ሀ») እና በ«ለ») መካከል ያለን ያለመግባባት ለመፍታት ነው ስልጣን የተሰጠው ስለሚል ከሦስተኛ ወገን (ለምሳሌ ከ«መ») ጋር ያለን ያለመግባባት ለመወሰን ይችላል ወይ? የሚል ጥያቄን ያስነሳል። በኢትዮጵያ ሕግ ይህ ከግልግል ዳኝነት ስልጣን ወሰን ጋር የተያያዘ ጥያቄ ከባድ እና ጥንቃቄ የሚጠይቅ ነው። ግልጽ ስምምነት የሌለውን 3ኛ ወገን አስገድዶ በጉዳዩ ውስጥ በማስገባት ውሳኔ መስጠት የግልግል ዳኝነቱን ውሳኔ እንዲሻር ሊያደርግ ይችላል። በሌላ በኩል ሦስተኛ ወገን ጣልቃ ለመግባት ቢያመለክት እንኳን ሌሎቹ ተከራካሪዎች ወይም አንደኛው ከጣልቃ-ገብጋር ያለውን ያለመግባባት በግልግል ዳኝነት ለመፍታት አልተስማማውም ሲል የግልግል ዳኝነቱን አካል ስልጣን ሊቃወም ይችላል።

²⁷ James Hosking, *supra* note 1, at 498.
²⁸ Andrea Vincze, *supra* note 23, at 2.
²⁹ *Ibid.*
³⁰ James Hosking, *supra* note 1, at 476.

ጥያቄው የፈቃድ መኖር ያለመኖርን ብቻ ሳይሆን የፈቃድ ወሰንን ሚመለከት ነው። ብዙውን ጊዜ ተዋዋሮች ለምሳሌ «ሀ» እና «ለ» ለግልግል ዳኝነት አካል ስልጣን ሲሰጡ ሁለት ዓይነት ገደቦችን አስቀምጠው ነው። የመጀመሪያው የስረ-ነገር (subject matter) ገደብ ሲሆን ሌላኛው ግለሰብን የሚመለከት (personal) ገደብ ነው። ስለዚህ በተለምዶ በግልግል ዳኝነት ስምምነት አንቀጾች ውስጥ “በተዋዋሮች መካከል የሚነሳ ያለመግባባት...” የሚለው አገላለጽ የግልግል ዳኝነት አካልን ስልጣን ከግለሰቦች አንጻር ለመገደብ (Personal Jurisdiction) ተብሎ የሚቀመጥ ሲሆን “ከዚህ ውል የሚመነጨ ያለመግባባቶች...፣ ከዚህ ውል የሚመነጨ ወይም ከውሉ ጋር በተያያዘ የሚፈጠሩ ያለመግባባቶች...፣ ወዘተ” በሚል የሚቀመጠው አገላለጽ ደግሞ በስረ-ነገር ረገድ (Material Jurisdiction) የግልግል ዳኝነቱን አካል ስልጣን ለመገደብ ታስቦ የሚቀመጥ ነው።³¹

በመሆኑም የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ተዋዋሮች ወይም አንዳቸው እየተቃወሙ ጣልቃ ገብን ወደ ክርክሩ ሲያስገባ ከተሰጠው Personal Jurisdiction እና አንዳንድም ከMaterial Jurisdiction እያለፈ ነው የሚል ክርክር ሊያስነሳ ይችላል።³² ይህ ደግሞ ከላይ እንደተገለጸው በኢትዮጵያ ሕግ ውስጥ ውስብስብ ጥያቄ ነው።

ይህም የሚሆነው በፍትህ ብሔር ሕግ ቁጥር 3329 እና 3330 ላይ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ስልጣኑን የመወሰን መብት ስለሌለው ነው። እዚህ ላይ የፍትህ ብሔር ሕግ ቁጥር 3329 እና 3330ን ድንጋጌዎች ይዘት መመልከት ጠቃሚ ሊሆን ይችላል።

3329 - የግልግል ዳኝነት ስልጣንን የሚመለከት የግልግል ዳኝነት ስምምነት አንቀጽ በጠባቡ መተርጎም አለበት

3330 (2) - የግልግል ዳኝነት ጉባኤው የራሱን ስልጣን የሚመለከት ክርክሮችን እንዲወሰን የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ስልጣን ሊሰጠው ይችላል

3330 (3) - የግልግል ዳኝነት ጉባኤው በማናቸውም ሁኔታ የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ዋጋ ያለው መሆን ያለመሆኑን ግን ሊወሰን አይችልም

እነዚህ ድንጋጌዎች የሚያመለክቱት በአንድ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የግልግል ዳኛው የዳኝነቱን ስልጣን በተመለከተ የሚነሳን ጥያቄ መወሰን እንደሚችል የሚገልጽ አንቀጽ በግልግል

³¹ ሮበርት አለን ሴድለር በፍርድ ቤቶች የዳኝነት ስልጣን አወሳሰን የስረ-ነገር ስልጣን እና ግላዊ የዳኝነት ስልጣንን ሲለያይ የይገባኛል ጥያቄውን ባህሪ በመከተል ነው። ይሄውም የይገባኛል ጥያቄው ንበረትን የሚመለከት (rights in rem) ከሆነ የስረ-ነገር የዳኝነት ስልጣን ጉዳይ ነው፤ ግለሰቡ ላይ የቀረበ የውል ግዴታ (rights in personam) ከሆነ ደግሞ የግላዊ የዳኝነት ስልጣን ጉዳይ ነው። በማለት ነው። እንደ ሴድለር አተያይ የፍርድ ቤቶች የዳኝነት ስልጣን መሠረት ከሁለቱ በአንዱ ላይ ሊመሰረት ይችላል፤ ወይም አንዱ ከተሟላ ጉዳዩን ለማየት ስልጣን ይኖራቸዋል። Alan Sedler, *supra* note 9, at 19-27 ያለውን ይመልከቷል። በግልግል ዳኝነት ግን የዳኝነት ስልጣን መሠረቱ ስምምነት ስለሆነ እና በፍትህ ብሔር ሕግ ቁጥር 3329 መሠረት የግልግል ዳኛ ስልጣን በጠባቡ መተርጎም ስላለበት የስረ-ነገር እና የግላዊ የዳኝነት ስልጣን እንደ አማራጭ ሳይሆን ተደምሮ መታየት አለበት። ስለዚህ አንድ የግልግል ዳኛ የዳኝነት ስልጣኑን ሲወሰን ከሁለቱም መመዘኛዎች አንጻር በማት ነው።

³² William Park, *supra* note 9, at 310.

ስምምነቱ ውስጥ ከሌለ በቀር የግልግል ዳኛ/ጉባኤ ስልጣኑ ላይ የሚነሳውን ክርክር ለመወሰን እንደማይችል ነው። ከዚህ በተጨማሪ ይህን ዓይነት ክርክር የመወሰን ስልጣን ተሰጥቶት እንኳን ቢሆን በአጠቃላይ የግልግል ዳኝነት ስልጣንን የሚመለከት የስምምነቱ አንቀጾች በቁጥር 3329 መሠረት በጠባቡ መተርጎም አለባቸው። በሕግ አተረጓጎም አስተምህሮ በጠባቡ መተርጎም ማለት ለምሳሌ በግልግል ስምምነቱ መሠረት ዳኛው ስልጣን አለው ወይስ የለውም የሚለው አሻሚ ሆኖ ሲገኝ ስልጣን የለውም ወደሚል ድምዳሜ ማድላት፣ በግልጽ ያልተሰጠ ስልጣንን ለምሳሌ ከመደበኛ ዳኞች ስልጣን ጋር በማመሳሰል አስፋፍቶ አለመተርጎም፣ እና በመሳሰሉት መንገዶች ይገለጻል። ስምምነቱ ውስጥ የግልግል ዳኛው ስልጣኑን መወሰን እንደሚችል የሚገልጽ አንቀጽ ከሌለ በምንም መልኩ የግልግል ዳኛው ስልጣኑን መወሰን አይችልም። ስልጣንን የተመለከቱ አንቀጾች (ስልጣንን በራስ የመወሰን መብትን ቢሰጡም ባይሰጡም) በጠባቡ መተርጎም ስላለባቸው 3ኛ ወገን ላይ ጉባኤው የሚኖረው ስልጣን አከራካሪ ሊሆን ይችላል።

በቁጥር 3330(3) መሰረት ደግሞ የግልግል ዳኛውን ስልጣን የበለጠ አስቸጋሪ ያደርገዋል። ምክንያቱም በዚህኛው ድንጋጌ መሠረት የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ዋጋ ያለው መሆን ያለመሆኑን በተመለከተ በስምምነቱ ውስጥ ስልጣን ሊሰጠው አይችልም፤ ቢሰጠውም መወሰን አይችልም። ይህ ማለት በግልግል ዳኝነት ውስጥ ተከሳሽ የሆነ ማንኛውም ሰው የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ዋጋ የለውም የሚለውን ክርክር በማቅረብ ብቻ ጉዳዩን ከግልግል ዳኝነት ጉባኤው ስልጣን ውጭ ሊያደርግ የሚችልበት እድል ሊኖር ይችላል። የሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ መግባት ለዚህ ዓይነት ክርክር አንዱ ምክንያት ሊሆን ይችላል።

ይህን በቀላል ምሳሌ ለማስረዳት ያህል በመስፋፋትም ሆነ በመተላለፍ አውድ ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ እንዲገባ ጥያቄ ሲቀርብ የመጀመሪያው የግልግል ዳኝነት ጉባኤው የሚያጣራው ነገር ተቀባይነት ያለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት አለው ወይስ የለውም (is there a valid arbitration agreement) የሚለውን ነው። ነገር ግን በቁጥር 3330(3) ላይ የግልግል ዳኝነት ጉባኤው ይህን ዓይነት ጭብጥ ለመያዝ እና ለመወሰን እንደማይችል በማያሻማ አገላለጽ ተደንግጓል።

2. የግልግል ዳኝነትና ሦስተኛ ወገኖች፡- የሌሎች አገሮች ተሞክሮ

የግልግል ዳኝነት ከሦስተኛ ወገኖች አንጻር የሚያስነሳቸው ጥያቄዎች በሌሎች ሀገሮችም የሚፈጠሩ ናቸው። ስለሆነም ሌሎች አገሮች ችግሩን እንዴት እንደሚፈቱ ማየቱ በአገራችን የሚነሱ ተመሳሳይ ችግሮችን ለመተንተን እና መፍትሄ ለመጠቀም ሊያግዝ ይችላል። በግልግል ዳኝነት የዳበረ ሕግ እና በዓለምቀፍ ደረጃ ታዋቂነትን ያፈሩ አገሮችን ማለትም የፈረንሳይ፣ የኢንግላንድ፣ የሆላንድ እና የአሜሪካን ተሞክሮዎች ከዚህ ቀጥሎ በአጭሩ ይዳሰሳሉ። እነዚህን ተሞክሮዎች በሦስት ምድብ በመክፈል፣ ማለትም ወግ አጥባቂ፣ መካከለኛ እና ቀላል ቅድመ ሁኔታዎችን የሚጠይቁ በሚል ለአቀራረብ በሚያመች መልኩ ይቀርባሉ።

3.1 ወግ አጥባቂ አመለካከት፡- እንግሊዝ

እንግሊዝ እ.ኤ.አ. በ1996 የግልግል ዳኝነት ሕግን ያሻሻለች ሲሆን እጅግ ዝርዝር እና የተብራራ ሕግ ነበር ያወጣችው። ቢሆንም ግን በግልግል ዳኝነት ሦስተኛ ወገኖች ስለሚኖራቸው ተሳትፎ የእንግሊዝ ሕግ ምንም የሚለው ነገር የለም። ይህ ማለት ግን በተጨማሪ በግልግል ዳኝነት ተዋዋይ ያልሆነ ሰው በክርክር ለመግባት ያመለከተበት፣ ወይም ወደ ክርክር እንዲገባ የተጠየቀበት የፍርድ ጉዳይ አልነበረም ማለት አይደለም። የተለያዩ ጸሐፊዎች ከፍርድ ቤቶች ውሳኔዎች በመነሳት የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች ሦስተኛ ወገኖች ተገደው ወደ ክርክር መግባት እንደሌለባቸው አቋማቸው እንደሆነ ይጠቅሳሉ። በዚህ ርዕሰ ጉዳይ ላይ የአውሮፓ አገሮችን ሕጎች ያጠኑ ጸሐፍት የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች የግልግል ዳኝነት ስምምነት ተዋዋይ ያልሆነ ሰው ላይ የግልግል ዳኝነት (በውስጠ ተዋቂ ስምምነት መሠረት) ተፈጻሚ እንዲሆን የወሰኑበትን መዝገብ ለማግኘት እንዳልቻሉ ጠቅሰዋል።³³

በሌላ በኩል ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት ለመፍታት የሚደረግ ስምምነት በግልጽ መደረግ ያለበት እና ከአካባቢያዊ ሁኔታዎች በመነሳት በአተረጓጎም የሚደረስበት ሊሆን እንደማይችል በመጥቀስ የግልግል ዳኝነት ስምምነትን ወደ ሦስተኛ ወገኖች ለማስፋፋት የቀረቡ ጥያቄዎችን የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች ውድቅ ያደረጉባቸውን አያሌ መዝገቦች እነዚህ አጥኝዎች አቅርበዋል።³⁴ የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች ለሚይዙት ለዚህ ወግ አጥባቂ አቋም ዋናው ምክንያት ውል በተዋዋዮች መካከል ብቻ ነው የሚሰራው የሚለውን መርህ በጥብቅ መከተላቸው ሲሆን እንደ ሲቪል ሎው ሀገራት በውል ግዴታ አተረጓጎም ላይ “የቅን ልቦና” መርህን እና የተባደኑ ኩባንያዎች መርህን³⁵ ስለማይከተሉም ጭምር ነው ይባላል።³⁶ ይሁን እንጂ በእንግሊዝ አገርም ቢሆን ወደ ግልግል ዳኝነት ልግባ የሚል 3ኛ ወገን ለመግባት እንደሚችል ሌሎች ጸሐፍት ይገልጻሉ።³⁷

በመሆኑም ይህ ወግ አጥባቂ አቋም እየተለሰለሰ መምጣቱን የሚጠቁሙ ጸሐፍት አሉ። ለምሳሌ ድሮ «የግልግል ዳኝነት ስምምነት ግላዊ እና የስምምነቱ አንቀጽ ያለበት ውል ሲተላለፍ አብሮ የማይተላለፍ ነው» የሚለው ጠንካራ አቋም³⁸ በቅርብ ገዜ ተለውጧል። ዘመናዊው የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች አቋም የግልግል ዳኝነት ስምምነት ከዋናው ውል ጋር አብሮ የሚተላለፍ ነው የሚል እንደሆነ በአንድ የፍርድ ውሳኔ ላይ እንደሚከተለው ተመልክቷል።

³³ Eduardo Romero and Luis Velarde Saffer, *The Extension of The Arbitral Agreement To Non-Signatories In Europe: A Uniform Approach?*, 5(3) AMERICAN UNIVERSITY BUSINESS LAW REVIEW 375-376 (2018)

³⁴ *Ibid.*

³⁵ ይህ እታች እንደሚቀርበው ከደው ኪሚካል የፍርድ ጉዳይ ወዲህ የመጣ አዲስ መርህ ሲሆን አንዳንድ ሁኔታዎች ከተሟሉ በተባደኑ ኩባንያዎች ውስጥ አንዱ የሚፈረመው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ሌሎች የቡድኑ አባላትን ሊያስገድድ ይችላል የሚል መርህ ነው። ለበለጠ ዝርዝር ከታች በክፍል 3.3 የተደረገውን ትንታኔ ይመልከቷል።

³⁶ *Ibid.*

³⁷ S. Strong, *supra* note 19, at 948; See also, *Ocean Laser Shipping*, *supra* note 18.

³⁸ James Hosking, *supra* note 1, at 491.

Where the assignment is the assignment of the cause of action, it will, in the absence of some agreement to the contrary include ... all the remedies in respect of that cause of action. The relevant remedy is the right to arbitrate and obtain an arbitration award in respect of the cause of action. The assignee is bound by the arbitration clause in the sense that it cannot assert the assigned right without also accepting the obligation to arbitrate. Accordingly, it is clear both from the statute and from a consideration of the position of the assignee that the assignee has the benefit of the arbitration clause as well as other provisions of the contract.³⁹

በዳረጎት (subrogation) ጊዜም የእንግሊዝ ፍርድ ቤቶች በዳረጎት አማካይነት የተተካው ገንዘብ ጠያቂ (subrogee) በግልግል ዳኝነት ክርክሩን የመፍታት መብቱን መጠቀም እንደሚችል፤ ሆኖም ክሱን የሚያቀርበው በራሱ ስም ሳይሆን በተካው ሰው ስም መሆን እንዳለበት ነው። የተዳረገው ባለገንዘብ (subrogee) በራሱ ስም መክሰስ ከፈለገ ከዳራጊው (subroger) ጋር የመብት ማስተላለፍ ውል መዋዋል ይኖርበታል።⁴⁰

ሌላው በእንግሊዝ ሕግ መሰረት የሦስተኛ ወገኖች መብት በግልግል ዳኝነት የሚነሳው ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ከሚደረጉ ውሎች ጋር በተያያዘ ነው። ከአብዛኞቹ የሲ.ቪ.ል ሎው ሥርዓት ተከታይ ሀገራት በተቃራኒ በእንግሊዝ የሕግ ሥርዓት ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ብለው ሁለት ተዋዋሎች የሚያደርጉት ውል ተቀባይነት አልነበረውም ነበር። የዚህ አቋም ምክንያት ውል ከተዋዋሎች ውጭ መብትና ግዴታን ሊፈጥር አይችልም የሚለው አስተሳሰብ ነው።⁴¹ ነገር ግን እ.ኤ.አ. በ1999 ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ተብለው የሚደረጉ ውሎችን የሚመለከት ራሱን የቻለ ሕግ (Contracts (Rights of Third Parties) Act 1999)⁴² ከወጣ በኋላ ይህ ዓይነት ሦስተኛ ወገኖች ተዋዋይ ሳይሆኑ ከውል የሚገኙ መብቶችን ተጠቃሚ የሚሆኑበት አሰራር በእንግሊዝ ተግባራዊ ሆኗል። ሕጉ በክፍል 8 ላይ ስለግልግል ዳኝነት የሚናገር ሲሆን ሦስተኛ ወገን በሁለቱ ተዋዋሎች መካከል የተደረገው ውል ውስጥ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ካለ የስምምነቱ አካል ተደርጎ ይወሰዳል ይላል።⁴³ በመሆኑም በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ይገደድበታል፤ ይጠቀምበታልም።

2.2 መካከለኛ አቋም ያላቸው አገሮች:- ሆላንድ እና አሜሪካ

ሆላንድ በግልግል ዳኝነት ውስጥ ሦስተኛ ወገኖች ጣልቃ መግባት እንደሚችሉ በግልጽ በሕግ የደነገገች አገር ነች። ጣልቃ ስለመግባት ብቻ ሳይሆን ተመሳሳይ ወይም ተያያዥ ክርክሮች

³⁹ *Ibid.*, at 492.

⁴⁰ *Ibid.*, at 502.

⁴¹ *Ibid.*, at 510.

⁴² Contracts (Rights of Third Parties) Act 1999, Section 8, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/31/section/8> accessed on 10 May 2019

⁴³ Contracts (Rights of Third Parties) Act, *supra* note 42.

በተለያዩ የግልግል ዳኝነት መድረኮች እየታዩ ካሉ በአንድነት ተጣምረው እንዲታዩ እ.ኤ.አ. በ2015 የተሻሻለው የሆላንድ ሕግ ይደነግጋል።

Article 1045 (Netherlands Arbitration Law)

1. Unless the parties have agreed otherwise, at the written request of a third party who has an interest in the outcome of the arbitral proceedings, the arbitral tribunal may allow such party to join or intervene in the proceedings, provided that the same arbitration agreement as between the original parties applies or enters into force between the parties and the third party.
4. By the allowance of the joinder or intervention, the third party shall become a party to the arbitral proceedings.
5. After the allowance of a joinder or an intervention, the arbitral tribunal shall arrange the further course of the proceedings, unless the parties have made provisions for this by agreement.

ይህ ድንጋጌ እ.ኤ.አ. በ1984 የወጣው ሕግ ላይ የነበረ ሲሆን በንዑስ ቁጥር 1 መግቢያ ላይ “Unless the parties have agreed otherwise (ተቃራኒ ስምምነት ከሌለ በቀር)” ከሚለው ሀረግ ውጭ ያለው በቀደመው ድንጋጌ ውስጥ የነበረ ነው። ይህም ተዋዋዮች የሦስተኛ ወገኖችን በጉዳዩ መሳተፍ በተመለከተ አንድ ዓይነት ተቃራኒ ስምምነት ሊያደርጉ እንደሚችሉ ያሳያል።

የዩኤስ አሜሪካን ሕግ በተመለከተ በፌዴራል እና በክልሎች የተለያዩ ሕጎች ስላሉ አንድ ወጥነት ያለው አቋም ለማግኘት ያስችግራል። ዋናው የግልግል ዳኝነት የሚመራበት ሕግ የፌዴራል የግልግል ዳኝነት ሕግ (Federal Arbitration Act በምህጻር FAA የሚባለው)⁴⁴ ሲሆን ሕጉ በይዘቱ አጭር በመሆኑ ስለ ሦስተኛ ወገኖች የሚናገረው ነገር የለም። በዚህ ምክንያት በፌዴራል ደረጃ የታዩ ጉዳዮችን መሠረት በማድረግ የሦስተኛ ወገኖች በግልግል ዳኝነት የመግባት ጉዳይ የሚታየው በመደበኛው የፌዴራል የፍትሕ ብሔር ስነ-ስርዓት ሕግ መሠረት እንደሆነ ጸሐፍት ይገልጻሉ።⁴⁵ በፌዴራል የፍትሕ ብሔር ስነ-ስርዓት ሕግ መሠረት በውሳኔው መብቱ የሚነካበት ማንኛውም ሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት ውስጥ ጣልቃ መግባት የሚችል ሲሆን የግልግል ዳኝነት ጉባኤውም የዳኝነት ስልጣን ይኖረዋል።⁴⁶

በአሜሪካ የሕግ ስርዓት ክልሎች በፌዴራሉ መንግስት ሕግ ያልተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ ሕግ መደንገግ ስለሚችሉ የክልል መንግስታቱ የፈደራሉን የግልግል ዳኝነት ሕግ ክፍተቶች የሚያሟሉ ሕጎችን አውጥተዋል። የሦስተኛ ወገኖች በግልግል ዳኝነት ውስጥ የሚኖራቸውን ተሳትፎ

⁴⁴ Federal Arbitration Act, 1925 (9 USC Section 1 et seq.) available at <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/9/chapter-1>

⁴⁵ S. Strong, *supra* note 19, at 960.

⁴⁶ *Ibid.*

በተመለከተ በተለይ ደቡብ ካሮላይና እና ዩታህ ግልጽ ሕጎች አውጥተዋል። በደቡብ ካሮላይና ሕግ መሠረት ሦስተኛ ወገን ያለስምምነቱ ተገዶ ወደ ግልግል ዳኝነት እንዲገባ ማድረግ የሚቻል ሲሆን የዩታህ ሕግ ግን እስቀድሞ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለው ሦስተኛ ወገን ብቻ እንደሚገደድ ይደነግጋል።⁴⁷ ይህ ማለት ቢያንስ ውስጠ ታዋቂ ስምምነት ከሌለው በቀር ሦስተኛ ወገን አይገደድም ማለት ነው።

ሌላው በአሜሪካ ሕግ መሠረት የሦስተኛ ወገኖች መብት ጉዳይ የሚነሳው ከውል መተላለፍ እና ከዳረጎች ጋር በተያያዘ ነው። በአሜሪካ ሕግ በውል ውስጥ የተጠቀሰ ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የመፍታት ስምምነት ውሉ ሲተላለፍ አብሮ ይተላለፋል ወይስ አይተላለፍም? የሚለው ጉዳይ የሚታየው በመደበኛው የውል ሕግ መርህ መሠረት ነው። በመሆኑም ከውል የሚመነጭ መብት የተላለፈለት ሦስተኛ ወገን አስተላላፊው ሊጠቀምበት የነበረውን የግልግል ዳኝነት ስምምነት መጠቀም ይችላል፤ ምክንያቱም የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ከመብቱ ጋር የተያያዘ ነው ተብሎ ስለሚታመን ነው።⁴⁸ እንዲሁም በግልጽ መብትና ግዴታ የተላለፈለት ሰው በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ መጠቀም ብቻ ሳይሆን ይገደድበታልም።⁴⁹

ይሁን እንጂ በውል አስተላላፊው እና ውል በተላለፈለት ሰው መካከል ግልጽ ስምምነት ከሌለ በቀር በውሉ ውስጥ ያለው ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የመፍታት ስምምነት አይተላለፍም የሚል አመለካከት ገዢ ሀሳብ ባይሆንም በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ውሳኔዎች ውስጥ ዱሮ ይንጸባረቅ እንደነበር ይገለጻል። የዚህ መነሻው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ግላዊ ባህሪ ያለው ነው የሚል ነበር። ነገር ግን አሁን አሁን ይህ ዓይነቱ አስተሳሰብ ከዘመናዊ የንግድ/ኢንቨስትመንት/ ባህሪ ጋር ያልተገናዘበ ነው በሚል ብዙም ተቀባይነት የለውም።⁵⁰ ከዚህ በተጨማሪ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች በፌዴራል የግልግል ዳኝነት ሕግ የተቀመጠውን ለግልግል ዳኝነት የማድላት ፖሊሲ (a policy in favour of arbitration) ስለሚተገብሩ በውል መተላለፍ ጊዜ ውሉ የተላለፈለት ሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ የመጠቀም መብት እንዳለው ሁሉ ሊገደድበትም ይችላል።⁵¹

ከመብት መተላለፍ ጋር ተቀራራቢ በሆነው የዳረጎች ጉዳይ የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ይልቁንም የማያወላዳ አቋም ነው ያላቸው። ይህም በዋናው ባለመብት እግር የተተካው ባለገንዘብ/ተዳራጊ/ መብቶቹን እና ግዴታዎቹን ሙሉ በሙሉ ስለሚወርስ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ይጠቀማል፤ ይገደድበታልም።⁵² ዓይነተኛ የሆነው የዳረጎች ግንኙነት ምንጭ የመድን ውል ነው። ለመድን ገቢው ካሳ የከፈለ መድን ሰጪ፣ ለመድን ክፍያው ምክንያት የሆነውን ጉዳት ያደረሰን ሦስተኛ ወገን ከሶ የከፈለውን ካሳ ማስመለስ ይችላል። በመድን ገቢው እና በጉዳት አድራሹ መካከል የግልግል ዳኝነት ውል ቢኖር መድን ሰጪው ከጉዳት አድራሹ ጋር የሚኖረው ክርክር የሚታው

⁴⁷ *Ibid.*, at 961.
⁴⁸ James Hosking, *supra* note 1, at 494.
⁴⁹ *Ibid.*
⁵⁰ *Ibid.*
⁵¹ *Ibid.*, at 497.
⁵² *Ibid.*, at 504.

በፍርድ ቤት ሳይሆን በግልግል ዳኝነት ነው። ይህ በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የተለመደ አሰራር ነው ይባላል።⁵³

ከዳረጎት እና የውል መተላለፍ በተጨማሪ ሦስተኛ ወገን ባላደረገው የግልግል ዳኝነት ስምምነት የሚጠቀመው እና /ወይም የሚገደድበት ተዋዋዮች ለሦስተኛ ወገን ጥቅም በሚል ያደረጉት ውል ሲኖር ነው። በአሜሪካ የሕግ ሥርዓት ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ተብሎ የሚደረግ ውል ከዱሮም ጀምሮ የታወቀ ነው።⁵⁴ ነገር ግን ሦስተኛ ወገን የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ተጠቃሚ ለመሆን በተዋዋዮቹ ስምምነት ውስጥ ይህ ዓይነት ፍላጎት እንደነበራቸው በግልጽ መጠቀስ አሊያም በተዘዋዋሪ ከነገሮች ሁኔታ በመነሳት ሊረጋገጥ ይገባል።⁵⁵

ሌላው በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የተለመደ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱን ያልተዋዋለ ሦስተኛ ወገን እንዲገባ የሚገደድበት መርህ የእስቶፕል መርህ (*The Doctrine of Estoppel*) ነው። የእስቶፕል መርህ እንደ ሰው በሚያሳየው ጠባይ፣ በድርጊቱ፣ አሊያም እንደ ማድረግ ያለበትን ነገር ባለማድረግ፣ ወይም መግለጽ ያለበትን ተቃዋሚ ባለመግለጹ ምክንያት በሌሎች ሰዎች ዘንድ ከሚፈጠረው ዝንባሌ የተነሳ እንደ ዓይነት መብት የሚያጣበት ወይም ግዴታ ውስጥ የሚገባበት አሰራር ነው።⁵⁶ በዚህ መርህ መሠረት አንድ ሰው የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን እንደሚቀበል በሚያሳይ መንገድ በተግባር፣ በዝምታ፣ ወይም በሌላ አኳኋን ካስመሰለ፣ በኋላ ላይ አልገደድበትም ለማለት አይችልም። ይህ በአሜሪካ በጣም ከመዘውተሩ የተነሳ አንዳንድ ጸሐፍት የአሜሪካ ፍርድ ቤቶች የእስቶፕል መርህን ከልክ ባለይ ስለሚጠቀሙበት የመዋዋል ነጻነትን ይቃረናል ሲሉ እስከመተቸት ደርሰዋል።⁵⁷

በመጨረሻም የሕግ ሰውነትን ሽፋን በመግፈፍ (*piercing the corporate veil*) ሦስተኛ ወገን ወደ ግልግል ዳኝነት የሚገባበትን አግባብ እንመልከት። ይህ አሰራር በአሜሪካ የተለመደ ሲሆን የሕግ ሰውነትን ሽፋን በመጠቀም የተደረገ የግልግል ዳኝነት ውሎችን የሕግ ሰውነትን ሽፋን በመግፈፍ በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ ያልነበረ ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክር እንዲገባ የሚደረግበት መንገድ ነው። ይህ በአጭር አጠራር *Alter ego doctrine* የሚባል ሲሆን በተለይ በንግድ ማህበራት አውድ ውስጥ የሚፈጸም ነው።⁵⁸ በአሜሪካ ፍርድ ቤቶች ልማድ በዚህ መንገድ ተገዶ ወደ ክርክሩ የሚገባው አካል በኩባንያ ውስጥ “አድራጊ ፈጣሪ” የሆነ ባለአክሲዮን ሲሆን ይህን መርህ ተጠቅሞ ሦስተኛ ወገን ወደ ግልግል ዳኝነት እንዲገባ ለማድረግ ብዙ መረጋገጥ ያለባቸው ፍሬ ነገሮች ይኖራሉ።

⁵³ *Ibid.*, at 505.

⁵⁴ እ.ኤ.አ. በ1859 *Lawrence v. Fox* የሚል መዝገብ ከተወሰነ በኋላ ለሦስተኛ ወገኖች ተጠቃሚነት የሚደረግ ውል በአሜሪካ ተቀባይነት እንዳለው እና ይህም ሕገጅን ካወረሰቻት እንግሊዝ የተለየ እንደሆነ ጸሐፍት ያስረዳሉ። James Hosking, *supra* note 1, at 517.

⁵⁵ James M. Hosking, *supra* note 1, at 518-519.

⁵⁶ *Ibid.*, at 531.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ James Sentner, *supra* note 3, at 67.

እነዚህም የኩባንያ የተለመዱ የአሰራር ስነ-ስርዓቶችን መጣስ (disregard of corporate formalities)፣ የኩባንያው ካፒታል በቂ ያለመሆን (inadequate capitalization)፣ የባለአክሲዮን እና የኩባንያው ሀብት መቀላቀል፣ የኩባንያው እና የባለአክሲዮኑ ዳይሬክተሮች፣ ሰራተኞች፣ ኃላፊዎች፣ የሰራ ቦታ፣ አድራሻ አንድ መሆን፣ በኩባንያው እና በባለአክሲዮኑ መካከል የሚደረገው ግብይት በገበያ ዋጋ መሰረት አለመሆን፣ የሚቆጣጠረው ባለአክሲዮን እና በቁጥጥሩ ስር ያለው ኩባንያ ራሳቸውን ችለው የቆሙ የትርፍ ማዕከላት ካልሆኑ፣ እና ተቆጣጣሪው ባለአክሲዮን ለኩባንያው ዕዳዎች ዋስትና የሚሰጥ ከሆነ፣ ወዘተ... ናቸው።⁵⁹

2.3 በቀላሉ የሚፈቅዱ አገሮች፡- ፈረንሳይ

በሦስተኛ ወገኖች ጉዳይ ላይ የፈረንሳይ የግልግል ዳኝነት ሕግ ውስብስብነት ይታይበታል። ይህም ፈረንሳይ በዓለም ዓቀፍ ግልግል ዳኝነት ላይ ሕጎቿን የማላላት በአገር ውስጥ የግልግል ዳኝነት ደግሞ ሕጎቿን የማጥበቅ ዝንባሌ ስላላት ትክክለኛው የፈረንሳይ አቋም የትኛው ነው ለማለት ስለሚያስቸግር ነው። ዞሮ ዞሮ የፈረንሳይ የግልግል ዳኝነት ሕግ በሦስተኛ ወገኖች መብት ጉዳይ ላይ ግልጽ ድንጋጌ የለውም። በጉዳዩ ላይ የፈረንሳይን ሕግ የሚተነትኑ አያሌ ጸሐፊት መሠረት የሚያደርጉት የፍርድ ቤቶችን ውሳኔ ነው።⁶⁰

የፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች በዓለም ዓቀፍ ግልግል ዳኝነት አውድ ውስጥ የሦስተኛ ወገኖች ወደግልግል ዳኝነት በቀላሉ እንዲገቡ የሚፈቅድ አቋም ያራምዳሉ። በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የሌለ ሦስተኛ ወገን ተገዶ ወደ ክሱ እንዲገባ ሲጠየቅ መገኘት የሚደረገው “ውስጠ-ታዋቂ ስምምነት” (“implied consent”) የሚባለው መርህ የመነጨው ከፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች ነው።⁶¹ ለዚህ ፈር ቀዳጅ የነበረው የፍርድ ውሳኔ “ደው ኬሚካልስ” እየተባለ የሚጠራው ታዋቂ የግልግል ዳኝነት ጉዳይ ሲሆን ከዚያ ውሳኔ በኋላ “የውስጠ ታዋቂ ስምምነት” መርህ በተለይ በፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች እና ግልግል ዳኞች ዘንድ እየተስፋፋ መጥቷል።⁶² የደው ኬሚካልስ ጉዳይ ፈር ቀዳጅ ከመሆኑም በላይ በአከራካሪነቱም ይታወቃል። የደው ኬሚካል ጉዳይ አራት የደው ኬሚካል ግሩፕ አባል ኩባንያዎችን (ደው ኬሚካልስ ዩኤስኤ (ዋናው እናት ኩባንያ)፣ ደው ኬሚካልስ ፍራንስ፣ ደው ኬሚካልስ ዩሮፕ እና የእሱ እናት ኩባንያ ደው ኬሚካልስ ኤ.ጂ.) በከሳሽነት እና አይሶቨር ሴይንት ጎቤይን (ISOVER Saint Gobain) የተባለ ተከሳሽን የሚመለከት ነበር።⁶³

⁵⁹ *Ibid.*, at 67-68.

⁶⁰ EMMANUEL GAILLARD, JOHN SAVAGE, FOUCHARD GAILLARD GOLDMAN ON INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION 24 (Kluwer Law International, 1999), S. I. Strong, *Third Party Intervention and Joinder as of Right in International Arbitration: An Infringement of Individual Contract Rights or a Proper Equitable Measure?* 31 VAND. J. TRANSNAT'L L 950-951 (1998).

⁶¹ Bernard Hanotiau, *supra* note 24, at 285.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *See*, Dow Chemicals et al v. ISOVER Saint Gobain, *supra* note 25.

የክርክሩ መነሻዎች ሁለት እ.ኤ.አ. በ1965 እና በ1968 የተደረጉ ውሎች ናቸው። በ1965ቱ ውል ላይ አንዱ ተዋዋይ የቪኔዚዌላው ዶው ኬሚካልስ የግልግል ዳኝነት ስምምነት የያዘ ውል ከአንድ የፈረንሳይ ኩባንያ ጋር ይዋዋላል። በኋላም የቪኔዚዌላው ዶው ኬሚካልስ ውሉን ለዶው ኬሚካልስ ኤ.ጂ. ሲያስተላልፍ ተዋዋዩ የነበረው የፈረንሳይ ኩባንያ ደግሞ AISOVER Saint Gobain ውሉን ያስተላልፋል። የ1968 ውልም የግልግል ዳኝነት ስምምነት የያዘ ሲሆን በመጀመሪያ የተደረገው በዶው ኬሚካልስ ዩሮፕ እና በሦስት የፈረንሳይ ኩባንያዎች መካከል ሲሆን ሦስቱም ተዋዋዮች በኋላ ውላቸውን AISOVER Saint Gobain ያስተላልፋሉ። በሌላ በኩል ሁለቱም ውሎች ላይ ግዴታዎች የሚፈጸሙት በዶው ኬሚካልስ ፍራንስ ወይም በማንኛውም የዶው ኬሚካል አባል ኩባንያዎች እንደሚሆን ተደንግጓል።

በኋላ በውል አፈጻጸም ሂደት በተፈጠረ ያለመግባባት አራቱም ከሳሾች ISOVER Saint Gobainን በዓለም ዓቀፍ የንግድ ምክር ቤት (ICC) የግልግል ዳኝነት ክስ አቅርበውበት⁶⁴ ጉዳዩ ሲታይ የተከሰቱ አንዱ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን ያልፈረሙት የዶው ኬሚካልስ ፍራንስ እና የዶው ኬሚካልስ ዩኤስኤ መክሰስ አይችሉም የሚለው ነበር። የICC የግልግል ዳኝነት ጉባኤ በዚህ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያው ላይ በሰጠው ብይን ሁለቱ ውሎችን ያልፈረሙ ቢሆንም አንዱ እናት ኩባንያ፣ ሌላው ደግሞ በእሱ የተያዘ ከመሆናቸውም በላይ ውሉ በሚደረግበት እና በኋላም በውሉ አፈጻጸም፣ እንዲሁም ውሉን በሚቋረጥ ሂደት ቀጥተኛ ተሳታፊዎች ናቸው የሚል ምክንያት ሰጥቶ መቃወሚያውን ሳይቀበለው ቀርቷል። በተጨማሪም ሁሉም የዶው ኬሚካልስ አባል ኩባንያዎች የተለያዩ የሕግ ሰውነት ቢኖራቸውም አንድ የኢኮኖሚ አካል ናቸው (One and the same economic reality)፤ እንዲሁም ከአጠቃላይ የነገሮቹ ሁኔታ ሁለቱም ተዋዋዮች ውሎቹን ቢፈርሙ ኖሮ የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን እንደሚቀበሉ የማያጠራጥር ነው፤ በማለት የተከሰቱን የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ ውድቅ አድርጓል።

ጉዳዩ በይግባኝ የቀረበለት የፓሪስ የይግባኝ ፍርድ ቤትም ይህንኑ ወሳኔ በማጽናቱ ይህ የተባደኑ ኩባንያዎች ሁኔታ ለ“ውስጡ-ታዋቂ ስምምነት” መርህ አንድ መነሻ ሆኗል።⁶⁵ ይሁን እንጂ የተባደኑ ኩባንያዎች መርህ ከፈረንሳይ ውጭ በብዙ አገሮች ሙሉ ተቀባይነት ሊያገኝ አልቻለም።⁶⁶

ሌሎች የተዘዋዋሪ ስምምነት ምንጮች ለምሳሌ የውል መተላለፍ እና የዳረጎት ጉዳይ ላይ የፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች እንደ ሁኔታው ጉዳዩ ዓለም አቀፍ የግልግል ዳኝነትን የሚመለከት ከሆነ በቀላሉ እንደሚፈቅዱ፤ ጉዳዩ የአገር ውስጥ የግልግል ዳኝነት ከሆነ ደግሞ ጠበቅ ያለ ቅድመ ሁኔታ እንደሚከተሉ የተለያዩ በዘርፉ የተደረጉ ጥናቶች ያሳያሉ። በዓለም ዓቀፍ የግልግል ዳኝነት የፈረንሳይ የሰበር ፍርድ ቤት (Cour de Cassation) እንዲሁም የፓሪስ የይግባኝ ፍርድ ቤቶች በተለያዩ ጊዜያት ውል ሲተላለፍ በውስጡ ያለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ሳይሸራረፍ አብሮ

⁶⁴ Ibid.
⁶⁵ Bernard Hanotiau, *supra* note 24, at 282.
⁶⁶ Ibid., at 285.

እንደሚተላለፍ ወስነዋል።⁶⁷ በአገር ውስጥ ግልግል ዳኝነትም ቢሆን በስምምነት ውል የተላለፈለት ሰው በውሉ ውስጥ ያለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት እንደሚያስገድደው የፈረንሳይን የውል ሕግ መርሆች ጠቅሰው አማካኝነት ጋያ እና ጆን ሳቪጅ የተባሉ ስመ ጥር ምሁራን ጽፈዋል።⁶⁸ ውሉን ካስተላለፈው ውጭ ያለው ሌላኛው ተዋዋይ ውሉ ከተላለፈለት ሦስተኛ ወገን ጋር በግልግል አልዳኝም ሲል የሚያነሳውን ክርክር በተመለከተ እነዚህ ጸሐፍት ሲያብራሩ “የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን ለመፈረም ውሉን ያስተላለፈው የመጀመሪያው ተዋዋይ ግላዊ ማንነት ወሳኝ መሆኑን ካሳሰረዳ በቀር ስምምነቱን የመጀመሪያው ተዋዋይ ለሌላ ሰው እንደሚያስተላልፈው አስቀድሞ አውቆ እንደተቀበለ ይቆጠራል” ይላሉ።⁶⁹ ይህ የጸሀፍቶቹ ድምዳሜ ከፈረንሳይ ኩር ዲ ካሳሲዮን (የሰበር ፍርድ ቤት እንደማለት ነው) እና ከቦታች ፍርድ ቤቶች ውሳኔዎች ጋር የሚስማማ ነው።⁷⁰

የዳረጎትን ጉዳይ በተመለከተ ግን እንደ ሌሎቹ ሀገራት ፍርድ ቤቶች ሁሉ የፈረንሳይም ፍርድ ቤቶች የግልግል ዳኝነት ስምምነት ወደ ተተኪው መተላለፉን ይቀበላሉ። ለምሳሌ ለመድን ገቢው ካሳ የከፈለ የኢንፎርሬሽን ኩባንያ በከፈለው ካሳ ልክ በመድን ገቢው እግር ተተክቶ ሦስተኛ ወገንን ሲከስ መድን ገቢው ከሦስተኛ ወገን ጋር ባለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ይገደዳል።⁷¹ በኢንፎርሬሽን ብቻም ሳይሆን በሌሎችም የዳረጎት ግንኙነትን በሚመለከቱ ጉዳዮች ላይ የፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች ተመሳሳይ አቋም አላቸው።⁷²

ይሁን እንጂ የሦስተኛ ወገኖች ግልጽ መግባት ወይም ወደ ክርክር መግባት ላይ የፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች ጥብቅ ከልካይ አቋም ነው ያላቸው። ይህም የግልግል ዳኝነት ስምምነት ሳይኖር ማንም ሊገደድ እንደማይችል እና የግልግል ዳኝነት አካልም በተዋዋዮች ከተሰጠው ስልጣን አልፎ በሦስተኛ ወገን የሚቀርብን የመብት ጥያቄ መወሰን አይችልም ከሚል መርህ የተነሳ ነው።⁷³ ይህ እንግዲህ ከላይ እንደተመለከተው የሦስተኛ ወገን ስምምነት አለ ለማለት የሚያበቃ ውስጠ-ታዋቂ ስምምነት ከሌለ ነው።

ሌላው ሦስተኛ ወገኖችን በግልግል ዳኝነት ለማስገባት የሚያገለግለው ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ተብሎ የሚደረግ ውል ነው። ፈረንሳይ የሲቪል ሎው ስርዓት ተከታይ እንደመሆኗ ለሦስተኛ ወገን ጥቅም የሚደረግ ውል በፈረንሳይ የፍትህ ብሔር ሕግ ቁጥር 1205 ላይ ተደንግጓል።⁷⁴

⁶⁷ Andrea Vincze, *supra* note 23, at 4.
⁶⁸ Philippe Fouchard, *supra* note 60, 708.
⁶⁹ James Hosking, *supra* note 1, at 498 (ትርጉም የጸሀፊው)
⁷⁰ *Ibid.*, 499.
⁷¹ *Ibid.*, 507.
⁷² *Ibid.*
⁷³ S. Strong, *supra* note 19, at 951.
⁷⁴ French Civil Code, Article 1205, The new provisions of the Code Civil created by Ordinance no. 2016-131 of 10 February 2016 translated into English by John Cartwright, Bénédicte Fauvarque-Cosson and Simon Whittaker, http://www.textes.justice.gouv.fr/art_pix/THE-LAW-OF-CONTRACT-2-5-16.pdf accessed on 10 May 2019.

ነገር ግን ሦስተኛ ወገን ተጠቃሚው ካልፈለገ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ አይገደድም የሚል አመለካከት ከፈረንሳይ ፍርድ ቤቶች ውሳኔዎች ውስጥ ይንጸባረቃል።⁷⁵ ነገር ግን ለሦስተኛ ወገን ጥቅም የሚደረግ ውል በግልጽ ወይም ከሁኔታዎች በመነሳት ሊወሰን ስለሚችል በዚህ ረገድ የፈረንሳይ ሕግ ላላ ያለ መስፈርት ይከተላል ለማለት ይቻላል።⁷⁶

3. የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ እና የሥነ-ሰርዓት ሕግ መሠረቶች በኢትዮጵያ

3.1 ዋና ዋና የሥነ-ሥርዓት ሕግ መርሆዎች

የኢትዮጵያ ፍትሐ ብሔር ሥነ-ሰርዓት ሕግ የአንድ ክርክር አድማስ እንዴት ሊሰፋ ወይም ሊጠብ እንደሚችል እና ክሱ ሲከፈት ከነበሩት ተከራካሪዎች ውጭ ሌሎች በተጨማሪነት ወይም በተተኪነት ስለሚገቡበት ሁኔታዎች በዝርዝር ይደነግጋል።⁷⁷ ከቁጥር 36 እስከ 43 ያሉት ድንጋጌዎች ከዚህ አኳያ አግባብነት ያላቸው ሲሆኑ ውሳኔን ስለመቃወም የተደነገገው የቁጥር 358 ድንጋጌም ከእነዚህ ድንጋጌዎች ጋር ተያያዥነት ያለው ነው። ከእነዚህ ድንጋጌዎች ውስጥ የተወሰኑት የክርክሮችን አመራር ምቹ፣ ቀልጣፋ እና ወጪ ቆጣቢ በሆነ መንገድ ለመምራት የተቀመጡ ሲሆኑ አስገዳጅ አይደሉም።⁷⁸ ስለሆነም በአንድ በኩል በቁጥር 35 እና 36 ላይ የተደነገጉት አስገዳጅ ያልሆኑ ከአንድ በላይ ከሳሾች እና ተከሳሾች የሚጣመሩበትን ሁኔታ (permissive joinder) የሚያመለክቱ ናቸው። በሌላ በኩል ደግሞ በቁጥር 40፣ 41 እና 43 ውስጥ የተቀመጡት ድንጋጌዎች በክርክሩ የተያዘው ጉዳይ እና ሊወሰን የሚችለው ውሳኔ መብቱ የሚሳካበት 3ኛ ወገን ወደ ክርክር የሚገባበትን አግባብ የሚደነግጉ እና በቁጥር 35 እና 36 ከተቀመጡት የተለዩ ናቸው። ይህም ሲባል ክርክርን በተቀላጠፈ መንገድ እና በአነስተኛ ወጪ ከማስተናገድም በላይ የሌሎችን መብቶች ማስጠበቅን ታሳቢ ያደረጉ ድንጋጌዎች ናቸው።

ከዚህ አኳያ የሦስተኛ ወገንን ወደ ክርክር መግባት አስገዳጅ የሚያደርጉ አራት ሁኔታዎችን ብቻ መመልከቱ በዚህ ጽሁፍ ለተያዘው ጥያቄ በቂ ነው። እነዚህም በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው፣ ስለ ጣልቃ ገብ፣ በተከሳሽ ጥያቄ ስለሚገባ ሦስተኛ ወገን ተከሳሽ እና ፍርድን የመቃወም መብት ያለው ሰው ናቸው።

3.1.1 በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው /indispensable party/

በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው የሚባለው በፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 39(1) እና 40(2) ጥምር ንባብ መሠረት በክሱ ባይሳተፍ የፍትህ መዛባት ሊያስከትል የሚችል

⁷⁵ James Hosking, *supra* note 1, at 524.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ የኢትዮጵያ የፍትሐ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ሁለተኛ መጽሐፍ ምዕራፍ አንድ በጠቅላላው የሚደነገገው በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት ክርክር ውስጥ ተካፋይ መሆን ስለሚችሉ አካላት ሲሆን ፍርድን ስለመቃወም የሚደነገገው የቁጥር 358 ድንጋጌ ከእነዚህ ድንጋጌዎች ጋር ግንኙነት ያለው ነው።

⁷⁸ Alan Sedler, *supra* note 11, at 96-97.

ሆኖ ሲገኝ ነው። ይህም ባልተሳተፈበት ክርክር የሚሰጠው ውሳኔ መብቱን፣ ጥቅሙን እና ግዴታውን የሚነካበት መሆኑ ከታወቀ ነው።⁷⁹ ለዚህ ዓይነተኛ ምሳሌ በአንድ ንብረት ላይ የጋራ ባለሀብትነት ያላቸው ሁለት ሰዎች ጉዳይ ነው። የጋራ ሀብቱን በተመለከተ አንዱ ብቻውን ከሳሽ ወይም ተከሳሽ ሊሆን አይችልም፤ ምክንያቱም የሚሰጠው ውሳኔ የሁለቱንም መብት የሚነካ ስለሆነ ነው።⁸⁰ በሌላም በኩል በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው በሥነ-ሥርዓት ሕግ አስተምሮ ትክክለኛው ባለጥቅም/real party in interest/ የሚባለው ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ የጋራ ባለሀብት ባይሆንም መብቱ በውሳኔው በእርግጠኝነት የሚነካ ከሆነ በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው ነው ለማለት ይቻላል። ለምሳሌ አንድ ሰው ቤቱን ሽሞ ስመ ሀብቱን ከማስተላለፉ በፊት በቤቱ ላይ ሦስተኛ ወገን ላደረሰው ጉዳት ካሳ ለማስከፈል ክስ ቢከፍት፣ ወይም በቤቱ ላይ ሦስተኛ ወገን ላደረሰው ጉዳት ካሳ ለማስከፈል ክስ ከከፈተ በኋላ ቤቱን ቢሸጥ ገዢ በዚህ ክርክር ውስጥ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው ስለሆነ በቁጥር 39(1) እና በ40(2) መሠረት ወደ ክርክሩ ከሳሽን ተክቶ አሊያም በተጨማሪነት እንዲገባ ይደረጋል። ገዢው ሳያውቅ ክርክሩ ቢቀጥልና ለሻጭ ካሳው ቢወሰንለት፣ ካህ ለከሳሹ ከመከፈሉ በፊት (ውሳኔው ከመፈጸሙ በፊት) ገዢው በቁጥር 358 መሠረት ውሳኔውን መቃወም ይችላል።

3.1.2 ስለ ጣልቃገብ

በፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 41 መሠረት ከአንድ ክርክር ጋር በተያያዘ ከተከራካሪዎች የተለየ መብት ወይም ጥቅም ያለው እና በሚሰጠው ውሳኔ ይህ መብት/ጥቅም ሊጎዳበት የሚችል ማንኛውም ሰው በክርክሩ ጣልቃ ለመግባት ሲጠይቅ እና ሲፈቀድለት ወደ ክርክሩ መግባት ይችላል። በኢትዮጵያ የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሰርዓት ሕግ ላይ ድንቅ ማብራሪያ የጻፈው አለን ሴድለር በዚህ ነጥብ ላይ ሀሳቡን ሲገልጽ ጣልቃ ለመግባት ዋናው መረጋገጥ ያለበት ጣልቃ ገብ በሚወሰነው ውሳኔ ምክንያት የሚያጣው ወይም የሚያገኘው ጥቅም መኖሩ ነው ይላል።⁸¹ ይህ ከተረጋገጠ ጣልቃ መግባት ይችላል። ጣልቃ ልግባ ባይ ወደ ክርክሩ እስቀድሞ በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት ተጣምሮ መግባት ይችል የነበረ በመሆኑ ብቻ ጣልቃ መግባት አይፈቀድለትም።

የጣልቃ ገብ አቤቱታ ራሱን የቻለ /independent/ መሆን ያለበት ሲሆን ራሱን የቻለ የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ እስከ ማቅረብ የሚያበቃ መሆኑን የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት በአንድ መዝገብ ወስኗል።⁸² በክርክር ጣልቃ የሚገባ ሰው አለኝ የሚለውን የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ እና የፍሬ ነገር ክርክር ሲያቀርብ ነው ክርክርን በተሟላ ሁኔታ ነገር ግን በአጭር ጊዜ እና በአነስተኛ ወጪ መፍታት የሚቻለው።

⁷⁹ *Ibid.*, at 82.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

⁸² አመልካች ወ/ሮ ወርቂቱ ገመዳ እና ተጠሪ ወ/ሮ ደመቀች ብርሃኑ፣ የፌዴራል ሰበር መዝገብ ቁ. 108647፣ ሕዳር 15 ቀን 2009፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ችሎት ውሳኔዎች፣ ቅጽ 20፣ ገጽ. 99።

3.1.3 በተከሳሽ ጥያቄ ወደ ክርክር የሚገባ ሦስተኛ ወገን ተከሳሽ

በፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ 43 መሠረት የሚደረገው የሦስተኛ ወገን ወደ ክርክር መግባት በተከሳሽ ጠያቂነት የሚፈጸም ነው። በክርክሩ ውስጥ በተከሳሽነት የተሰየመው ወገን ሌላ ሦስተኛ ወገን የተከሰሰውበትን ካሳ ሊጋራኝ ይገባል ብሎ ያመለከተ እንደሆነ ሦስተኛ ወገን ወደ ክሱ እንዲገባ ሊደረግ ይችላል። እንደ አለን ሴድለር አገላለጽ የዚህ ድንጋጌ ዋናው ዓላማ አንድ ዐይነት የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ያለባቸውን ጉዳዮች አንድ ላይ መወሰን ነው።⁸³ በአንድ ጉዳይ ላይ ካሳ እንዲከፍል የተከሰሰ ሰው ተፈርዶበት ካሳውን ከከፈለ በኋላ፣ ኃላፊነቱን በጋራ መወጣት ያለበትን ሦስተኛ ወገን እንደ አዲስ ከሶ ድርሻውን ከማስከፈል ከጅምሩ ይህ ሦስተኛ ወገን ወደ ክሱ እንዲገባ ቢያስደርግ ክርክርን በአጭር እና በአነስተኛ ወጪ የመፍታት የሥነ-ሥርዓት ሕግ ዓላማ የበለጠ ይሳካል። ይሁን እንጂ ጉዳዩ የሦስተኛ ወገንን መብትም የሚመለከት ስለሆነ የቅልጥፍና እና ወጪ የመቆጠብ ጉዳይ ብቻ አይደለም። በዚህ ጊዜ በተከሳሽ አመልካችነት ወደ ክርክሩ የገባው ሦስተኛ ወገን ድርሻውን ለከሳሽ በቀጥታ እንዲከፍል አይወሰንም። ምክንያቱም ከሳሽ ከዚህ ሦስተኛ ወገን ላይ የጠየቀው ዳኝነት የለምና።⁸⁴ ነገር ግን ይህ ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ ሳይገባ ቢቀር ወይ ባልተሳተፈበት ክርክር መብቱ ይወሰናል፤ አሊያም በዚህ ምክንያት ድርሻውን አልከፍልም ቢል የተከሳሽ ድርሻ ካሳውን የማስከፈል መብት አደጋ ላይ ይወድቃል።

3.1.4 ፍርድን ስለ መቃወም

ፍርድን መቃወም የሚችል ሦስተኛ ወገን በክርክሩ ተካፋይ መሆን የሚገባው ወይም በክርክሩ ውስጥ ለመግባት የሚችል እና ተካፋይ ባልሆነበት ክርክር የተሰጠው ውሳኔ መብቱን የሚጎዳበት ሰው መሆን አለበት።⁸⁵ በቁጥር 358 መሠረት ፍርድን መቃወም ፍርዱ ከመፈጸሙ በፊት መቅረብ አለበት። ፍርድን መቃወም የክርክር ሂደትን የሚያወሳስብ በመሆኑ ለፍርድ ቤትም ለማስተናገድ አስቸጋሪ ነው። በመሆኑም የሚፈቀድበት አግባብ ከበድ ያሉ ቅድመ ሁኔታዎችን የሚጠይቅ ነው።

በቁጥር 358 ላይ ፍርድን ስለመቃወም የተቀመጠው ድንጋጌ በከፊል በቁጥር 40፣ 41 እና 43 ላይ የተጠቀሱትን ሦስተኛ ወገኖች ታሳቢ ያደረገ ነው። እነዚህም በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው /indispensable party/፣ ትክክለኛው ባለጥቅም/real party in interest/፣ እና በቁጥር 43 መሠረት በክርክሩ ውስጥ በሚካፈለው ተከሳሽ ላይ በሚወሰን ካሳ ላይ ድርሻ እንዲያዋጣ ሊወሰንበት የሚችል ሰው ናቸው።⁸⁶ አንድ ሰው በክርክሩ ሳይገባ መቅረት ያልነበረበት መሆኑን እስካላረጋገጠ ድረስ እንዲሁ በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት ወደ ክርክሩ መግባት ይችላል የነበረ በመሆኑ ብቻ ውሳኔን መቃወም አይችልም። ስለዚህ ሴድለር እንደሚለው በቁጥር 41 መሠረት ጣልቃ የመግባት መብት ኖሮት ሳይገባ የቀረ በሙሉ ውሳኔን መቃወም ይችላል ማለት

⁸³ Alan Sedler, *supra* note 11, at 87.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ የኢትዮጵያ ንጉሳ ነገስት ፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ 1957፣ አንቀጽ ቁ. 358።

⁸⁶ Alan Sedler, *supra* note 11, at 216.

ስህተት ነው። ተከላሽ ላይ የተወሰነውን ካሳ የመጋራት ግዴታ ያለበት መሆን ይኖርበታል፤ አሊያም ውሳኔው ቢፈጸም መብቱን የሚያጣ መሆን አለበት።⁸⁷ በሌላ አገላለጽ ለቅልጥፍና እና ወጪ ለመቆጠብ ሲባል ብቻ በከላሽነት ወይም በተከላሽነት ወደ ክሱ መግባት የነበረበት፣ ነገር ግን ሳይገባ የቀረ 3ኛ ወገን በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት አይደለም፤ እናም ፍርድን መቃወም ሊፈቀድለት አይገባም።

3.2 የግልግል ዳኝነት በሦስተኛ ወገኖች ላይ ስላለው ተፈጻሚነት የተሰጡ የፍርድ ውሳኔዎች

በዚህ ክፍል የግልግል ዳኝነት ስምምነት በሦስተኛ ወገኖች ላይ ስላለው ተፈጻሚነት በፍርድ ቤቶች የተሰጡ ውሳኔዎችን መሠረት በማድረግ ከላይ ከቀረበው ንድፈ ሀሳባዊ ትንታኔ አንጻር ዋና ዋና ነጥቦች ይዳሰሳሉ። የፍርድ ውሳኔዎቹ በበታች ፍርድ ቤት የተሰጡ እንዲሁም በሰበር ፍርድ ቤቶች የተሰጡ ናቸው። የጽሁፉን አቀራረብ ለማቅለል እንዲረዳ የተለያዩ ሀሳቦችን በተወሰኑ ንዑሳን ርዕሶች በማሰባሰብ በሚከተለው መንገድ ይቀርባል። እነዚህም ንዑሳን ርዕሶች የግልግል ዳኝነት ስምምነት መተላለፍ፣ የግልግል ዳኝነት ስምምነትን ማስፋፋት፣ በግልግል ዳኝነት በተያዘ ጉዳይ ጣልቃ መግባት፣ በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የሌለ ወገን በከላሽነት ወይም በተከላሽነት መጣመር እና በግልግል ዳኝነት የተሰጠ ውሳኔን መቃወም የሚሉ ይሆናሉ።

3.2.1 የግልግል ዳኝነት ስምምነት መተላለፍ እና ዳረጎት

ከላይ በክፍል 1.3.2 ላይ እንደተመለከተው የኢትዮጵያ የፍትህ ብሔር ሕግ አንቀጽ 1962 እና ተከታታይ ድንጋጌዎች የግልግል ዳኝነት ስምምነትን የያዘ የውል መብት ለሶስተኛ ወገን የተላለፈ እንደሆነ የተላለፈለት ሰው የግልግል ዳኝነት መብቱን መጠቀም እንደሚችል ሕጉ ይደነግጋል። በዚህ በኩል በፍትህ ብሔር ሕግ ቁጥር 1973 ላይ የማስተላለፍ ወይም የዳረጎት ውጤት በሚል ርዕስ ስር “የተዳረገው ባለገንዘብ ወይም የባለገንዘብነት መብት የተላለፈለት ሰው በዕዳው ላይ በተሰጡት ልዩ መብቶች፣ በዋስትናዎች እና በሌሎችም ተጨማሪ መብቶች ሊሰራባቸው ይችላል” የሚለው ድንጋጌ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ የመጠቀም መብት እንደሚተላለፍ የሚገልጽ ነው።

በፍርድ ቤት በተጨማሪም የግልግል ዳኝነት ስምምነት የውል መብት በዳረጎት ለተላለፈለት 3ኛ ወገን የመተላለፍ ጉዳይ የተነሳበት እና እስከ ፌዴራል ሰበር የደረሰ አንድ መዝገብ ላይ የተሰጠ ውሳኔ በዚህ ጉዳይ የፍርድ ቤቶችን አቋም ሊያመላክት ይችላል። በአመልካች የኢትዮጵያ መድን ድርጅት እና ተጠሪ ወ/ሮ ብሬ ሞሲሳ⁸⁸ መካከል በነበረው መዝገብ አመልካች ለደንበኛው የኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅት በነዳጅ ትራንስፖርት ወቅት ለሚደርስ ጉዳት መድን ሰጥቷል። ተጠሪ የጣና ፈሳሽ ትራንስፖርት ባለንብረቶች አባል የኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅትን ነዳጅ እያንገዘ እያለ

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ አመልካች የኢትዮጵያ መድን ድርጅት እና ተጠሪ ወ/ሮ ብሬ ሞሲሳ ሙ.ቁ. 39902)፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ውሳኔዎች፣ ቅጽ 10፣ ገጽ 302-304።

ተሽከርካሪው ተገልጠው ነዳጁ ይደፋል። አመልካች ለደንበኛው (ለኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅት) ለተደፋው ነዳጅ ካሳ ከከፈለ በኋላ በመብቱ በመዳረግ ተጠሪን ይከሳል። በተጠሪ እና በኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅት መካከል ያለመግባባትን በግልግል ዳኝነት የመፍታት ስምምነት ስለነበር ተጠሪ ክርክሩ መታየት ያለበት በግልግል ዳኝነት ነው ሲል የፍርድ ቤቱን ስልጣን ይቃወማል።

የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የተጠሪን ክርክር ባለመቀበል ለአመልካች ወስኗል። ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተው ከፍተኛው ፍርድ ቤት የተጠሪን ክርክር በመቀበል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤትን ውሳኔ በመሻር ተጠሪ በፍርድ ቤት ሊከሰሱ አይገደዱም ሲል ይወስናል። ፍርድ ቤቱ የውሳኔውን ምክንያት ሲያብራራ እንደገለጸው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለበት የውል መብት በዳረጎት የተላለፈለት ሰው በግልግል ዳኝነቱ እንደሚገደድ አብራርቷል።

በኢት/ ነዳጅ ድርጅትና በጣና ፈሳሽ መጓጓዣ ባለንብረቶች ማህበር መካከል በተደረገው ውል አንቀጽ 18 መሰረት ከውሉ ትርጉምና አፈፃፀም ጋር ግንኙነት ባላቸው ምክንያቶች የሚነሳ አለመግባባት ሁለቱ በመረጧቸው ገላጋይ ዳኞች አማካኝነት እንደ ሚታይ ስምምነት ተደርጓል። አመልካች በተጠሪ ላይ ክስ የመሰረተው በን/ህ/ቁ 683 መሰረት ባገኘው የመዳረግ መብት በመሆኑና ይህ የመዳረግ መብት የደንበኛው በሆነው መብት ልክ ስለሆነ በአመልካችና በተጠሪ መካከል የሚነሳው ክርክር በስምምነት [በግልግል ዳኝነት] ማለቅ ስላለበት ፍ/ቤቱ ጉዳዩን ለማየት ስልጣን የለውም።⁸⁹

ጉዳዩ በይግባኝ የቀረበለት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የከፍተኛ ፍርድ ቤት ውሳኔን አጽንቷል። ያይ ነበር ጉዳዩ ለፌዴራል ሰበር ሰሚ ችሎት የቀረበው። የሰበር ችሎቱም የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ በአመልካችና በተጠሪ መካከል ላለው ክርክር ተፈፃሚነት አለው ወይስ የለውም? የሚለውን ጭብጥ በመያዝ ጉዳዩን ከመረመረ በኋላ ግልግል ዳኝነቱ አመልካችን አይመለከትም ሲል ወስኗል። የሰበር ችሎት ለዚህ ውሳኔው የሰጠው ምክንያት በፍትሐ ብሔር ሕግ ቁጥር 1731 ላይ ያለውን ውሎች ተፈፃሚነታቸውና አስገዳጅነታቸው ውሉን ባቋቋሙ ተዋዋይ ወገኖች መካከል ብቻ ነው የሚለውን ነው። ነገር ግን ይህ መርህ ገደብ የሌለው (unqualified) አይደለም። የውል ሕግ ውሎች በሦስተኛ ወገኖች ላይ ተፈጻሚ ስለሚሆኑበት የተለያዩ ሁኔታዎች የሚደነግግ ሲሆን ከእነዚህ ሁኔታዎች አንዱ የውሎች መተላለፍ እና ዳረጎት እንደሆነ ከቁጥር 1962 ጀምሮ ያሉት ድንጋጌዎች ሰፍረው ይገኛሉ። የሰበር ችሎት የከፍተኛ ፍርድ ቤትን ውሳኔ ሲተኝ እንዲህ በማለት ነው፡-

ይግባኝ ሰሚው ፍ/ቤት ይህ ውል በአመልካችና በተጠሪ መካከል ተፈፃሚነት አለው የሚለው መደምደሚያ ላይ የደረሰው አመልካች በተጠሪ ላይ ክስ ለማቅረብ የቻለው በደንበኛው መብት ተዳርጎ ስለሆነ የሚኖረው ደንበኛው ያለው መብት ነው በማለት ነው። በእርግጥ በን/ህ/ቁ 683(1) መድን ሰጪው ለደንበኛው በከፈለው የካሳ መጠን ልክ ለጉዳቱ ኃላፊ የሆነውን ሰው የሚጠይቀው በደንበኛው መብት ተዳርጎ ነው። ይህ ድንጋጌ ግን መድን ሰጪው የከፈለውን የካሳ መጠን በሚመለከት ብቻ እንጂ የደንበኛው

⁸⁹ Ibid., at 303.

ሌሎች መብቶችና ግዳታዎችን ሁሉ የሚመለከት ስላልሆነ በተያዘው ጉዳይ የአመልካች ደንበኛ ከጥና ፈሳሽ ማጓጓዣ ጋር ያደረገው ውል አመልካች በተጠሪ ላይ ለመሰረተው ክስ ተፈጻሚነት ሊኖረው አይችልም። ተጠሪ በዚህ ውል ተዋዋይ ወገን አልነበሩም።⁹⁰

ሲል በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1973 ላይ የዳረጎት ውጤት ከዋናው መብት በተጨማሪ ተያያዥ መብቶችን፣ ዋስትናዎችን ወ.ዘ.ተ. እንደሚያስተላልፍ የተደነገገውን ሕግ እንደሌለ ቆጥሮ አልፎታል። የዚህ ውሳኔ አንድምታ አደገኛ ሊሆን ይችላል። ይህን ለማሳየት አንድ ምሳሌ በቂ ነው። እንበልና የኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅት የደረሰበት ጉዳት ከመድን ጣሪያው (sum insured) በላይ ነው እንበል። ይህ ከሆነ መድን ሰጪው የሚከፍለው ካሳ ጉዳቱን ሙሉ በሙሉ ስለማይክስ የኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅትም ለልዩነቱ ተጠሪን ይከሳል ብለን ብናስብ ተጠሪ የሚከሰው በግልግል ዳኝነት ነው ማለት ነው። እንግዲህ በሰበር ውሳኔ መሠረት አንድ ዓይነት የሕግና የፍሬ ነገር ክርክር ያለበት ክርክር በሁለት መድረኮች ይደረጋል ማለት ነው። አመልካች በፍርድ ቤት፣ የኢትዮጵያ ነዳጅ ድርጅት ደግሞ በግልግል ዳኝነት። የዚህ አደጋው ማንም ሊረዳው እንደሚችለው ተቃራኒ ውሳኔዎች የመሰጠት አድል መኖሩ ነው። በግልግል ዳኝነቱ ላይ ተጠሪ ጥፋተኛ አይደለም፣ ኃላፊነት የለበትም ተብሎ ቢወሰን እና በፍርድ ቤት ግን ተጠሪ ጥፋተኛ ነው እናም ኃላፊነት አለበት ቢባል ለአፈጻጸም አስቸጋሪ ይሆናል። የሰበር ፍርድ ቤቱ ሕጉንም በሚገባ ተርጉሟል ለማለት አያስደፍርም። የበለጠ ግን ችሎቱ የደረሰበት ድምዳሜ ያለውን አንድምታ አርቆ ያሰበበት አይመስልም።

ይህ ሲባል ግን ፍርድ ቤቶቻችን የግልግል ዳኝነት ስምምነት አይተላለፍም የሚል የጸና አቋም አላቸው ለማለት አይደለም። አዚህ ላይ ቢያንስ አንድ እስከ ሰበር በደረሰ መዝገብ ላይ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለበት ውል ተላልፎልኛል የሚል ወገን የመጀመሪያው ተዋዋይ እየተቃወመ ክርክሩ በግልግል እንዲታይ አስደርጓል። አመልካች ዘውዲቱ ንጉሤ እና ተጠሪዎች 1ኛ. ጣላይ የከፍተኛ እና የበታች ሹማምነት ማሰልጠኛ ትምህርት ቤት እና 2ኛ. የመከላከያ ሠራዊት ፋውንዴሽን⁹¹ ጉዳይ ውሉ የተደረገው በአመልካች እና በ1ኛ ተጠሪ መካከል ቢሆንም በስር ፍርድ ቤት 2ኛ ተጠሪ የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን ጠቅሶ ጉዳዩ ከፍርድ ቤት ስልጣን ውጭ ነው በሚል ተከራክሯል። ይህ ክርክር እስከ ሰበር ደርሶ የሰበር ችሎት የስር ፍ/ቤት በጉዳዩ ላይ ስልጣን የለኝም በማለት የሰጠውን ውሳኔ አጽንቶታል።⁹² በዚህ መዝገብ 2ኛ ተጠሪ የተላለፈለትን

⁹⁰ *Ibid.*, at 304.

⁹¹ አመልካች ዘውዲቱ ንጉሤ እና ተጠሪዎች 1ኛ. ጣላይ የከፍተኛ እና የበታች ሹማምነት ማሰልጠኛ ት/ት ቤት እና 2ኛ. የመከላከያ ሠራዊት ፋውንዴሽን፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ችሎት፣ የሰበር መ.ቁ. 118452፣ የካቲት 27 ቀን 2009 ዓ.ም. ።

⁹² *Ibid.* የሰበር ውሳኔ ከተሰጠ በኋላ አመልካች የግልግል ዳኛ ለማሾም በፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት በከፈቱት መዝገብ ላይ ፍ/ቤቱ 2ኛ ተጠሪ “የውሉ አካል ባይሆንም ለተፈጠረው አለመግባባት መነሻ የሆነውን የመሬት ይዞታ እና የውሉን አፈጻጸም ሲከታተል የነበረ መሆኑን ያልካደ በመሆኑ...” ጉዳዩን አይቶ የሚወሰን የግልግል ዳኞች ጉባኤ እንዲቋቋም ወስኗል። ዘውዲቱ ንጉሤ እና ተጠሪዎች 1ኛ. ጣላይ የከፍተኛ እና የበታች ሹማምነት ማሰልጠኛ ት/ት ቤት እና 2ኛ. የመከላከያ ሠራዊት ፋውንዴሽን፣ ፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት፣ መ/ቁ. 257508፣ ጥር 25 ቀን 2010።

ውል መሠረት አድርጎ የግልግል ዳኝነት ስምምነቱን የመጠቀሙ አግባብነት በጭብጥነት ተይዞ ክርክር ባይደረግበትም በውስጠ ታዋቂነት ግን ተቀባይነት እንዳገኘ ከመዘገቡ መረዳት ይቻላል።

3.2.2 በግልግል ዳኝነት በተያዘ ጉዳይ ጣልቃ መግባት

በግልግል ዳኝነት ውስጥ 3ኛ ወገኖች ጣልቃ የገቡባቸው አያሌ የፍርድ መዛግብት ይገኛሉ። ነገር ግን የሦስተኛ ወገን በክርክር ጣልቃ የመግባት መብት እስከ ሰበር ድረስ ያከራከረበት ወይም ፍርድ ቤት አቋም የወሰደበትን መዘገብ ይህ ጸሐፊ ለማግኘት አልቻለም። ለዚህ ምክንያቱ የግልግል ዳኝነት የሚደረገው በዝግ በመሆኑ ሊሆን ይችላል። የሆነ ሆኖ በተለያዩ የግልግል ዳኝነት ጉባኤዎች የተሰጡ ወሳኔዎች ስላሉ እነርሱን እንመለከታለን።

በግልግል ዳኝነት የጣልቃ ገብ አቤቱታ የቀረበባቸው ሦስት መዘገቦችን ቀጥለን እንመልከት። እነዚህ መዘገቦች በአንጻራዊነት ቆየት ያሉ መዘገቦች ሲሆኑ ሁለቱ መዘገቦች በደርግ ዘመን የመንግስት የልማት ድርጅቶች በግልግል ዳኝነት ጉዳያቸውን እንዲፈቱ የሚያስገድድ መመሪያ ይሰራ በነበረበት ወቅት የተወሰኑ ናቸው።⁹³ መዘገቦቹ 1ኛ. አመልካች የኢትዮጵያ አስመጭ እና ላኪ ኮርፖሬሽን እና ተጠሪ የባቱ ኮንስትራክሽን ድርጅት እና ጣልቃ ገብ የገንዘብ ሚኒስቴር⁹⁴፣ 2ኛ. አመልካች የኢትዮጵያ መድን ድርጅት እና ተጠሪ የባህር ትራንስፖርት ባለስልጣን እና ጣልቃ ገብ የባህር ትራንዚት አገልግሎት ኮርፖሬሽን⁹⁵፣ እንዲሁም 3ኛ. ከሳሽ አልፋ ባለጭነት ተሽከርካሪዎች ማህበር እና ተከሳሽ የአደጋ መከላከልና ዝግጁነት ኮሚሽን፣ እና ጣልቃ ገብ የፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር⁹⁶ የሚሉ ናቸው።

በመጀሪያዎቹ ሁለቱ ጉዳዮች ሁሉም የመንግስት ድርጅቶች ያለመግባባቶቻቸውን በመንግስት በተቋቋመ የግልግል ኮሚቴ እንዲፈቱ የሚያስገድድ የሚኒስትሮች ምክር ቤት መመሪያ ስለሚያስገድድ ዳኝነቱ የተመሰረተው በነጻ ፈቃድ ሳይሆን በአስገዳጅ መመሪያ ላይ ነው። የግልግል ኮሚቴውም ስልጣን እንደ ፍርድ ቤት ስልጣን እንደነበረ ከአብዛኛዎቹ በዚያ መመሪያ መሠረት ከተሰጡ ወሳኔዎች መገንዘብ ይቻላል። በዚህ ምክንያት ለያዝነው ጉዳይ ያን ያህል የሚረዳ አይሆንም። ሦስተኛው ጉዳይ ግን የታየው እና የተወሰነው ከ1987 ዓ.ም. በኋላ ስለሆነ በውል በተቋቋመ የግልግል ዳኝነት ውስጥ ጣልቃ ገብ የተሳተፈበት መዘገብ ነው። በዚህ መዘገብ አከራካሪ የነበረው ከሳሽ ከተከሳሽ ጋር የነበረው ውል ሲሆን ተከሳሽ ለከሳሽ ማህበር አባላት ተሽከርካሪዎችን በሽያጭ ለማስተላለፍ ካደረገው ስምምነት የመነጨ ነው።⁹⁷ ተከሳሽ

⁹³ ጸሐፊው መመሪያውን ለማግኘት ያደረገው ጥረት ባለመሳካቱ ቁጥሩን እና ዓመተ ምህረቱን ለመግለጽ አለተቻለም።
⁹⁴ የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች፣ 4ኛ መጽሐፍ፣ በኢትዮጵያ አርቢትሬሽን እና ኮንሲሊዩሽን ሴንተር የታተመ፣ ጎዳር 2005 ዓ.ም. ገጽ 79-86።
⁹⁵ የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች፣ 4ኛ መጽሐፍ፣ በኢትዮጵያ አርቢትሬሽን እና ኮንሲሊዩሽን ሴንተር የታተመ፣ ጎዳር 2005 ዓ.ም. ገጽ 197—203።
⁹⁶ የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች፣ 1ኛ መጽሐፍ፣ በኢትዮጵያ አርቢትሬሽን እና ኮንሲሊዩሽን ሴንተር የታተመ፣ ነሐሴ 2000 ዓ.ም. ገጽ 413—461።
⁹⁷ *Ibid.*

ተሽከርካሪዎቹን በእርዳታ ከውጭ ያገኛቸው ሲሆኑ በረጅም ጊዜ በሚከፈል ዋጋ 100 ለሚሆኑ የአመልካች ማህበር አባላት ለማስተላለፍ ከተስማማ በኋላ ወለድ እንዲሁም የቀረጥና ታክስ፣ የትራንስፖርት ወጪ ወ.ዘ.ተ. ከመታከሉ ጋር በተያያዘ ዋጋ ላይ የተነሳ ክርክር ሲሆን የያዘው ፍትህ ሚኒስቴር ጣልቃ የገባው የ13.5% ወለድ ጥያቄ ሕጋዊ አይደለም የሚል ክርክር በአመልካች በኩል ቀርቦ ስለነበር ያንን በመቃወም ነው። ቢሆንም በዚህ መዝገብ የፍትህ ሚኒስቴር ጣልቃ የገባው እንደ አቃቤ ሕግነቱ በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁጥር 42 መሠረት ነው። በዚህም ለያዝነው ጉዳይ ያለው ዋጋ አነስተኛ ስለሆነ እንዲሁ ለርኮርድ ብቻ አንስተን ማለፍ ይበቃናል።

3.2.3 በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የሌለ ወገን በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት መግባት

የሦስተኛ ወገን በክስ ውስጥ በከሳሽነት ወይም በተከሳሽነት መጣመር (third party joinder) በፍትሕ ብሔር የክስ ሂደት የተለመደ ቢሆንም በግልግል ዳኝነት ግን እምብዛም የተለመደ አይደለም። የጽሁፉን አቀራረብ ለማቅለል እንዲያመች በክርክሩ ሳይገባ መቅረት የሌለበት ሰው /indispensable party/ እና በተከሳሽ ጥያቄ ወደ ክርክር የሚገባ ሦስተኛ ወገን ተከሳሽ (በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕ/ ቁጥር 43 መሰረት) የሚሉትን ሁለቱን ሀሳቦች በአንድ ላይ ከዚህ በታች ይብራራሉ።

በቁጥር 43 መሠረት ወደ ግልግል ዳኝነት የመግባት ልማድ መኖሩን የሚያሳይ መዝገብ በብዛት ለማግኘት አልተቻለም። ለይስሙላም ቢሆንም በደርግ ዘመን-መንግስት የተወሰነ አንድ የግልግል ዳኝነት መዝገብ ለማሳያ ያህል መጥቀስ ይቻላል። ከሳሽ የኢትዮጵያ የንግድ መርከብ ድርጅት፣ ተከሳሽ የቡና ገበያ ኮርፖሬሽን እና 3ኛ ወገን ተከሳሽ የባህር ትራንዚት አገልግሎት ድርጅት ሲሆኑ፣ 3ኛ ወገን ተከሳሽ በተከሳሹ አመልካችነት ነበር ወደ ክስ የገባው።⁹⁸ ተከሳሹ ጥያቄውን ሲያቀርብ የባህር ትራንዚት አገልግሎት ድርጅት በፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 43(1) መሠረት ድርሻ ካሠውን ሊከፍል ይገባል በማለት ነበር ያመለከተው።⁹⁹ ጉባኤውም ማመልከቻውን መርምሮ የባህር ትራንዚት አገልግሎት ድርጅት በሦስተኛ ወገን ተከሳሽነት ወደ ክስ እንዲገባ በማድረግ ክስ ደርሶት ሙሉ መልሱን እንዲያቀርብ ካደረገ እና ክርክሩ ከተጠናቀቀ በኋላ በመጨረሻ ድርሻ ካሠውን እንዲከፍል ወስኖበታል።¹⁰⁰

ሌሎች ከዚህ ንዑስ ርዕስ ጋር ግንኙነት ባለው መንገድ የተወሰኑ መዝገቦች በከሳሽ ተጣምረው የተከሰሱ 3ኛ ወገኖችን የሚመለከቱ ወይም ግልጽ ግልግል ዳኝነት ሥምምነት ሳይኖር ሦስተኛ ወገኖች የተከሰሱባቸው መዝገቦች ናቸው። ከዚህ አኳያ በፍርድ ቤት እና በግልግል ዳኝነት ጉባኤዎች የተወሰኑ መዝገቦች ለማግኘት ተችሏል። አመልካች የኢትዮጵያ ብዝሃ ሕይወት ኢንስቲትዩት እና ተጠሪዎች 1ኛ. ኮባልት ኮንስትራክሽን፣ 2ኛ. ንብ ኢንሹራንስ ኩባንያ እና 3ኛ.

⁹⁸ የግልግል ዳኝነት ውሳኔዎች፣ 4ኛ መጽሐፍ፣ በኢትዮጵያ አርቢትሬሽን እና ኮንሲሊዩሽን ሴንተር የታተመ፣ ጎዳር 2005 ዓ.ም. ገጽ 137-156።
⁹⁹ *Ibid.*
¹⁰⁰ *Ibid.*

ንብ ባንክ አ.ማ.¹⁰¹ በሆኑበት መዝገብ ክርክሩ በመጀመሪያ በፍርድ ቤት ሲሆን በሁለተኛ ደረጃ ደግሞ በግልግል ዳኝነት ላይ ነበር። የክሱ ምክንያት 1ኛ ተጠሪ ገንብቼ አስረክባለሁ ያለውን የጅኔቲክ ሀብት ማዕከል ገንብቶ አላስረከበም የሚል ሲሆን 2ኛ. ተጠሪ ለአንደኛ ተጠሪ የመልካም ሥራ አፈጻጸም እና የቅድመ ክፍያ ዋስትና በመስጠቱ ነበር። ሁለቱም ተጠሪዎች ከአመልካች ጋር በነበራቸው ስምምነት ውስጥ የግልግል ዳኝነት አንቀጽ ነበረበት። 3ኛ ተጠሪ አብሮ የተከሰሰበት ምክንያትም ከውሉ ጋር ግንኙነት ያለው ቢሆንም በአመልካች እና በ3ኛ ተጠሪ መካከል ግን የግልግል ዳኝነት ስምምነት አልነበረም። 3ኛ ተጠሪ የተከሰሰበት ምክንያት 1ኛ ተጠሪ የግንባታው አካል የሆነውን የማቀዝቀዣ ክፍል ከዱባይ ለማስመጣት አስፈላጊው ክፍያ በአመልካች በኩል በባንኩ በዝግ ሂሳብ እንዲቀመጥ እና ለማቀዝቀዣ ክፍሉ ዕቃ ግዥ ብቻ የሚውል የሌተር አፍ ክሬዲት ማረጋገጫ 3ኛው ተጠሪ ከሰጠ በኋላ ዕቃው ሳይገባ ክፍያውን ለ1ኛ ተከላኝ በመልቀቁ ነበር። በመጀመሪያ ክሱ የቀረበበት ፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት 1ኛ እና 2ኛ ተጠሪዎች የግልግል ዳኝነት ስምምነት ስላላቸው መቃወሚያቸውን ተቀብሎ ክሱን ለመዘጋቱ የሰጠው ማብራሪያ ግድፈት የሌለበት ቢሆንም 3ኛ ተጠሪን በተመለከተ የሰጠው ማብራሪያ ግን በአንድ ክስ ውስጥ ተነጥሎ መቅረት የሌለበት 3ኛ ወገን የሚፈጥረውን ችግር በግልጽ የሚያመለክት ነው።

3ኛ ተከላኝን በተመለከተ ከሳሽ ክስ ያቀረበው ከ1ኛ እና ከ2ኛ ተከላኞች ጋር በማጣመር በአንድነት እና በከጣ ገንዘብን እንዲከፍል እንዲወሰንለት በመሆኑ ይህም ማለት በ3ኛ ተከላኝ ላይ የቀረበው ክስ ለብቻ ተለይቶ የቀረበ ወይም ለብቻ የሚታይ ሳይሆን በ1ኛ እና በ2ኛ ተከላኞች ላይ የቀረበውን ክስ ፍ/ቤቱ ለመዳኘት ስልጣን የለውም ከተባለ ደግሞ በ3ኛ ተከላኝ ላይ የቀረበውን ክስ አይቶ የመወሰን ስልጣን የሌለው በመሆኑ 3ኛ ተከላኝ በጉዳዩ ሊከሰስ ይገባል ወይስ አይገባም የሚለው ጉዳይ መታየት እና መወሰን ያለበት ጉዳዩን አይቶ የመወሰን ስልጣን በተሰጠው የግልግል ዳኝነት ጉባኤ በመሆኑ ፍ/ቤቱ ይህን ጉዳይ ሳይመለከት ቀርቷል።¹⁰²

በዚህ መሠረት ጉዳዩ ከፍርድ ቤት ወጥቶ የቀረበለት የግልግል ዳኝነት ጉባኤ 3ኛ ተጠሪው የሚገደድበት የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለመኖሩን በመጥቀስ የቀረበውን የመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ ተመልክቶ ከክሱ አሰናብቶታል። ጉባኤው ጉዳዩን ያየበትን መንገድ የበለጠ ለመረዳት ትችቱን ቃል በቃል እንደሚከተለው እንመልከት።

የ3ኛ ተጠሪ መቃወሚያ በአመልካች እና በ3ኛ ተጠሪ መካከል የሚፈጠር አለመግባባት በግልግል ዳኝነት እንዲታይ ስምምነት የሌለ በመሆኑ እና የግልግል ተቋሙም ጉዳዩን ለማየት ስልጣን የሌለው መሆኑን፤ እንዲሁም በአመልካች እና በተጠሪ መካከል የተፈጠረው አለመግባባት ከግንባታ ውሉ አፈጻጸም ጋር ማይገናኝ የሌተር አፍ ክሬዲት ጉዳይ እንደመሆኑ በግንባታ ውሉ ውስጥ በተጠቀሰው የግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የማይሸፈን መሆኑን በመግለጽ 3ኛ ተጠሪ ከክሱ እንዲወጣ የሚል ነው። የግልግል

¹⁰¹ አመልካች የኢትዮጵያ ብዙሃ ሕይወት ኢንሰራንስ እና ተጠሪዎች 1ኛ. ኮባልት ኮንስትራክሽን፣ 2ኛ. ንብ ኢንፎራሽን ኩባንያ እና 3ኛ. ተጠሪ ንብ ባንክ አ.ማ.፣ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ መዝገብ ቁጥር 175146፣ ጥቅምት 7 ቀን 2009 ዓ.ም. ።

¹⁰² *Ibid.*, at 7.

ዳኝነት ጉባኤው እንደመረመረውም 3ኛ ወገን ተጠሪ በዝግ ሂሳብ እንዲከፍት በተደረገበት ግንኙነት ውስጥ አለመግባባት ቢከሰት በግልግል ዳኝነት እንዲታይ ስምምነት የሌለ መሆኑን መረዳት ተችሏል። በመሆኑም 3ኛ ተጠሪ ከዚህ ክስ እንዲወጣ ብይን ተሰጥቷል።¹⁰³

በዚህ ላይ ሁለት ነጥቦችን ብቻ አንስቶ ማለፍ ግድ ይላል። አንደኛ፣ 3ኛ ተጠሪን በተመለከተ ፍርድ ቤትም ጉባኤውም ስልጣን የለኝም እንዳሉ ስናይ በከሳሽ በኩል ፍትህ የማግኘት መብት መጣበብ አደጋ ሊከሰት እንደሚችል ልብ ማለት ያስፈልጋል። ሁለተኛ፣ ከግልግል ዳኝነት ጉባኤው ውሳኔ ይዘት አንጻር የ3ኛ ተጠሪ ውል ከግንባታ ውሉ ጋር ግንኙነት የለውም መባሉ የሚያሳምን አይደለም። የውሉ ዓይነት የኤል ሲ ውል (Letter of Credit Transaction) መሆኑ ግልጽ ነው። ነገር ግን ዓላማው ለአመልካች ዋስትና መስጠት ነው። የ2ኛ ተከሳሽ ውል የዋስትና ውል መሆኑ ከግንባታ ውሉ ጋር ያለውን ግንኙነት እንዳላጠፋው ሁሉ የ3ኛ ተጠሪም ውል የኤል ሲ መሆኑ ከግንባታ ውሉ ጋር ያለውን ትስስር ሚያስቀረው አይደለም። በመሆኑም ጉባኤው ከግንባታ ውሉ ጋር ትስስር የለውም በሚል ያቀረበውን ምክንያት መጥቀሱ ብዙ የሚያሳምን አይደለም። ለምክንያትነቱ “3ኛ ተጠሪው የግልግል ዳኝነት ስምምነት የለውም” የሚለው ብቻውን ጠንካራ ምክንያት ነው።

በዚህ ንዑስ ርዕስ ከያዘው ነጥብ ጋር በተያያዘ ሊነሳ የሚችል አንድ ጉዳይ በግልግል ዳኝነት ስምምነት ውስጥ የሌለ ሰው በፍርድ ቤት ሲከሰስ ሌላ ግንኙነት ባለው ውል ውስጥ ያለውን የግልግል ስምምነት ጠቅሶ የመቃወም ጉዳይ ነው። አመልካች አቶ ኃይላይ ተክላይ፣ እና ተጠሪ ሙቁር የጨው አምራቾች ኃላ/የተ/የግ/ማህበር¹⁰⁴ በሚል ሰበር ድረስ በደረሰ መዝገብ የተሰጠው አስገዳጅ የሕግ ትርጉም በዚህ ነጥብ ላይ እንደ ማሳያ የሚወሰድ ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ የግልግል ዳኝነት ስምምነት የተደረገው በከብንያው ባለአክሲዮኖች መካከል ሲሆን፣ ስምምነቱ የሰፈረው በማህበሩ መተዳደሪያ ደንብ ውስጥ ነበር። ስምምነቱም የሚለው “በማህበርተኞች መካከል የሚነሱ ማህበር ነክ አለመግባባቶች በኢትዮጵያ የፍትህ ብሔር ሕግ እና የሥነ-ስርዓት ሕግ ስለ ግልግል በተመለከተው ደንብ መሠረት ይወሰናል። ውሳኔው አስገዳጅ እና የመጨረሻ ነው።”

አመልካች የከሰሱት ማህበሩን ሲሆን አቤቱታቸውም “ማህበሩ በንግድ ሕግ ባለበት ኃላፊነት መሠረት የማህበሩን የሂሳብ ሚዛን ለአባላት አላቀረበም፤ ትርፍና ኪሳራም አላሳወቀም፤ በመሆኑም ማህበሩ ከተቋቋመበት ጊዜ ጀምሮ ያደረገውን እንቅስቃሴ የሚያሳይ የሂሳብ ሪፖርት እንዲያቀርብ፣ ትርፍና ኪሳራ ታይቶ ድርሻዬ ይሰጠኝ” የሚል ነበር።

የመጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት ክርክሩ ለፍ/ቤት ሊቀርብ አይችልም ሲል ወደ ግልግል ዳኝነት እንዲሄዱ ወስኗል። ከፍተኛ ፍ/ቤትም ይህንን ውሳኔ አጽንቷል። ከዚህ በኋላ መዝገቡ የቀረበለት

¹⁰³ አመልካች የኢትዮጵያ ብዙሃ ሕይወት ኢንስቲትዩት እና ተጠሪዎች 1ኛ. ኮባልት ኮንስትራክሽን፣ 2ኛ. ንብ ኢንቨራንስ ኩባንያ እና 3ኛ. ተጠሪ ንብ ባንክ ኢ.ማ.፣ የአዲስ አበባ ንግድና ዘርፍ ማህበራት ምክር ቤት የግልግል ዳኝነት ተቋም፣ ብይን፣ ሰኔ 7 ቀን 2010 ዓ.ም. ።
¹⁰⁴ አመልካች አቶ ኃይላይ ተክላይ፣ እና ተጠሪ ሙቁር የጨው አምራቾች ኃላ/የተ/የግ/ማህበር የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ውሳኔዎች፣ ቅጽ 12፣ ሕዳር 2004 ዓ.ም. ገጽ 27-30።

የፌዴራል ሰበር ሰሚ ችሎት ጉዳዩን ከመረመረ በኋላ በማህበሩ መተዳደሪያ ደንብ «ማህበር ነክ ውዝግብ የሚለው አባባል በማህበሩ እና በአባላቱ መካከል ጭምር ሊነሳ የሚችልን ክርክር ሁሉ የሚያጠቃልል ሊሆን ይገባል...» በማለት ምንም እንኳን ማህበሩ መተዳደሪያ ደንቡ በተፈረመበት ሰዓት ያልተቋቋመ እና የመተዳደሪያ ደንቡ ፈራሚ ባይሆንም የግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ተጠቃሚ እንዲሆን ወስኗል።

በተለይ በስምምነቱ ላይ «በማህበርተኞች መካከል...» የሚለውን ገዳቢ አገላለጽ ፍርድ ቤቱ የተመለከተበት መንገድ የሚያነጋግር ነው።

ማህበር ነክ አለመግባባት የሚለው ጠቅላላ አነጋገር በዚህ አንቀጽ ላይ ተጠቅሶ እያለ ከማህበሩ ሊመነጭ የሚችለውን የአለመግባባት ዓይነት ወሰን የሚያጠብ «በማህበርተኞች መካከል የሚል ቃል ሊገኝም ማህበርተኞቹ ማህበር ነክ አለመግባባት የሚለውን ቃል ሲጠቀሙ የነበራቸው ኃሳብ ምን ነበር? የሚለውን ሁሉ በፍ/ብ/ሕ/ቁ. 1735 ከተመለከተው አንጻር ማየት የሚያስፈልግ በመሆኑ ይህ ክርክር ያስነሳው አንቀጽ ከነዚህ ማዕዘኖች አኳያ ታይቶ ሊተረጎም የሚገባው ሆኖ አግኝተነዋል።... እንዲሁም ከማህበሩ የሚመነጨት ውዝግቦች በማህበርተኞች መካከል ወይም በማህበሩና በአባላቱ መካከል ሊሆን እንደሚችል እየታወቀ የውዝግቡን ዓይነት በሁለት በመክፈል በማህበሩና በአባላት መካከል ከሆነ ግን ወደ ፍ/ቤ ትእንዲሄድ አሰበው ነው ለማለት የተለዩ የግምት መነሻ የሆኑ ምክንያቶች ባለመገኘታቸው፤ በማህበሩ መተዳደሪያ ደንብ አንቀጽ 16 ላይ ማህበር ነክ ውዝግብ የሚለው አባባል በማህበሩና በአባላቱ መካከል ጭምር ሊነሳ የሚችልን ክርክር ሁሉ የሚያጠቃልል ሊሆን ይገባል በሚል የሥር ፍ/ቤቶች የሰጡት ዳኝነት በውል አተረጓጎም ረገድ መሰረታዊ የሕግ ስህተት የተፈፀመበት ሆኖ አልተገኘም።¹⁰⁵

በዚህ ጉዳይ ላይ ፍርድ ቤቱ በመጨረሻ የደረሰበት ድምዳሜ የሚያስነቅፍ ባይሆንም የሰጠው ምክንያት ግን በቂ አይደለም። ኩባንያው ከአባላቱ የተለየ ሰው እንደመሆኑ አባላቱ ያደረጉት የመተዳደሪያ ደንብ ውስጥ ያለው ስምምነት ሙሉ በሙሉ ይዘዋል ወይ? የሚለው በሚገባ መተቸት ያለበት ነጥብ ነው።¹⁰⁶ አባላቱ ኩባንያውን ወክለው እንዳልተሰማሙ ከድንጋጌው መረዳት ይቻላል። ከዚህ ይልቅ ኩባንያው በግልግል ዳኝነት ስምምነት ለመገዛት መርጦ የፍርድ ቤቱን ዳኝነት መቃወሙ በግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ውስጥ እንደገባ ሊያስቆጥር ይችላል። ይህን ምክንያት በመስጠት በአመልካች በኩል «ከኩባንያው ጋር አልተሰማማሁም» የሚለውን ክርክር ውድቅ ማድረግ ይቻላል ነበር።

¹⁰⁵ Ibid., at 29.

¹⁰⁶ በኩባንያዎች መተዳደሪያ ደንብ ውስጥ የሚቀመጥ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ተቀባይነት ላይ ጥያቄ የሚያነሱ ጸሐፍት አሉ። Ann Lipton, *Manufactured Consent: The Problem of Arbitration Clauses in Corporate Charters and Bylaws*, 104 THE GEORGETOWN LAW JOURNAL 583-641 (2016).

3.2.4 በግልግል ዳኝነት የተሰጠ ውሳኔን 3ኛ ወገን መቃወም

ፍርድ ከተሰጠ በኋላ የመቃወም መብት ሌላው ስምምነት ሳይኖር ሦስተኛ ወገኖች ወደ ግልግል የሚገቡበት መንገድ ሊሆን እንደሚችል ከላይ ተገልጿል። በውሳኔው መብቱ የተካበት ሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት የተሰጠ ፍርድን የመቃወም መብት ያለው መሆኑ ባያከራክርም ይህን መብቱን የሚጠይቀው በፍርድ ቤት ነው ወይስ ውሳኔውን በሰጠው የግልግል ዳኝነት ነው የሚለው አከራካሪ ሊሆን ይችላል። ጥቂት በዚህ ነጥብ ላይ የተሰጡ የፍርድ ውሳኔዎች ቢኖሩም ጥያቄው በሚገባ ተመልሷል ለማለት አይቻልም።

የፍትሐ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ ቁጥር 358 ውሳኔውን ለሰጠው ፍርድ ቤት ተቃውሞ እንደሚቀርብ ስለሚደነግግ በግልግል ዳኝነት የተሰጠን ውሳኔ የሚቃወም ሰው አቤቱታውን ማቅረብ ያለበት ለግልግል ዳኝነት ጉባኤው ነው የሚል አቋም መያዝ ተገቢ ነው። ነገር ግን ይህ አቋም የራሱ ድክመቶች እንዳሉት ሊካድ አይገባም። ውሳኔ ከተሰጠ በኋላ የግልግል ዳኝነት ጉባኤው ይበተናል፤ የግልግል ዳኞችም ላይኖሩ ይችላሉ (በህመም፣ በሞት፣ አድራሻ በመቀየር) ወዘተ። ከዚህ አኳያ ውሳኔን በግልግል ዳኝነት መቃወም ከባድ ሊሆን ይችላል። ውሳኔውን በፍርድ ቤት መቃወምም በተመሳሳይ አስቸጋሪ ነው። ይህም ውሳኔው በፍርድ ቤት በማይገኝበት ሁኔታ (የውሳኔው ግልባጭ፣ ቀን፣ የመዝገብ ቁጥር ወ.ዘ.ተ. ተለይቶ ካልታወቀ) ውሳኔውን መቃወምን አስቸጋሪ ያደርገዋል።

ቀጥለን የምንመለከታቸው ሦስት የፍርድ ጉዳዮች የመቃወም አመልካቾች አቤቱታቸውን ለግልግል ዳኝነት ጉባኤ ያቀረቡባቸው ሲሆኑ ሦስቱም በይግባኝ ለፍርድ ቤት ቀርበዋል። አንዱ ላይ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የወሰነበት ሲሆን ሁለቱ ለሰበር ቀርበው አንዱ እልባት አግኝቷል፤ ሌላው እየታየ ይገኛል። እነዚህ መዝገቦች 1ኛ. የመቃወም አመልካች ትርሲት ተሰጥቶ፤ እና ሦስት ተጠሪዎች¹⁰⁷፣ 2ኛ የመቃወም አመልካች ወ/ሮ ዳንሴ ጉርሙእና ተጠሪ አቶ ተመስገን ደምሴ¹⁰⁸ ሲሆኑ ሦስተኛው መዝገብ በ27/02/2011 ዓ.ም. የተወሰነ መዝገብ ሆኖ አሁን በሰበር እየታየ ሲሆን ለሚስጥራዊነት ሲባል የተከራካሪዎቹ ስም አልተገለጸም።¹⁰⁹

ሦስቱንም ጉዳዮች በዝርዝር እንመልከታቸው። የእነ ትርሲት ተሰጥቶ መዝገብ አጀማመር በሁለቱ ተጠሪዎች እና በሦስተኛው ተጠሪ መካከል የነበረ ቤት ገንብቶ በመሸጥ ውል መሻሻነት የተጀመረ ነው። ጉዳዩ በግልግል ዳኝነት ተሰምቶ ከተወሰነ በኋላ የመቃወም አመልካች ለክርክሩ መሻሻ የሆነው ቤት የእኔ ነው፤ የማስተዳደርውም የምኖርበትም እኔ ስለሆንኩ እኔ ሳውቅ የተደረገ የግልግል ዳኝነት ውሳኔ እንዲሻርልኝ በማለት አቤቱታ ለግልግል ጉባኤው አቅርበዋል። ጉባኤው

¹⁰⁷ አመልካች ወ/ሮ ትርሲት ተሰጥቶ እና ተጠሪዎች አቶ ኪዳኔ ዮሐንስ፣ ወ/ሮ እምሯ አሰሳ እና አያት አክሲዮን ማህበር፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ መዝገብ ቁ. 126145፣ ታህሳስ 10 ቀን 2009 ዓ.ም. ።
¹⁰⁸ አመልካች ወ/ሮ ዳንሴ ጉርሙ እና ተጠሪአቶ ተመስገን ደምሴ፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት፣ የሰ/መ/ቁጥር 137302፣ ታህሳስ 26 ቀን 2010 ዓ.ም. ።
¹⁰⁹ የግልግል ዳኝነት ጉባኤው ሰብሳቢ መዝገቡን ለማመልከት የግልግል ዳኞቹን ስም እንድጠቀም ስለፈቀዱልኝ እያመሰገንኩ እነሱም አቶ በላይ ከተማ፣ አቶ ሺበሺ ይግዛው እና አቶ አበበ አሳመረ ናቸው። ጉባኤው ውሳኔውን የሰጠው በጥቅምት 27 ቀን 2011 ዓ.ም. ነው።

አቤቱታቸውን ተቀብሎ ከመረመረ በኋላ አቤቱታውን ውድቅ አድርጓል። ምክንያቱንም ሲያብራራ “የግልግል ጉባኤ የዳኝነቱን ሥራ የፍትሕ ብሔር ሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌዎችን ተከትሎ ማከናወን እንደሚገባው የሕገ ቁጥር 317(1) የሚደነግግ ቢሆንም ጉባኤው በተዋዋሮች የውል ስምምነት መሠረት የሚቋቋም በመሆኑ የዳኝነት ሥልጣኑ ውስን ነው፤ በተዋዋሮቹ ወገኖች መካከል የሚነሳ ክርክርን ከማየት ውጭ የዳኝነት ስልጣን አይኖረውም” ሲል አስቀምጧል። ይህ የጉባኤው ምክንያት የሚያሳምን ነው።

ይሁን እንጂ ጉባኤው በፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕገ መሠረት ያለውን ስልጣን ሲያብራራ ወደአልተገባ ምናልባትም የተሳሳተ ትንታኔ ውስጥ የገባ ይመስላል።

የግልግል ጉባኤ ውሳኔ ከሰጠ በኋላ በውሳኔው ላይ ጥያቄ ማንሳት የሚችሉት ተክራካሪ ወገኖች ብቻ እንደሆኑ ከ350 እስከ 357 የተመለከቱት የፍትሕ ብሔር ሥ/ሥ/ሕግ ድንጋጌዎች ያስረዳሉ። እንዲህ ዓይነት ጥያቄዎች ሊቀርቡ የሚችሉትም ውሳኔውን ለሰጠው ጉባኤ ሳይሆን ለይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ነው። የመቃወም አመልካች አቤቱታ ያቀረቡት በፍትሕ ብሔር ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 358 የተደነገገውን በመጥቀስ...ነው። የመቃወም አመልካች ጥያቄ በግልግል ጉባኤ የተሰጠ ውሳኔን በሚመለከት ሕገ ክደነገገው ውጭ በመሆኑ በጥንቃቄ ተመርምሯል።...የፍትሕ ብሔር ሥ/ሥ/ሕግ ከቁጥር 358 እስከ 360 የሚደነግገው ሲታይ የሕገ-ጥር 358 ድንጋጌ በመጥቀስ የሚቀርብ የመቃወሚያ አቤቱታን መሠረት አድርጎ ጉባኤው ውሳኔና ትዕዛዝ መሰጠት እንዲችል በግልጽ ሥልጣን ስለላልተሰጠው የራሱን ውሳኔ መሠረዝ የሚችልበት የሕግ አግባብ ያለመኖሩን ተገንገቧል።

እዚህ ላይ ጉባኤው በቁጥር 358 መሠረት የሚቀርብ አቤቱታን መወሰን እንደሚችል በግልጽ አልተደነገገም የሚለው ተገቢነት የሌለው ሀተታ ነው። ፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 315-320 እና 350-357 ስለ ግልግል ዳኝነት ድንጋጌዎች መቀመጣቸው በሌሎች ድንጋጌዎች ለፍርድ ቤት የተሰጡ ስልጣኖችን የግልግል ዳኝነት ጉባኤ አይጠቀምም ወደ ሚል ድምዳሜ የሚያደርስ አይደለም። በተለይ በቁጥር 358 ላይ የመቃወም ማመልከቻ መቅረብ ያለበት ውሳኔውን ለሰጠው ፍርድ ቤት ነው የሚለውን ሀሳብ በበቂ ሳይተችበት ማለፉ ጉባኤው የደረሰበትን ድምዳሜ ከጥያቄ የሚያስገባ ነው።

በውሳኔው ቅር የተሰኙት የመቃወም አመልካች ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ አቅርበው ፍርድ ቤቱም የግልግል ጉባኤውን ብይን በመሻር አመልካችን ወደ ክርክሩ እንዲያስገባ እና ጉዳዩን ከእንደገና ሰምቶ እንዲወሰን ጉባኤውን አዟል። ፍርድ ቤቱ የውሳኔውን ምክንያት ሲያብራራ የግልግል ዳኝነት መሠረቱ ውል ነው የሚለውን ሀሳብ ጨርሶ አላየውም። ይልቁንም ትኩረቱን ያደረገው በግልግል ዳኝነት የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ አፈጻጸም ላይ ነው።

የግልግል ዳኝነትን የክርክር አመራር አስመልክቶ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ ህግ አንቀጽ 317/1/ መርህ ተደንግጓል። ይህም የሥነ-ስርዓት ሕገ ጋር በተመሳሳይ አኳኋን መመራት እንዳለበት ተመልክቷል። ከዚህም ባሻገር በፍ/ብ/ሕገ አንቀጽ 3345 እንደተደነገገው

የዘመድ ዳኝነት የክርክር አመራርም ሆነ የውሳኔው አፈጻጸም በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ በተደንገገው አግባብ ስለመሆኑ ተመልክቷል። ...ስለሆነም የግልግል ዳኝነት አጠቃላይ የክርክሩ አመራር በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕጉ መሠረት ስለመሆኑ በሕጉ በግልጽ ተደንግጎ እያለ የክርክር ተካፋይ ያልነበሩት ይግባኝ ባይ በውሳኔው መብቴ ተክቷል ሲሉ በፍ/ብ/ሥ/ሥ/ሕግ ቁጥር 358 መሠረት ያቀረቡትን አቤቱታ ተቀብሎ የመመርመር እና ተገቢውን ውሳኔ የመስጠት ስልጣን እያለው አቤቱታውን አልቀበልም ማለቱ ሥነ-ሥርዓታዊ ባለመሆኑ ሊታረም ይገባል።

የፍርድ ቤቱ ምክንያት የሚያስነቅፍ ባይሆንም በግልግል ዳኝነት የተሰጠ ውሳኔን መቃወምን አስመልክቶ የሚነሳውን የክርክሩን ሌላኛውን ገጽታ አልነካውም። የግልግል ዳኝነት ከተዋዋዮች ስምምነት የሚመነጭ እንደመሆኑ ጉዳዩን ከዚህ አንጻር ማየት ነበረበት። በተለይ በጉባኤው በኩል የተነሳው ስልጣን የለኝም የሚል አቋም ከተዋዋዮቹ ውል ጋር የተያያዘ እንደመሆኑ ይህን ጉዳይ ፍርድ ቤቱ ሳይተችበት ማለፍ አልነበረበትም። እዚህ ላይ የመቃወም አመልካችዎ አቤቱታቸውን ለግልግል ዳኝነት ማቅረባቸው በእሳቸው በኩል የነበረውን የፈቃድ ጉድለት እንደሚቀርፍ መታመን አለበት። በሌላ በኩል ከመጀመሪያ ተከራካሪዎ ሊነሳ የሚችለው ከመቃወም አመልካች ጋር የግልግል ዳኝነት ስምምነት ስለሌለን የመቃወም ማመልከቻው በግልግል መታየት የለበትም የሚል ክርክር ውሃ የማያነሳ ክርክር ስለሆነ ሊታለፍ የሚገባው ነው ብሎ መከራከር ይቻላል። ነገር ግን ይህንን ነጥብ ፍርድ ቤቱ በግልጽ ቢጠቅሰውና ለውሳኔው አንዱ ምክንያት ቢያደርገው ኖሮ ውሳኔው የተሟላ ይሆን ነበር።

ወደ ሁለተኛው፡ ማለትም የእነ ወ/ሮ ዳንጌ ጉርመ ጉዳይ ስንመጣ የክርክሩ መነሻ የሕንጻ ኪራይ ውል ጋር የተያያዘ ነው። በስር በግልግል ዳኝነት በነበረው ክርክር ተጠሪ ከሳሽ ሲሆኑ ተከሳሽ የነበሩት የተጠሪን ሕንጻ ተከራይተው የንግድ ሥራ ሲያካሂዱበት የነበሩ ግለሰብ ናቸው። ክርክሩም ተከሳሹ የተከራይተውን ሕንጻ የመለሱ ቢሆንም ለዕድሳት ከሳሽ ያወጣውን ወጪ እንዲተኩ፣ ያልከፈሉትን ውጤት ኪራይ እንዲከፍሉ እና የተከራይተው ሕንጻ ጠበባኝ በማለታቸው ከተከራይተው ሕንጻ በተጨማሪ ከሳሽ የሰራላቸውን ባለ 5 ክፍል ቤት እንዲያስረክቡ በሚል በከሳሽ የቀረበ ሲሆን ዋናው ክርክር በተጨማሪነት የተሰራው የ5 ክፍል ቤት የማን ነው የሚል ነበር። የግልግል ዳኝነት ጉባኤው ክርክሩን ሰምቶ እና ማስረጃ መዘኖ በተጨማሪነት የተሰሩ ቤቶችን ለከሳሽ ከወሰነ በኋላ የመቃወም አመልካች በቁጥር 358 መሠረት 5 ክፍሎች የተሰሩበት ቦታ የእሳቸው መሆኑን ገልጸው ጉባኤው ፍርዱን ሽሮ ወደ ክርክሩ እንዲያስገባቸው አመልክተዋል። ጉባኤው “በመቀጠልም ግራ ቀኛቸውን በማከራከር የቀረበውን የሰነድ ማስረጃ በመመዘን፣ አስቀድሞ የተሰሙትን የሰው ምስክሮች ቃል በመመርመር፣ በሰጠው ብይን ከሳሽ እነዚህን ቤቶች መስራታቸውን በምስክሮች ቃል ያስረዱ ሲሆን የመቃወም አመልካች ይህን የሚያስተባብል ማስረጃ ያላቀረቡ በመሆኑ የመቃወም አመልካች ክስ ባቀረቡበት አምስት ክፍል ቤቶች ላይ በውል ወይም በሕግ የተረጋገጠ መብትና ጥቅም የላቸውም በማለት ...አቤቱታቸውን ውድቅ

በማድረግ ወስኗል።”¹¹⁰ የመቃወም አመልካች በዚህ ብይን ላይ ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ብለው ፍርድ ቤቱ የግልግል ጉባኤውን ውሳኔ በማጽናቱ የሰበር አቤቱታው ቀርቧል።

የሰበር ችሎት ጉዳዩን ሲመረምር በማመልከቻው ላይ ያልቀረበ አዲስ ጭብጥ በመያዝ ነበር። ይህም በተጨማሪነት የተሰሩትን 5 ክፍል ቤቶች በተመለከተ የግልግል ዳኝነት ጉባኤው ከመጀመሪያው አንስቶ የዳኝነት ስልጣን ነበረው ወይስ አልነበረውም የሚለውን ጥያቄ ነው። ችሎቱ መዝገቡን መርምሮ እንደደረሰበት የግልግል ዳኝነት ስምምነት የሰፈረበት

የሕንጻ ኪራይ ውሉ የተፈጻሚነት አድማስ በውሉ አንቀጽ 1 የተመለከተ እና የቤት ቁጥር 414 ሕንጻ ከነገሊ እና በጊዚያዊነት የተሰሩትን ተገጣጣሚ ግንባታዎችን እንደሚመለከት እና ይህን የሚያመለክት አባሪም የውሉ አካል እንደሆነ ያሳያል። በዚህ ውል የአከራይና የተከራይ መብትና ግዴታ በገርገር ተመልክቷል። በመሆኑም የግልግል ጉባኤው በዚህ ጉዳይ ስልጣን ሊኖረው የሚችለው በውሉ የተፈጻሚነት ወሰን ድረስ እንደሆነ የሚያከራክር አይደለም።”¹¹¹

ችሎቱ ይህን ካለ በኋላ አቋሙን ከህጉ ጋር በትክክል በማዛመድ “የግልግል ዳኝነት ስልጣን በጠባቡ መትርጎም እንዳለበት የፍ/ብ/ሕ/ቁ. 3329 ስር ተደንግጎ እናገኛለን፤ ...በመሆኑም “በዚህ አግባብ የተቋቋመ የግልግል ጉባኤ ስልጣን ሊኖረው የሚችለው በዚህ አግባብ ተስማምተው ገላጋይ ዳኞችን መርጠው ስልጣን በሰጡት ወገኖች ብቻ ላይ እና በዚህ አግባብ እንዲታይላቸው በተስማሙበት ጉዳይ ወሰን ድረስ ብቻ እንደሆነ መገንዘብ ያስፈልጋል” በማለት ጉዳዩን በጥልቀት እና በትክክል መርምሮታል። እዚህ ላይ ችሎቱ “ስልጣን በሰጡት ወገኖች ብቻ ላይ” ሲል የግላዊ የዳኝነት ስልጣንን (personal jurisdiction) እና “በተስማሙበት ጉዳይ ወሰን” ሲል የስራ-ነገር ስልጣንን (material jurisdiction) ለይቶ በማመልከት የጉባኤውን ስልጣን ከሁለት ጎን ማየቱ የሚያስደንቅ አይታ ነው።

ነገር ግን ችሎቱ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ በ358 መሠረት የሚቀርብ የመቃወም አቤቱታን የማስተናገድ ስልጣን አለው ወይስ የለውም? የሚለው ወሳኝ ነጥብ ላይ ግልጽ መልስ አልሰጠበትም። በውሳኔው ገጽ 6 ላይ የሰፈረው ሀተታ ስልጣን አለው የሚል ይመስላል። እንዲህ ይነበባል፡-

የአሁን አመልካች እነዚህን የግልግል ዳኞች መርጠው ጉዳዮቸው እንዲታይላቸው ስልጣን የሰጡት ነገር ባለመኖሩ የግልግል ጉባኤው የአመልካችን የዳኝነት ጥያቄ ለመዳኘት ስልጣን የለውም። ይህ ሲባል ግን የግልግል ጉባኤው የአመልካችን መቃወሚያ ከጅምሩ ስልጣን የለኝም በሚል ምክንያት ውድቅ እንዲያደርግ ሳይሆን አመልካች ያቀረቡትን የፍርድ መቃወሚያ ማመልከቻ መሠረት በማድረግ አስቀድሞ

¹¹⁰ አመልካች ወ/ሮ ዳንሴ ጉርሙ፣ ግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 90፣ ገጽ 3።

¹¹¹ *Ibid.*

እነዚህ አምስት ክፍል ቤቶችን በተመለከተ የባለሀብትነት መብት ላይ የሰጠውን ውሳኔ ... ማንሳት ይገባው ነበር።¹¹²

ጉባኤው ስልጣን ከሌለው በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 9 እና 231 መሠረት የመቃወም አመልካችን አቤቱታ መመለስ ነው ያለበት። በእነዚህ ድንጋጌዎች ላይ “አቤቱታን መመለስ” የሚለው አገላለጽ ስልጣን የሌለው ፍርድ ቤት ወይም የግልግል ጉባኤ ማመልከቻን ማስተናገድ እንደሌለበት አመልካች ነው። የሰበር ችሎቱ በማጠቃለያው ላይ ደግሞ “ሲጠቃለል የግልግል ጉባኤው የማይንቀሳቀስ ንብረት የባለሀብትነት የመፋለም ዳኝነት ጥያቄን ተቀብሎ ግራ ቀኛቸውን አከራክሮ የመወሰን ስልጣን ሳይኖረው ለክርክር ምክንያት የሆኑት አምስት ክፍል ቤቶች የአሁን ተጠሪ ንብረት ናቸው፤ አመልካች ግን መብትና ጥቅም የላቸውም በማለት የሰጡት ውሳኔ እና የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ይህን ውሳኔ ማጽናቱ መሠረታዊ የሕግ ስህተት የተፈጸመበት ስለሆነ” በማለት 5 ክፍል ቤቶቹን በሚመለከት የተሰጠውን የውሳኔውን ክፍል ብቻ ሽሮታል።¹¹³

ከላይ የተጠቀሱትን የውሳኔውን ሀተታዎች ስንመለከት ጉባኤው የመቃወም አቤቱታን የማስተናገድ ስልጣን አለው የሚል ይመስላል። ነገር ግን በሚቀጥለው ገጽ ላይ ችሎቱ ጉባኤው በማንኛውም ሁኔታ አመልካች ላይ ስልጣን የለውም ሲል ይገልጻል። “የአሁን አመልካች በበኩላቸው የራሴ ንብረት ናቸው የሚሏቸውን እነዚህን ቤቶች በተመለከተ በገላጋይ ዳኞች እንዲታይላቸው የተስማሙት ነገር የለም፤ የመረጡትም የገላጋይ ዳኛ አለመኖሩን የሥር ፍርድ ቤት ውሳኔ ግልባጭ ያመለክታል። ይህ ከሆነ ደግሞ የአሁን አመልካች በኢ.ፌ.ዲ.ሪ. ሕገ-መንግስት አንቀጽ 37 እና 78 መሠረት ነጻና ገለልተኛ በሆነ መደበኛ ፍ/ቤት ጉዳያቸው ታይቶ ውሳኔ እንዲሰጥበት ሕገ መንግስታዊ መብት አላቸው። ምክንያቱም በዚህ ጉዳይ ውሳኔ የሰጠው የግልግል ጉባኤ ለአመልካች ነጻና ገለልተኛ የዳኝነት አካል ነው ለማለት ስለማይቻል ነው።”¹¹⁴

ከጽሁፉ ርዕስ መራቅ እንዳይሆን እንጂ የመጨረሻው አረፍተ ነገር ብዙ የሚያነጋግር ነው። የግልግል ዳኝነት ተቋማዊ ስርዓትን ጋጋ የሚቀንስ በመሆኑ ብቻ ሳይሆን በንድፈ ሃሳብ ደረጃም ስህተት ነው። የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ነጻና ገለልተኛ የዳኝነት አካል እንጂ የተከራካሪዎቹ ጥቅም አስከባሪ ብቻ ተደርጎ መወሰድ ያለበት አይደለም። የፍትህ ብሔር ሕጉ በቁጥር 3340(2) ላይ የግልግል ዳኞች ከተከራካሪዎቹ ነጻና ገለልተኛ መሆን አለባቸው ሲል እንደማንኛውም ዳኝነት አካል ከየትኛውም አቅጣጫ ነጻና ገለልተኛ እንዲሆኑ በማሰብ ነው። ስለዚህ ከሦስተኛ ወገኖች አንጻር የግልግል ጉባኤ ነጻና ገለልተኛ አይደለም የሚለው አገላለጽ ሕግን የተከተለ አይደለም። ሀተታውም ለውሳኔው አስፈላጊ አልነበረም።

ዞሮ ዞሮ ከመነሻው የሰበር ችሎቱ ጥሩ እያብራራ የመጣ ቢሆንም በመጨረሻ ግን ሁለት ነጥቦችን ያምታታ ይመስላል። ይህም፡- 1) ችሎቱ ውሳኔውን በከፊል የሻረው የአምስት ክፍል ቤቶችን ጉዳይ በተመለከተ ከጅምሩም የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ስልጣን (የሰራ-ነገር ዳኝነት ስልጣን)

¹¹² *Ibid.*, at 6፣ ሰረዝ የተጨመረ።
¹¹³ *Ibid.*, at 7.
¹¹⁴ *Ibid.*

የለውም በሚል ነው? ወይስ 2) ችሎቱ ውሳኔውን በክፊል የሻረው አመልካች ላይ ጉባኤው ስልጣን (ግላዊ የዳኝነት ስልጣን) የለውም በሚል ነው? ወይስ 3) ጉባኤው የስረ-ነገርም ግለዊም የዳኝነት ስልጣን የለውም በሚል ነው?

በዚህ ጸሐፊ እምነት ትክክለኛው ድምዳሜ ጉባኤው የስረ ነገር ዳኝነት ስልጣን የለውም የሚል ነው። በስረ-ነገር ረገድ ስልጣን እንደሌለው ችሎቱ በሚገባ አብራርቶታል። ይህም ከመጀመሪያው በተዋዋዮቹም መካከል ቢሆን የአምስት ክፍል ቤቱን በተመለከተ በውሉ ስላልተሸፈነ ጉባኤው የስረ-ነገር ስልጣን አልነበረውም። ስለዚህ በአንድ በኩል የስረ-ነገር ስልጣን እና ግላዊ ስልጣን ሁለቱም መሟላት ስላለባቸው አንዱ በመጉደሉ ብቻ ሌላኛውን ማጣራት እንደማያስፈልግ ገልጾ ውሳኔውን መሻር ውሳኔውን የተሻለ ግልጽ ያደርገው ነበር።

ግላዊ ስልጣን ላይ ስንመጣ ከላይ እንደተመለከትነው አመልካች ለጉባኤው ማመልከቻ ማቅረባቸው በጉባኤው የዳኝነት ስልጣን መስማማታቸው አይደለም ወይ? የሚለው መተቸት የሚገባው ነጥብ ነው። ጉባኤው የስረ-ነገር ስልጣን ቢኖረው ኖሮ የአመልካች አቤቱታ ጉባኤው በአመልካች ላይ ስልጣን እንዲኖረው ያስችል ነበር። ለምሳሌ የመቃወም አመልካች “ሕንጻው የእኔ ነው፣ ወይም ኪራይ መክፈል ያለበት ለእኔ ነው” ብለው የቀረቡ ቢሆን ኖሮ ክርክሩ ጉባኤው የዳኝነት ስልጣን በተዋዋዮቹ በተሰጠው ጉዳይ ላይ ስለሆነ ወደ ግልግል ዳኝነት ስምምነቱ ፈቅደው መግባት (accede ማድረግ) ይችላሉ። ማመልከቻን ወስኑልኝ ብሎ ከመጠየቅ በላይ የፈቃድ አመለካከት ምን ሊሆን ይችላል? ነገር ግን አመልካች ወደው የሚገቡበት ተገቢነት ያለው የግልግል ዳኝነት ስምምነት የለም፤ ስለዚህ በዚህ ጉዳይ ላይ ጉባኤው የዳኝነት ስልጣን የለውም። ችሎቱ ጉዳዩን ከዚህ አንጻር በዝርዝር ምርምር ማየት ነበረበት። ከዚህ በተቀረ የሰበር ችሎቱ በዚህ መዝገብ የደረሰበት ውሳኔ ከውጤት አኳያ የሚያስነቅፈው አይደለም።

ወደ ሦስተኛው መዝገብ ስንመጣ ጉዳዩ በግልግል ዳኝነት ጉባኤ የታየ ነበር። ምንም እንኳን በአሁኑ ሰዓት በሰበር እየተመረመረ ያለ ቢሆንም ጉባኤው የስልጣንን ጉዳይ የመረመረበት አቅጣጫ ትምህርት ሰጪ ይሆናል በሚል እንደሚከተለው ይቀርባል። በዚህ መዝገብ የነበረው ክርክር በመጀመሪያው መዝገብ ሁሉ ቤት ገንብቶ ከመሸጥ ውል ጋር የተያያዘ ነው። የግልግል ጉባኤው በገዢ እና በሪል እስቴቱ መካከል ያለውን ያለመግባባት ውሳኔ ሰጥቶ መዝገቡን ከዘጋ በኋላ የመቃወም አመልካች በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 358 መሠረት የመቃወም አቤቱታ ለጉባኤው አቅርቦዋል።

ጉባኤው ከሳሽ እና ተከሳሽ ለነበሩት ወገኖች አስተያየት እንዲሰጡበት ያዘዛቸው ሲሆን ከሳሽ በውል በተቋቋመ የግልግል ዳኝነት ላይ ጉባኤው የመቃወም አመልካችን አቤቱታ ሊያስተናግድ አይገባም ሲል ተከሳሽ ለክርክሩ ተፈጻሚ የሚሆነው የፍ/ሥ/ሥ/ሕግ እንደመሆኑ የመቃወም አቤቱታውን ጉባኤው ለማስተናገድ ስልጣን እንዳለው ገልጾ ተከራክሯል። ጉባኤው የሁለቱንም አስተያየቶች ከመረመረ በኋላ የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 358 ድንጋጌን በማገናኘብ ስልጣን የለኝም ወደሚል ድምዳሜ ደርሷል። በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 358 የመቃወም አቤቱታ አቅራቢውን በቀድሞው ክርክር “...ተካፋይ መሆን የሚገባው...” ወይም “...በክርክሩ ውስጥ ለመግባት

የሚችሉ...” የሚሉትን ሀረጎች አጽንዖት ሰጥቶ ተርጉሟቸዋል። እንደ ጉባኤው አተረጓጎም “በግልግል ጉባኤ ተካፋይ መሆን ይገባው የነበረ ማለት የግልግል ጉባኤውን ያቋቋመው ውል ወገን የሆነ ማለት ነው። በዚህ ጉዳይ የመቃወም አመልካች ግልግሉን ያቋቋመው ውል አካል ካልሆነ እንዴት የክርክሩ ተካፋይ ሊሆን ይችላል?” በማለት የመቃወም አመልካችን አቤቱታ ሳይቀበለው ቀርቷል። በተጠሪ በኩል የቀረበውን በግልግል ዳኝነት የክርክር አመራር ተፈጻሚ የሚሆነው ሕግ በፍ/ሥ/ሥ/ሕግ ነው የሚለውን አስተያየት የግልግል ዳኝነት ሙሉ በሙሉ ሳይሆን በተቻለ መጠን ከፍርድ ቤት ሥነ-ስርዓት ጋር እንዲመሳሰል ማድረግ ነው የሚጠበቅበት፤ “ካዚህም በላይ ስለ ገላጋዩ ስልጣን የሚደረጉ የግልግል ቃሎች በጠባቡ መተርጎም እንዳለባቸው በፍ/ሕ/ቁ. 3329 በግልጽ የተደነገገ ነው” ሲል ጉባኤው አልፎታል። በመጨረሻም “አንደኛው ተዋዋይ ከመቃወም አመልካች ጋር በግልግል ለመዳኘት አልፈቀድኩም እሱም በዚህ ለመዳኘት መብት የለውም በሚል ስለተቃወመ ጉባኤው የመቃወም አቤቱታውን ተቀብሎ ለማየት የሕግ መሠረት አለው ለማለት አልተቻለም።” ሲል የመቃወም አመልካችን አቤቱታ ያልተቀበለበትን ምክንያቶች በዝርዝር አስቀምጧል።

በዚህ ጸሐፊ አተያይ የግልግል ዳኝነት ጉባኤ ስልጣን በጠባቡ መተርጎም አለበት የሚለውን በመጥቀስ ከቀረበው ውጭ ያሉት ምክንያቶች አሳማኝ አይደሉም። በመጀመሪያ በቁጥር 358 መሠረት በቀድሞው ክርክር “...ተካፋይ መሆን የሚገባው...” ወይም “...በክርክሩ ውስጥ ለመግባት የሚችል...” የሚሉትን ሀረጎች ጉባኤው የተረጎመበትን መንገድ እንመልከት። ይህ ሀረግ ታሳቢ የሚያደርገው መብቱ የሚነካበትን ሰው እንጂ በግልግል ስምምነት ውስጥ ተዋዋይ የሆነ ወይም ያልሆነ ተፈልጎ ነው ለማለት ያስቸግራል። ድንጋጌው የሚያያዘው በፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 39፣ 40፣ 41 እና 43 በተደነገጉት መሠረት መብታቸው በመነካቱ ወይም ድርሻ ካህ ለመክፈል ስለሚገደዱ በክርክር መግባት ስለሌላቸው ሦስተኛ ወገኖችነው ብሎ ጸሐፊው ያምናል።¹¹⁵

ሌላው የፍትህ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ በግልግል ዳኝነት ያለውን አፈጻጸም በተመለከተ ጉባኤው ያንጸባረቀው አቋም አከራካሪ ነው። የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ. 317(1) በግልግል ዳኝነት ወቅት የሥነ-ስርዓት ጉዳዮች አፈጻጸም “ሁሉ በተቻለ መጠን በፍትህ ብሔር ጉዳይ ከሚሰራበት ሥነ-ሥርዓት ጋር ተመሳሳይና ተስማሚ መሆን አለበት” ሲል በተቻለ መጠን የሚለው የተወሰነ ልዩነት (departure) እንደሚኖረው እንደሚያመለክት አያጠራጥርም። ነገር ግን በምን ዓይነት ጉዳዮች ነው የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ካስቀመጠው ጥብቅ መመሪያዎች መውጣት የሚቻለው የሚለው በጥንቃቄ መመርመር ያለበት ጉዳይ ነው። ድንጋጌው መተርጎም ያለበት የተከራካሪዎችንም ይሁን የሦስተኛ ወገኖችን መብት በሚነካ መንገድ የክርክርን አመራር ለማስተናገድ በሚፈቅድ መንገድ መሆን ግን አይኖርበትም። ከፍ/ሥ/ሥ/ሕጉ ድንጋጌዎች ውጭ ክርክሩን መምራት የሚቻለው ወይም የሚፈቀደው በመብቶች ላይ አሉታዊ ውጤት እስካላስከተለ ድረስ ብቻ ነው።

በመጨረሻም አንደኛው ወገን ከመቃወም አመልካች ጋር የግልግል ስምምነት የለንም በሚል መቃወሙ ጉባኤው ስልጣን የለኝም በሚል ለመወሰኑ አሳማኝ ምክንያት አይደለም። በመሠረቱ

¹¹⁵ ከላይ የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ እና የሥነ-ስርዓት ሕግ መሠረቶች በኢትዮጵያ በሚለው ርዕስ የተደረገውን ትንታኔ ይመልከቷል።

አንድ ተዋዋይ ከሌላው ጋር በግልግል ዳኝነት ያለመግባባትን ለመፍታት ከተስማማ በዚያው የግልግል መድረክ ሌላ 3ኛ ወገን መግባቱ የተለየ የመብት ወይም የጥቅም ጉዳት ሊያደርስበት ይችላል የሚለው ክርክር የሚያሳምን አይደለም። የግልግል ዳኝነት ስምምነት የሚፈጠረው መብትና ግዴታ ግላዊ ነው፤ አንድ ሰው ከመረጠው ሌላ ሰው ጋር ብቻ የሚገባበት ልዩ ግላዊ ትስስርን መሠረት ያደረገ በመሆኑ ማንኛውም 3ኛ ወገን የመጀመሪያዎቹ ተዋዋሮች ሳይፈቅዱለት ሊገባበት አይገባም ብሎ መከራከር ጉንጭ ማልፋት ነው ባይባልም በአንጻሩ መብቱን ከሚያጣው 3ኛ ወገን አኳያ ሲመዘን ግን ክብደት አይኖረውም። ትልቁ ሊተኮርበት የሚገባው ጉዳይ ፍትህን ማስፈን ነው። በመሆኑም ጉባኤው ይህንን ክርክር እንደ ምክንያት መውሰዱ ትክክል ነው ለማለት ያስችግራል።

ማጠቃለያ እና ጥቂት የሕግ ማሻሻያ ሃሳቦች

በግልግል ዳኝነት አሰራር ውስጥ የሚቃረኑ መርሆች አሉ። እነዚህም የግልግል ዳኝነት ፈቃድ ላይ የተመሰረተ ነው የሚለው በአንድ ወገን እና የግልግል ዳኝነት ውጤታማ፣ ቀልጣፋ እና ወጪ ቆጣቢ መሆን አለበት የሚለው መርህ በሌላ በኩል ናቸው። ፈቃድ የግልግል ዳኝነት መሠረቱ ነው ሲባል ማንም ሰው ሳይስማማ መብቱ በግልግል ዳኝነት ሊወሰን አይችልም ማለት ነው።

ፈቃድን በተመለከተ መታየት ካለባቸው ነገሮች ዋናው ፈቃድ የሚገለጽበት መንገድ ነው። ከላይ እንደተገለጸው በግልግል ዳኝነት ለመዳኘት የሚሰጥ ፈቃድ በቀጥታ በጽሁፍ፣ አሊያም በውስጠ ታዋቂነት ሊገለጽ እንደሚችል የተለያዩ አገሮች ተሞክሮ ያሳያል። ዋና ዋና የውስጠ ታዋቂ ስምምነት መገለጫዎች የግልግል ስምምነት ያለበት ውል መተላለፍ፣ የግልግል ስምምነት ያለበት ለሦስተኛ ወገን ጥቅም የተደረገ ውል፣ ዳረጎት፣ እና በተባደኑ ኩባንያዎች አውድ ውስጥ የሚደረግ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ናቸው። የግልግል ስምምነት ያለበት ውል ከጀመሪያው ተዋዋይ ወደ 3ኛ ወገን ሲተላለፍ ሌላኛው ተዋዋይም ሆነ ሦስተኛ ወገን በውስጠ ታዋቂነት በግልግል ዳኝነት እንደ ተስማሙ ሊቆጠር ይገባል። በዳረጎትም ጊዜ በሌላ ሰው መብት የተዳረገ 3ኛ ወገን የተዳረገበት መብት የሚወሰነው በግልግል ዳኝነት ከሆነ ያንን በውስጠ ታዋቂነት እንደተቀበለ ሊቆጠር ይገባል። በተመሳሳይ መንገድ ለሦስተኛ ወገን ጥቅም ተብለው የሚደረጉ ውሎች ለምሳሌ አንዱ ለሌላው ጥቅም ብሎ የሚገባበት መድን (የሕይወት ወይም የንብረት ሊሆን ይችላል) የግልግል ዳኝነት ስምምነት ካለበት ተጠቃሚ የሆነው ሦስተኛ ወገን በግልግል ዳኝነት እንደተስማማ ሊቆጠር ይገባል። የተባደኑ ኩባንያዎች ጉዳይ ትንሽ ለየት ሊል ይችላል። ነገር ግን አንድ እናት ኩባንያ ወይም ብዙ የተለያዩ ኩባንያዎችን የሚቆጣጠር ባለሀብት የግልግል ስምምነት ያለበትን ውል በመፈጸም ረገድ የተለያዩ ኩባንያዎቹን የሚያሳትፍ ከሆነ ባለሀብቱም ሆነ በእሱ ተቆጣጣሪነት የተያዙት ኩባንያዎች የግልግል ዳኝነቱን እንደሚያወቁት እና እንደሚስማሙበት መገመት ይቻላል። በእንደዚህ ዓይነት ጊዜ («የተጻፈ የግልግል ዳኝነት ስምምነት የለንም») የሚል ክርክር ከተጠያቂነት ማምለጫ ሊሆን አይገባም። የኢትዮጵያ የግልግል ዳኝነት ሕግ የግልግል ውል በጽሁፍ እንዲሆን ያለማስገደዱ ከዚህ ሃሳብ ጋር የሚስማማ ነው። ስለዚህ እነዚህ ጉዳዮች የፈቃድን መርህም ሆነ የቅልጥፍናን እና ወጪ ቆጣቢነትን መርህ የሚጻረሩበት መንገድ የለም።

በሌላ በኩል ግልጽ ወይም ውስጠ ታዋቂ ስምምነት የሌለው ሦስተኛ ወገን ወደ ግልግል የሚገባበት አግባብ በቀጥታ ከላይ ያነሳናቸው መርሆች እንዲጣረሱ ያደርጋል። ይህ ሲባል በግልጽ ወይም በውስጠ ታዋቂነት ፈቃዱን ለመግለጽ ዕድል ያላገኛ 3ኛ ወገንን መብት የሚመለከት ጉዳይ በግልግል የሚታይ ከሆነ መብቱ የሚነካበት ሦስተኛ ወገን ወደ ግልግል ገብቶ መብቱን ማስጠበቅ መቻል አለበት። ይህ ዓይነቱ ሦስተኛ ወገን የሚመጣው በጣልቃ ገብነት፣ በተከላሽ ጥያቄ እንደ 3ኛ ወገን ተከላሽ ወይም በውሳኔ ተቃዋሚነት ሊሆን ይችላል። ይህ ምንም እንኳን የስምምነትን መርህ የሚጣረስ ቢሆንም በተስማሙ ሰዎች መካከል የሚደረግ የግልግል ዳኝነት በሦስተኛ ወገን መብት ላይ ተጽዕኖ ሊኖረው አይገባም። በሌላ በኩል ተጽዕኖ የሚኖረው ከሆነ መብቱ የሚነካበት ሦስተኛ ወገን በክርክሩ የሚሳተፍበት መንገድ መኖር አለበት። ሁለት ወይ አይቻልምና ተዋዋሮች ወይ የሦስተኛ ወገንን መብት ሳይነኩ በመካከላቸው በተስማሙት መሠረት በግልግል ጉዳያቸውን መጨረስ፤ ያ ካልሆነ ግን መብቱ ይነካብኛል የሚል ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክሩ መግባቱን መቀበል ይኖርባቸዋል። ከዚህ አኳያ የፍትህ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ ስለ ሦስተኛ ወገን ወደ ክርክር መግባት የሚደነግጋቸው መንገዶች በግልግል ዳኝነት ተግባራዊ መሆን አለባቸው። በግልግል ዳኝነት የሥነ-ስርዓት ጉዳዮች የሚካሄዱት በፍትህ ብሔር ሥነ-ስርዓት ሕግ መሠረት እስከሆነ ድረስ የሦስተኛ ወገኖች ተሳትፎ ሙሉ በሙሉ ከሕግ ያፈነገጠ ተደርጎ መወሰድ የለበትም።

ይሁን እንጂ የሥነ-ስርዓት ድንጋጌዎችን ከስምምነት መርህ ጋር ማስታረቅ ደግሞ ያስፈልጋል። ይህም ማለት ሦስተኛ ወገን ሳይፈልግ ተገድዶ ወደ ግልግል ዳኝነት ክርክር እንዲገባ ማድረግ የስምምነት መርህን ስለሚቃረን የሚመከር አይሆንም። በዚህ ጊዜ ቢያንስ ቢያንስ ውስጠ ታዋቂ ስምምነት መኖሩን ማስረዳት ያስፈልጋል። ነገር ግን አስቀድሞ ስምምነት ባይኖረውም መብቱ የሚነካበት ሦስተኛ ወገን ከፈለገ ወደ ክርክር እንዲገባ መፍቀድ የስምምነት መርህን አይጥስም። ምክንያቱም ወደ ክርክሩ ልግብ ብሎ መጠየቅ በራሱ የስምምነት መግለጫ ነው። በሌላ በኩል አንድ የግልግል ዳኝነት ስምምነት ያለው ወገን «ከሦስተኛ ወገን ጋር ስምምነት ስለሌለኝ ከሱ ጋር በግልግል ዳኝነት አልገደድም» ብሎ መከራከር ተቀባይነት ያለው ክርክር አይደለም። መብቱን ከሚያጣው 3ኛ ወገን ጉዳት ጋር ሲነጻጸር አስቀድሞ ከአንደኛው ወገን ጋር በግልግል ዳኝነት የተስማማ ሰው ከ3ኛ ወገን ጋር በግልግል ጉዳይ ቢታይ የተለየ ጉዳት ይደርስበታል ለማለት የሚያሳምን ምክንያት አይኖርም። ዋናው ነጥብ የሦስተኛ ወገን ፈቃደኝነት ነው።

በመጨረሻም የሦስተኛ ወገኖች ወደ ክርክር መግባት በክርክሩ ዋነኛ ተካፋዮች ወይም በአንዳቸው ፍላጎት እና ጥቅም ሊሆን ይችላል። በዚህም ጊዜ ቢሆን የሚመለከተው ሦስተኛ ወገን ካልተስማማ ሊገደድ አይገባም። ይህም የፈቃድ መርህን የሚጥስ አይደለም።

ከላይ የተመለከተው የመፍትሄ ሃሳብ በግልግል ዳኝነት የሦስተኛ ወገኖች ጉዳይ ለሚፈጥረው ችግር የተሟላ መፍትሄ እንዳልሆነ ግልጽ ነው። አንድ የማይፈታ ችግር ይቀራል። የዋናዎቹን የክርክሩን ተካፋዮች መብት ለማስጠበቅ አሊያም ትክክለኛ ፍትህ ለመስጠት እንኳን አስፈላጊ ቢሆን ያልተስማማን ሦስተኛ ወገን አስገድዶ ማስገባት አይቻልም። ይህን ለማድረግ የግልግል ዳኝነት አይቻለውም። ይህን ማድረግ የሚችለው በሕገ-መንግስቱ የዳኝነት ስልጣን የተሰጠው

ፍርድ ቤት ብቻ ነው። ተዋዋሎች በግልግል ዳኝነት ያለመግባባታቸውን ለመፍታት ሲወስኑ ይህን አውቀው እንደተቀበሉት መገመት አለበት። ሦስተኛ ወገንን በተመለከተ መብቱን የሚመለከት የግልግል ዳኝነት እየተካሄደ በግልግል ዳኝነት ቀርቦ መብቱን ለማስጠበቅ ፈቃደኛ ባይሆን በግልግል ዳኝነቱ የሚሰጠው ውሳኔ በእሱ ላይ ተፈጻሚ ሊሆን አይችልም። ይህ የግልግል ዳኝነት ውሳኔውን ሰንካላ ሊያደርገው ይችላል። ይህን በግልግል ዳኝነት ጉዳያቸውን ለመፍታት የሚሰማሙ ሰዎች አውቀው የሚገቡበት ስለሆነ ብዙ ሊያሳስብ የሚገባ አይደለም።

በኢትዮጵያ የግልግል ዳኝነት ሕግ የሦስተኛ ወገኖችን ጉዳይ ከሚያወሳሰቡ ምክንያቶች አንዱ የግልግል ዳኛ ስልጣን በጣም የተገደበ መሆኑ ነው። ከሦስተኛ ወገኖች መሳተፍ ጋር በተያያዘ ፍትሃዊ መፍትሄ ላይ ለመድረስ የግልግል ዳኛ የራሱን ስልጣን የመወሰን ስልጣን (kompetenz-kompetenze) ሊኖረው ይገባል። ይህን እንጂ በኢትዮጵያ ሕግ የግልግል ዳኛ ስልጣን እንደ እምቧይ ካብ ነው። ሦስተኛ ወገንን በተመለከተ ይቅርና በተዋዋሎች መካከል እንኳ አንደኛው ወገን የግልግል ጉባኤው የቀረበውን ጉዳይ ማየት ስልጣን የለውም የሚል መቃወሚያ ቢያቀርብ የግልግል ዳኛው/ጉባኤው በተቃውሞው ላይ መወሰን አይችልም። ስለዚህ በግልግል ዳኝነት የሦስተኛ ወገኖች የመሳተፍ ጉዳይ ላይ የተሟላ መፍትሄ ለማበጀት የግልግል ዳኛ የራሱን የዳኝነት ስልጣን የመወሰን ስልጣን በሕጉ ሊሰጠው ይገባል። ያ ሲሆን ብቻ ነው ጣልቃ የሚገባውን 3ኛ ወገን ተከራካሪዎቹ ቢቃወሙም የግልግል ዳኛ ሊያስተናግድ የሚችለው። ከዚህ አኳያ የፍትሕ ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ወይም ይወጣል የሚባለው የግልግል ዳኝነት ሕግ በግልጽ የግልግል ዳኛ የራሱን የዳኝነት ስልጣን የመወሰን ስልጣን እንዳለው እንዲሁም የጣልቃ ገብ አቤቱታን ማስተናገድ እንደሚችል መደንገግ አለበት። የሕጉ ዋነኛ ዓላማ አማራጭ የፍትህ መድረኮች የዜጎችን መሠረታዊ መብት ሳይገድቡ ቀልጣፋ እና በአነስተኛ ወጪ ፍትህን ተደራሽ እንዲያደርጉ ማስቻል ነው። በጥቃቅን እና ተጨባጭ ትርጉም በሌላቸው የሥነ-ስርዓታዊ ድንጋጌዎች ፍትህ የማግኘት መብት መደናቀፍ የለበትም።

The Applicability of Arbitration Agreement to Third Parties under Ethiopian Law: Contradictions between Contract Law and Civil Procedure Code Law

Fekadu Petros Gebremeskel*

Abstract

The purpose of this Article is to address the question of third party participation in arbitration proceedings arising out of the agreement of parties. The protection of rights of non-signatories in an arbitration proceeding the jurisdictional limits of which is defined by the parties to the agreement remains to be one of the contentious issues in the law and practice of arbitration. The Civil Procedure Code regulates in detail the modality of participation by third parties in proceedings where their rights are at stake. It also regulates the procedure of opposition against a judgement by a third party who was not able to take part in a proceeding that led to the judgement in so far as such a judgment harms his/her rights. The application of these rules in the courts of the state that derive their authority from the law has not been as problematic as their application in arbitration due to the contractual basis of the latter. Likewise, the transfer of a contract incorporating an arbitration clause triggers a similar question when the transferee wants to invoke the arbitration agreement, or when the transferee is required to submit to arbitration by virtue of such an arbitration clause. Is (not) the arbitration agreement transferable to the third-party transferee following transfer/assignment of the contract containing the clause? All these questions are problematic for arbitration tribunals whose authority emanates from the agreement of parties. The questions involve on the one hand, the interests of a third party whose rights will be jeopardized by an arbitration proceeding in his absence; and on the other hand, the interests of the original parties who will be required to arbitrate with 'a stranger' without a prior agreement to do so. This article suggests that adopting a flexible requirement for validity of arbitration agreement in respect to the third party will resolve part of the problem. Hence, the request to join an arbitration by the third party should be sufficient to establish an arbitration agreement with such third party and the original parties. No third party should, however, be compelled to submit to arbitration against his/her consent as this would violate the very consensual nature of arbitration.

Key words:- Arbitration agreement, third parties, intervention, assignment, opposition

* LL.B., LL.M.; Assistant Professor, Addis Ababa University, School of Law; Consultant and Attorney at Law.